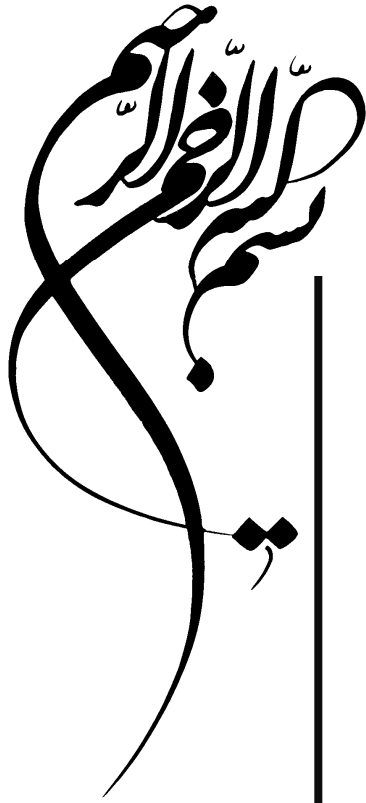

راهنمای کارگاه علمی - کاربردی

مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه

اگر در میان مردم عدالت برقرار شود، همه بی نیاز
می شوند و به اذن خداوند متعال آسمان روزی خود
را فرو می فرستد و زمین برکت خویش را بیرون
می ریزد.

امام صادق (علیه السلام)

راهنمای کارگاه علمی-کاربردی
**مدیریت پیشگیری از وقوع
جرم و آسیب‌های اجتماعی**

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه

عنوان و نام‌پدیدآور : راهنمای کارگاه علمی - کاربردی مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی / مولفین غلامرضا محمدنسل... (و دیگران)؛ صاحب اثر معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه)؛
مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۲۲۴ ص.
شابک : 978-964-511-402-0
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
یادداشت : مولفین: غلامرضا محمدنسل، یدالله عسگری، مهدی جعفری، محمدهادی توکل پور
یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۱۹ - ۲۲۱.
موضوع : جرم و جنایت -- ایران -- پیشگیری -- نمونه پژوهی
موضوع : جرم و جنایت -- پیشگیری -- دستنامه‌ها
شناسه افزوده : محمدنسل، غلامرضا، ۱۳۴۵ -
شناسه افزوده : ایران. قوه قضائیه. معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم
رده‌بندی کنگره : ۹۹۶۰ ر۲ الف / HN
رده‌بندی دیویی : ۴۰۹۵۵/۳۶۴
شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۵۸۲۰۱

۶۰۳

نشر میزان

صاحب اثر

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه

راهنمای کارگاه علمی - کاربردی

مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی

طراحی جلد و صفحه‌آرایی: سید هاشم موسوی

ویراستار ادبی: سارا مهدی نژاد

چاپ اول: بهار ۱۳۹۱

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شماره: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۴۰۲-۰

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از تقاطع سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکیسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱

فهرست مطالب

دییاجه	۱۳
فصل مقدماتی مرور مفاهیم، مبانی نظری و ادبیات پیشگیری	۱۷
مقدمه	۱۷
مبحث اول: پیشگیری از جرم	۲۱
گفتار اول- معنی لغوی و مفهوم اصطلاحی پیشگیری	۲۱
گفتار دوم- انواع پیشگیری	۲۳
الف- پیشگیری بر اساس تقدم و تأخر ظهور	۲۳
ب- تقسیم‌بندی بر اساس ماهیت اقدامات پیشگیرانه	۲۷
شکل شماره (۱): انواع پیشگیری بر اساس ماهیت تدابیر پیشگیرانه	۳۰
ج- تقسیم‌بندی بر اساس فرآیند وقوع جرم	۳۰
شکل شماره (۲): انواع پیشگیری بر اساس فرآیند وقوع جرم	۳۱
مبحث دوم- کنشگران پیشگیری از جرم	۳۳
گفتار اول- تیم بزهکاری	۳۴
جدول شماره (۱): ترکیب اعضای تیم کنش بزهکاری	۳۴
گفتار دوم- تیم بزه‌دیدگان و محافظان	۳۵
جدول شماره (۲): ترکیب اعضای تیم کنش بزه‌دیدگی	۳۵

گفتار سوم- تیم خشتی	۳۶
جدول شماره (۳): ترکیب کنشگران خشتی	۳۶
مبحث سوم- فرآیند مدیریت پیشگیری از جرم	۳۹
مبحث چهارم: شوراهاى پیشگیری از جرم	۴۳
گفتار اول- ترکیب شوراها	۴۳
گفتار دوم- وظایف شورا	۴۵
مبحث پنجم- تبیین کارگاه مدیریت پیشگیری از جرم یا آسیب اجتماعی	۴۷
گفتار اول- نحوه تشکیل و اهداف کارگاه	۴۷
گفتار دوم- نحوه تشکیل و مراحل اجرای کارگاه	۴۸
گفتار سوم- نحوه ارزیابی کارگروه ها	۵۰
الف- ارزیابی جلسات درون گروهی	۵۰
ب- ارزیابی جلسات ارائه کارخواسته ها	۵۱
فصل اول تشریح کارخواسته شماره یک	۵۳
اهداف کارخواسته یک	۵۳
گام های کارخواسته اول	۵۴
نمودار شماره (۱-۱): گام های کارخواسته شماره ۱	۵۴
مبحث اول- اولویت بندی جرائم یا آسیب های اجتماعی	۵۵
جدول شماره (۱-۱): وزن دهی و انتخاب اولویت اول	۵۶
مبحث دوم- شاخص های اولویت بندی و توضیح آنها	۵۷
نتیجه گیری و جمع بندی کارخواسته اول	۶۴
فصل دوم تشریح کارخواسته شماره دو	۶۵
اهداف کارخواسته دوم	۶۵
گام های کارخواسته دوم	۶۶
نمودار شماره (۱-۲): گام های کارخواسته شماره ۲	۶۶
مبحث اول- تجزیه و تحلیل الگوی جرم یا آسیب	۶۷
جدول شماره (۱-۲): تجزیه و تحلیل الگوی جرم یا آسیب مورد مطالعه	۶۷

مبحث دوم- تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت مسبب جرم یا آسیب مورد مطالعه	۷۷
جدول شماره (۲-۲): تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت مسبب جرم یا آسیب مورد مطالعه . ۷۷	
مبحث سوم- تجزیه و تحلیل تیم آماج جرم یا آسیب	۸۷
جدول شماره (۳-۲): تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت آماج جرم یا آسیب مورد مطالعه..... ۸۷	
مبحث چهارم- تجزیه و تحلیل موقعیت جرم یا آسیب	۹۳
جدول شماره (۴-۲): تجزیه و تحلیل موقعیت جرم یا آسیب مورد مطالعه..... ۹۳	
مبحث پنجم: علت‌شناسی جرم یا آسیب	۱۰۱
جدول شماره (۵-۲): علت‌شناسی جرم یا آسیب..... ۱۰۳	
نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته دوم	۱۰۴
فصل سوم_ تشریح کارخواسته شماره سه	۱۰۵
اهداف کارخواسته سوم	۱۰۵
گام‌های کارخواسته سوم.....	۱۰۶
نمودار شماره (۱-۳): گام‌های کارخواسته شماره ۳.....	۱۰۶
مبحث اول- بررسی راهکارهای پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از جرم یا آسیب	۱۰۷
مبانی و ویژگی‌های پیشگیری اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان غربی.....	۱۰۹
الگوی بومی (ایرانی- اسلامی) پیشگیری اجتماعی- فرهنگی	۱۱۱
شکل شماره (۱-۳): رابطه بین مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در جوامع پرجرم.....	۱۱۲
شکل شماره (۲-۳): رابطه بین مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در جوامع کم‌جرم.....	۱۱۳
جدول شماره (۳-الف): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری اجتماعی- فرهنگی	۱۱۴
جدول شماره (۱-۳): تدابیر پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از طریق آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی.....	۱۱۵
جدول شماره (۲-۳): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از طریق مدیریت نیازها.....	۱۲۳
جدول شماره (۳-۳): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از طریق توانمندسازی فردی و اجتماعی.....	۱۲۸
جدول شماره (۴-۳): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از طریق تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی.....	۱۳۸

مبحث دوم- بررسی راهکارهای پیشگیری وضعی- انتظامی از جرم یا آسیب
۱۴۷.....

گفتار اول- الگوی رایج پیشگیری وضعی ۱۴۸.....

الف- تدبیرهای مبتنی بر افزایش تلاش و زحمت ارتکاب جرم ۱۴۹.....

ب- تدبیرهای مبتنی بر افزایش خطرهای قابل پیش‌بینی جرم یا آسیب ۱۴۹.....

ج- تدبیرهای مبتنی بر کاهش منافع قابل پیش‌بینی جرم ۱۵۰.....

د- تدبیرهای مبتنی بر کاهش تحریک مباشران جرم یا آسیب ۱۵۰.....

ه- تدبیرهای مبتنی بر حذف بهانه‌ها ۱۵۱.....

گفتار دوم- الگوی تعدیل شده و بومی پیشگیری وضعی- انتظامی ۱۵۱.....

الگوی فرآیندمحور پیشگیری وضعی ۱۵۱.....

(شکل شماره ۱) ۱۵۲.....

محور اول- جلوگیری از تبدیل اندیشه مجرمانه به عمل ۱۵۵.....

محور دوم- جلوگیری از شناسایی و انتخاب آماج ۱۵۶.....

محور سوم- جلوگیری از فراهم‌شدن تسهیلات لازم برای ارتکاب جرم ۱۵۶.....

جدول شماره (۳- ب): انواع تسهیلات ارتکاب جرم یا آسیب ۱۵۶.....

محور چهارم- جلوگیری از دسترسی به آماج ۱۵۸.....

محور پنجم- جلوگیری از غلبه بزهدکار بر آماج و محافظین ۱۵۸.....

محور ششم- جلوگیری از ترک موفق صحنه و کامیابی بزهدکار ۱۵۹.....

جدول شماره (۳- ج): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری وضعی- انتظامی ۱۵۹.....

جدول شماره (۳- ۵): تدبیرهای پیشگیری وضعی- انتظامی از طریق جلوگیری از گذار
جلوگیری از گذار اندیشه مجرمانه به عمل مجرمانه ۱۶۰.....

جدول شماره (۳- ۶): تدبیرهای پیشگیری وضعی- انتظامی از طریق جلوگیری از شناسایی و
دسترسی به آماج ۱۶۴.....

جدول شماره (۳- ۷): تدبیرهای پیشگیری وضعی- انتظامی از طریق جلوگیری از تأمین ابزارها
و تسهیلات ارتکاب ۱۶۷.....

جدول شماره (۳- ۸): تدبیرهای پیشگیری وضعی- انتظامی از طریق جلوگیری از غلبه
بزهدکاران بر آماج جرم یا کجروی ۱۷۰.....

جدول شماره (۳- ۹): تدبیرهای پیشگیری وضعی- انتظامی از طریق جلوگیری از کامیابی
بزهدکاران ۱۷۳.....

مبحث سوم - پیشگیری حقوقی - قضایی از جرم یا آسیب.....	۱۷۷
محور اول - افزایش نظم حقوقی در جامعه.....	۱۷۷
محور دوم - ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی.....	۱۷۸
محور سوم - ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات.....	۱۷۸
محور چهارم - کاهش جمعیت کیفری زندان.....	۱۷۹
جدول شماره (۳-د): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری حقوقی - قضایی.....	۱۸۰
جدول شماره (۳-۱۰): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق افزایش.....	۱۸۰
نظم حقوقی در جامعه.....	۱۸۲
جدول شماره (۳-۱۱): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی.....	۱۸۳
جدول شماره (۳-۱۲): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات.....	۱۹۰
جدول شماره (۳-۱۳): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق کاهش جمعیت کیفری زندان.....	۱۹۳
نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته سوم.....	۱۹۶
فصل چهارم.....	۱۹۷
تشریح کارخواسته شماره چهار.....	۱۹۷
هدف کارخواسته چهارم.....	۱۹۷
گام‌های کارخواسته چهارم.....	۱۹۸
نمودار شماره (۴-۱): گام‌های کارخواسته شماره ۴.....	۱۹۸
مبحث اول - تهیه و تصویب کلیات طرح اجرایی.....	۱۹۹
جدول شماره (۴-۱): اجزای طرح اجرایی.....	۱۹۹
مبحث دوم - تعیین تیم اجرایی.....	۲۰۳
جدول شماره (۴-۲): اطلاعات لازم برای تعیین تیم اجرایی.....	۲۰۴
مبحث سوم - تهیه طرح تفصیلی اجرایی.....	۲۰۹
نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته چهارم.....	۲۰۹
فصل پنجم.....	۲۱۱
تشریح کارخواسته شماره پنجم.....	۲۱۱

۲۱۱	اهداف کارخواسته پنجم
۲۱۲	گام های کارخواسته پنجم
۲۱۲	نمودار شماره (۱-۵): گام های کارخواسته شماره ۵
۲۱۳	مبحث اول- ارزیابی عملکرد انفرادی شرکای برنامه
۲۱۳	جدول شماره (۱-۵): جدول ارزیابی عملکرد انفرادی اعضای تیم اجرایی
۲۱۵	مبحث دوم- ارزیابی عملکرد جمعی تیم اجرایی
۲۱۵	جدول شماره (۲-۵): ارزیابی عملکرد جمعی مجریان برنامه
۲۱۷	مبحث سوم- ارزیابی اثربخشی برنامه در رسیدن به اهداف
۲۱۷	جدول شماره (۳-۵): ارزیابی اثربخشی برنامه در رسیدن به اهداف
۲۱۸	نتیجه گیری و جمع بندی کارخواسته پنجم
۲۱۹	فهرست منابع و مآخذ
۲۱۹	منابع فارسی:
۲۲۱	منابع لاتین:

دیباچه

در دهه‌های اخیر، سیاست جنایی کشورهای مختلف، عرصه تقابل میان دیدگاه‌های قدیمی سزاگرایانه و رویکردهای بازپرورانه بوده است. سزاگرایی در واقع، «عبرت‌آموزی و بازدارندگی حاصل از مجازات» است و بازپروری، «تلاش برای اصلاح مجرمان و بازگرداندن آنان به جامعه». نقطه اشتراک این دو دیدگاه، مداخله آنها پس از ارتکاب جرم بود. با این حال، ظهور دیدگاه سومی به نام «پیشگیری»، سیاست‌ها و برنامه‌های نظام عدالت کیفری را کاملاً متحول کرد. نقطه تمایز اصلی این دیدگاه نسبت به دیدگاه‌های قدیمی، قدم گذاشتن به مراحل پیش از ارتکاب جرم است. به این ترتیب، برنامه‌ریزی برای کنترل جرم، پیش از وقوع جرم صورت می‌گیرد و نقطه تمرکز پلیس و دستگاه قضایی به «پیش‌بینی امکان ارتکاب جرم در آینده و تلاش برای مهار آن» معطوف می‌شود. این دیدگاه نوین، طی ۳ دهه اخیر در بسیاری کشورها به اجرا گذاشته شده و اثربخشی نتایج آن موجب گسترش آن در سیاست‌های کیفری جوامع پیشرفته جهان شده است.

در واقع یکی از تفاوت‌های عمده تدابیر پیشگیرانه با برنامه‌های سزاگرایانه و بازپرورانه، اختلاف در یافته‌های حاصل از مطالعه اثربخشی این برنامه‌ها است. همچنین مطالعه هزینه‌های مادی و معنوی وقوع جرم نشان داد، هزینه برنامه‌های موثر پیشگیرانه بسیار کمتر از زبانی است که جرم به لحاظ مادی به جامعه وارد می‌سازد؛ که البته باید به این هزینه‌ها، هزینه‌های معنوی جرم را نیز اضافه کرد. به همین دلیل است که امروزه سیاست‌های پیشگیرانه، گذشته از ویژگی‌های کنترلی و بازدارنده، به لحاظ اقتصادی نیز قابل توجیه‌تر به نظر می‌رسند؛ به‌خصوص آنکه مکانیزم‌های ارزیابی به‌طور فعال در دل این سیاست‌ها و برنامه‌ها گنجانده شده‌اند و به‌این‌ترتیب برنامه‌هایی که از کارایی یا اثربخشی لازم برخوردار نباشند بلافاصله کنار گذاشته می‌شوند. بنابراین، بودجه محدود نظام عدالت کیفری تنها به اقداماتی اختصاص پیدا می‌کند که ارزیابی‌های علمی و مدرک‌محور، اثربخشی آنها را تأیید می‌کنند.

خبرگان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با قراردادادن وظیفه پیشگیری از جرم بر عهده قوه قضائیه در اصل ۱۵۶ این قانون، نشان دادند که به‌خوبی از اهمیت این رویکرد نوین جرم‌شناختی آگاهی داشته و به جای یک نظام حقوقی منفعل، خواهان یک نظام عدالت کیفری پیشرو و فعال هستند. با این حال، نگاهی به گذشته نشان می‌دهد که در طول سال‌های گذشته، تنها گام‌های اندکی جهت نهادسازی و بسترسازی پیشگیری در دستگاه قضا، پلیس و نیز جامعه برداشته شده است. شاید «تشکیل پلیس پیشگیری» و سپس «معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم قوه قضائیه» را بتوان مهمترین اقدامات نهادی صورت گرفته در این خصوص معرفی کرد. گذشته از مشکلات ساختاری در کشور ما، نبود آموزش نیز مانعی جدی برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های پیشگیری از وقوع و تکرار جرم است.

بی‌تردید، «آموزش» از مؤلفه‌های اساسی و تأثیرگذار در کارآمدسازی سیاست‌ها و برنامه‌های پیشگیری در جامعه است. این آموزش دو گروه مختلف را در برمی‌گیرد؛ از یک سو مقامات رسمی، قضات، ضابطین و در یک کلام نیروهای نظام عدالت کیفری و از سوی دیگر، شامل آموزش عمومی و همگانی می‌شود. نبود آموزش در سطح اول، پیشگیری را تبدیل به یک عنصر نمادین و فاقد کاربرد می‌سازد و در سطح دوم، یعنی عموم مردم، منجر به کاهش مشارکت عمومی و در نتیجه افزایش هزینه پیشگیری و کاهش کارایی آن می‌شود.

همانگونه که لایحه در حال تصویب «پیشگیری از وقوع جرم» نیز مشعر بر آن است، پیشگیری از جرایم و آسیب‌های اجتماعی جز با مشارکت فعال تمام قوای کشور امکان‌پذیر نیست. در این راستا معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه در یک برنامه ملی، با مشارکت تمام مسئولین ذی‌ربط، با هدف آموزش و تمرین کار دسته‌جمعی برای پیشگیری، اقدام به برگزاری کارگاه علمی - کاربردی مدیریت پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی نمود و با تقسیم‌بندی کشور به هفت منطقه و با میزبانی مشهد، تبریز، کرمانشاه، اصفهان، اهواز، شیراز و تهران تمام استان‌های کشور در این کارگاه مشارکت یافتند.

کتاب حاضر راهنمای اجرای این کارگاه‌هاست که مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی را طی یک الگوی بومی (اسلامی - ایرانی) در پنج گام به‌هم‌پیوسته ارائه می‌دهد.

در واقع، شوراهای پیشگیری از وقوع جرم در قالب کارخواسته‌های شماره ۱ تا ۵ در کارگاه‌های مذکور، به تمرین و آموزش پنج گام فرآیند مدیریت می‌پردازند و به یاری خداوند این اقدام، زمینه‌ساز اقدامات عملی و اثربخش در پیشگیری از جرم خواهد بود و بی‌گمان به ارتقاء سطح سلامت و تعالی اجتماعی جامعه و کشور عزیزمان منجر خواهد شد.

ایده اولیه برگزاری این کارگاه‌ها از سوی برادر عزیز و فرهیخته‌ام، جناب آقای دکتر محمد نسل، ارائه شد و نسخه نخستین این کتاب توسط ایشان آماده گردید، اما این طرح در عمل و طی پنج کارگاهی که تاکنون برگزار شده است، تکوین یافت و به کمال رسید و اینک نسخه نهایی و نسبتاً جامع آن برای بهره‌برداری شوراهای پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی در استان‌ها و شهرستان‌ها و نیز دستگاه‌ها و مراجعی که با مقوله پیشگیری سر و کار دارند تقدیم می‌شود که امید است مورد استفاده واقع شود.

در پایان شایسته است علاوه بر مسئولین و مدیران نهادهای مختلف کشوری، لشکری و قضایی که حضوری فعال در این کارگاه‌ها داشته‌اند، از مدیران و کارشناسان معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه به‌ویژه آقایان عباس علوی‌نژاد، اسدالله جامی، مهدی جعفری، یدالله عسگری، دکتر احمد رفیعی، حجت الاسلام والمسلمین سید احمد زرگر، سید محسن صادقی و ابوالقاسم خدادادی که در برگزاری کارگاه‌ها و تنظیم و تکمیل این کتاب تلاش نموده‌اند و نیز آقای محمد هادی توکل‌پور که در تکمیل مطالب، بازخوانی و ویرایش کتاب زحمات زیادی متقبل شدند، کمال تقدیر و تشکر به عمل آید.

و من ... التوفیق

محمد باقر ذوالقدر

معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع

جرم قوه قضائیه

فصل مقدماتی

مرور مفاهیم، مبانی نظری و ادبیات پیشگیری

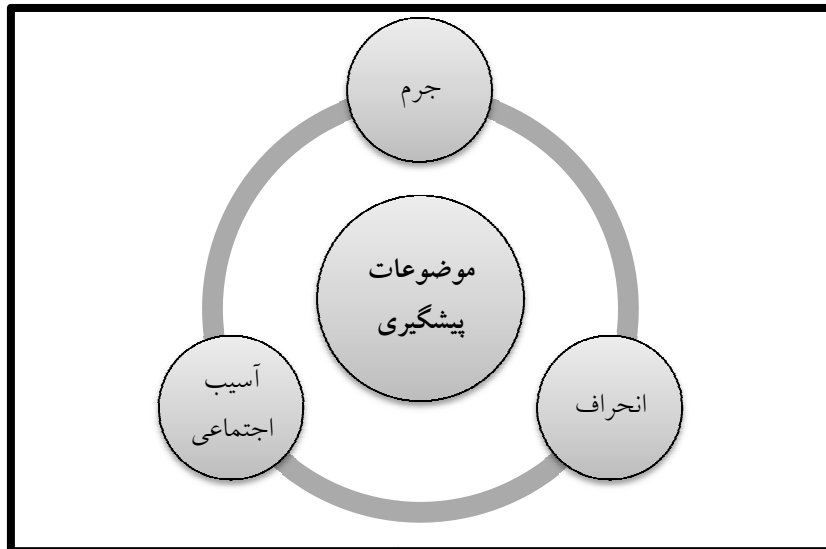
مقدمه

کجروی اصطلاحی است که در مورد رفتارهای خلاف هنجار به کار برده می‌شود. همان‌گونه که می‌دانیم، هنجارها منشاءهای مختلفی دارند. برخی از هنجارها ریشه در عرف و عادت دارند؛ برخی دیگر مبتنی بر توافق اجتماعی هستند و نوع قوی‌تری از هنجارها نیز از دین، اعتقادات و اخلاق سرچشمه می‌گیرند.

هنجارشکنی را می‌توان بر اساس نتیجه آن به جرم یا انحراف دسته‌بندی کرد. جرم نقض مهم‌ترین ارزش‌ها، خطوط قرمز و هنجارهای رسمی جامعه است و جامعه به آن پاسخ کیفری می‌دهد. هر جرم با جرم‌انگاری متولد می‌شود و با جرم‌زدایی به حیاتش خاتمه داده می‌شود. اما انحراف، شکستن هنجارهای کم‌اهمیت‌تر و عرفی جامعه است و جامعه آستانه تحمل بالاتری در موارد نقض آنها دارد ولی از آنجا که امکان تبدیل رفتار انحرافی به جرم بسیار زیاد است، جوامع تلاش دارند تا با پاسخ به انحراف و کنترل و اصلاح آن، خطر تبدیل منحرفان به مجرمان را به حداقل ممکن برسانند.

علاوه بر جرم و انحراف، نوع دیگری از مسئله اجتماعی وجود دارد که می تواند تحت عنوان کلی آسیب اجتماعی نام گذاری شود و آن پدیده ای اجتماعی است که برای اکثریت افراد جامعه به عنوان یک مسئله زیان بار مورد توجه قرار می گیرد. مسائلی مانند بیکاری، تورم، اعتیاد یا طلاق از مصادیق آسیب های اجتماعی به شمار می روند. آسیب های اجتماعی از این نظر در حوزه پیشگیری قرار می گیرند که بستر مناسبی را برای ظهور و گسترش جرم و انحراف فراهم می کنند و از سوی دیگر جرم و انحراف نیز خود از آسیب های اجتماعی مهم محسوب می شوند.

در دین مبین اسلام نیز هنجارهایی وضع شده است که رفتارهای ناقض این هنجارها، گناه محسوب می شوند. گناه در شریعت اسلام با واژگانی چون اثم، ذنب، سیئه، معصیت، فسق، فساد، منکر، حرام، جرم و مواردی دیگر مورد اشاره قرار گرفته است. در صورتی که این رفتارها توسط شارع، علاوه بر عقوبت اخروی دارای ضمانت اجرای دنیوی نیز باشد، این رفتارها

جرم خواهند بود. موارد دیگر گناه که ضمانت اجرای دنیوی ندارند، به نوعی انحراف و کجروی محسوب می‌شوند که دارای عقوبت اخروی هستند. جامعه ممکن است در برابر جرم و انحراف مواضع مختلفی را اتخاذ کند. این مواضع می‌تواند با تأیید و هم‌نوایی آغاز و سپس به صف‌آرایی در برابر جرم و انحراف به شکل‌های تأخیری (واکنش و عکس‌العمل) و یا پیش‌دستانه (پیش‌کنش و پیشگیری) بروز پیدا کند.

در ادامه، مبانی نظری پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی و فرایند مدیریت آن و نیز شوراهای پیشگیری از جرم مورد اشاره قرار خواهند گرفت و در پایان این فصل، کارگاه مدیریت پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی به طور خلاصه تبیین خواهد شد.

مبحث اول - پیشگیری از جرم

گفتار اول - معنی لغوی و مفهوم اصطلاحی پیشگیری

واژه پیشگیری در مفهوم متداول آن در معانی «پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن» و همچنین «آگاه کردن، از چیزی خبر دادن و هشدار دادن» است. اما در جرم‌شناسی پیشگیرانه، پیشگیری در معنی اول آن مورد استفاده واقع می‌شود؛ یعنی با کاربرد فنون و تدابیر مختلف به منظور جلوگیری از وقوع بزهکاری، به جلوی آن شتافتن و پیشی گرفتن از بزهکاری است.

در مفهوم پیشگیری و مصداق‌های آن دو جهت‌گیری کلی دیده می‌شود. برخی از جرم‌شناسان مفهوم وسیعی برای پیشگیری قائل شده و گروهی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و مضیق به‌کار می‌برند. هر یک از این دو را به‌طور مختصر توضیح می‌دهیم:

مطابق مفهوم موسع؛ انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود. بر اساس این برداشت انواع تدابیر کیفری و غیرکیفری چه مربوط به قبل و چه مربوط به بعد از وقوع جرم، پیشگیری محسوب می‌شوند. به همین دلیل در این تعبیر، حتی تعقیب و دستگیری بزهکاران، اعمال مجازات یا تعلیق اجرای آن، الزام آنان به جبران خسارت مجنی‌علیه و فردی کردن مجازات توسط قاضی نیز، پیشگیری به‌شمار می‌آیند. لذا این مفهوم طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیرکیفری را دربرمی‌گیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۷۳۷).

اما در مفهوم مضیق؛ پیشگیری به مجموعه وسایل و ابزارهایی اطلاق می‌شود که جامعه برای مهار بهتر بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن

عوامل جرم‌زا و یا از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجب فرصت‌های جرم، مورد استفاده قرار می‌دهد (همان: ۷۴۰) به عبارتی دیگر، در این رویکرد، پیشگیری از کیفر جدا شده است و صرفاً ناظر به تدابیر و اقدامات غیرقهرآمیز است.

تعریف پیشگیری

تعاریف متعددی از پیشگیری ارائه شده است. در ماده یک لایحه پیشگیری از جرم (که در حال حاضر مراحل پایانی تصویب را می‌گذراند) نیز، پیشگیری از وقوع جرم عبارت از "پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از میان بردن یا کاهش آن" تعریف شده است.

در تعریفی که توسط مرکز پیشگیری از جرم در استافورد^۱ انگلستان ارائه شده، پیشگیری از جرم به نحو زیر تعریف شده است:

"پیشگیری از جرم پیش‌بینی، شناسایی و برآورد خطر جرم و ابداع اقداماتی برای از بین بردن یا کاهش آن است." (Crowe, 1991: 3)

واحد پیشگیری از جرم دادگستری استرالیا نیز پیشگیری از جرم را به‌عنوان "کاهش خطر وقوع و شدت بالقوه جرم از طریق مداخله در علل آن" تعریف کرده است. تعریف پیشگیری از جرم از نظر اکبلوم عبارت است از: "کاهش خطر وقوع و شدت بالقوه جرم و بی‌نظمی از طریق مداخله در علل آن." (Ekblom, 2000)

1. Stafford

گفتار دوم - انواع پیشگیری

جرم شناسان دسته‌بندی‌های متعددی را از پیشگیری از جرم ارائه داده‌اند. در این قسمت از بحث، به سه تقسیم‌بندی اشاره می‌کنیم. تقسیم‌بندی اول بر اساس تقدم و تأخر ظهور انواع پیشگیری و تقسیم‌بندی دوم بر اساس ماهیت اقدامات پیشگیرانه است. تقسیم‌بندی سوم که نسخه‌ای بومی شده و منطبق با ساختار پیشگیری از جرم در قوه قضائیه کشورمان است نیز برای نخستین بار در این کتاب ارائه می‌شود.

الف - پیشگیری بر اساس تقدم و تأخر ظهور

جرم شناسان انواع پیشگیری را از حیث تاریخ ظهور آنها به دو دسته عمده تقسیم می‌کنند؛ دسته اول «پیشگیری سنتی یا متداول» و دسته دوم «پیشگیری جدید» نامیده می‌شود.

۱. پیشگیری‌های متداول

این نوع از پیشگیری خود به چهار دسته‌بندی فرعی قابل تقسیم است. «پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی»، «پیشگیری عمومی و پیشگیری اختصاصی»، «پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال» و بالاخره «پیشگیری اولیه، پیشگیری ثانویه و پیشگیری ثالث»، عناوین این دسته‌های فرعی را تشکیل می‌دهند.

پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی

قدیمی‌ترین نوع پیشگیری، پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی است. در این تقسیم‌بندی، سیاست پیشگیری افتراقی میان اطفال و نوجوانان بزهکار و بزهکاران بزرگسال اعمال می‌شود. بدین معنی که

چون شخصیت کودکان و نوجوانان در حال شکل‌گیری و تثبیت است، در مورد آنان از تدابیر پیشگیرانه پرورشی و اصلاحی استفاده می‌شود، درحالی‌که در مورد بزرگسالان، تدابیر پیشگیرانه تنبیهی و اربابی اعمال می‌شود. امروزه نیز این طرز تفکر وجود دارد و در بیشتر کشورها سعی می‌کنند که سرمایه‌گذاری در امر پیشگیری را بیشتر به اطفال و نوجوانان بزهکار یا در معرض خطر بزهکاری اختصاص دهند که انعطاف بیشتری دارند و از بزهکاران بزرگسال قابل اصلاح‌تر هستند (معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه، ۱۳۸۲: ۲۲).

پیشگیری عمومی و پیشگیری اختصاصی

در پیشگیری عمومی، کلیه عوامل جرم‌زای مربوط به جرائم مختلف، هدف تدابیر پیشگیرانه قرار می‌گیرند؛ مانند «افزایش سطح رفاه عمومی و توسعه اجتماعی» که در پیشگیری از طیف وسیعی از جرائم تأثیرگذار است. درحالی‌که در پیشگیری اختصاصی، عوامل خطر مربوط به جرم خاص در دایره شمول اقدامات پیشگیرانه واقع می‌شود، مانند تقویت قفل و بست منازل که در پیشگیری و کاهش جرم سرقت از منازل مؤثر است؛ یا نصب دزدگیر روی خودروها که از راهکارهای پیشگیری از سرقت خودرو محسوب می‌شود.

پیشگیری انفعالی^۱ و پیشگیری فعال^۲

این تقسیم‌بندی برای نخستین بار در اجلاس مجمع عمومی اینترنتل در سال ۱۹۶۳ مطرح و وارد ادبیات پیشگیری شد. پیشگیری انفعالی مجموعه اقدامات و تدابیری را در برمی‌گیرد که بیشتر جنبه دفاعی و پدافندی در برابر بزهکاری دارند. در این نوع از پیشگیری ابتکار عمل در دست بزهکاران است و کیفیت و

-
1. Re-active Prevention
 2. Active Prevention

نوع اقدامات پیشگیرانه بستگی به اقدام بزهکاران دارد. مانند اخطارهای مربوط به جرم که معمولاً به صورت هشدارهای پلیسی به آماج بالقوه جرم داده می‌شود تا بتوانند در صورت قرار گرفتن در معرض حمله مجرمانه، از جرم پیشگیری کرده یا اثرات آن را کاهش دهند.

برعکس، در پیشگیری فعال، مراجع پیشگیری ابتکار عمل را در دست داشته و به نحوی کاملاً فعالانه به پیشگیری از جرم می‌پردازند. در اینجا به ذکر دو نمونه، شامل برنامه‌ریزی در جهت غنی‌سازی اوقات فراغت کودکان و نوجوانان در معرض خطر بزهکاری و یا تشکیل مشارکت‌های فعال در زمینه پیشگیری از جرم در سطح محله‌ها، بسنده می‌نماییم. شاید بتوان گفت که پیشگیری انفعالی نوعاً بزه‌دیده‌مدار است و پیشگیری فعال بزهکارمدار (نجفی ابرنآبادی : ۷۴۹-۷۴۸).

پیشگیری اولیه^۱، پیشگیری ثانویه^۲ و پیشگیری ثالث^۳

این تقسیم‌بندی، از علم پزشکی وارد جرم‌شناسی شده است. در علم پزشکی پیشگیری از بیماری‌ها به سه سطح تقسیم می‌شود؛ سطح اول اختصاص به تمامی افراد جامعه دارد، سطح دوم به افراد در معرض خطر بیماری اختصاص دارد و سطح سوم به واگیری مجدد بیماران درمان شده و مصون‌سازی آنها در مقابل ابتلای مجدد، مربوط می‌شود.

بر همین اساس، هدف پیشگیری اولیه، کل جامعه است. این نوع از پیشگیری تلاش دارد تا کل جامعه را در مقابل خطر بزهکاری و بزه‌دیدگی تقویت کند. اقدامات مربوط به اصلاح شرایط محیط اجتماعی و محیط فیزیکی از اصلی‌ترین تدابیر پیشگیری اولیه به‌شمار می‌روند.

1. Primary Prevention
2. Second Prevention
3. Third Prevention

پیشگیری ثانویه، مجموعه تدابیر و اقداماتی است که در مورد بزهکاران و بزه‌دیدگان بالقوه یعنی کسانی اعمال می‌شود که وضعیت خاص آنان، آنها را بیشتر از سایرین در معرض خطر بزهکاری یا بزه‌دیدگی قرار می‌دهد؛ مانند تدابیر پیشگیرانه مربوط به کودکان مدرسه‌گریز یا افزایش سطح بهره‌مندی اقشار محروم و آسیب‌پذیر. در این نوع از پیشگیری شناخت عوامل خطر سازِ جرم^۱ اهمیت فراوانی دارد.

اما پیشگیری ثالث به مجموعه تدابیر و اقداماتی اطلاق می‌شود که برای جلوگیری از تکرار بزهکاری یا بزه‌دیدگی در مورد بزهکاران یا بزه‌دیدگان سابق اعمال می‌شود. تدابیر پیشگیرانه مربوط به بازتوانی بزهکاران یا اشتغال و ساماندهی آنان در جامعه و همچنین اقدامات پیشگیرانه مربوط به پیشگیری از تکرار بزه‌دیدگی در جرم سرقت یا خشونت‌های خانوادگی، از نمونه‌های قابل ذکر در این مقوله می‌باشند (Ekblom, 9-8: 2001).

۲. پیشگیری‌های جدید

این دسته از پیشگیری‌ها (همچنان که از نام آنها پیداست)، در دو-سه دهه اخیر وارد ادبیات جرم‌شناسی شده است. البته این سخن به آن معنی نیست که قبلاً چنین تدابیر و سیاست‌هایی وجود نداشته است، بلکه این تدابیر پراکنده بوده و تحت چنین عنوانی دسته‌بندی نشده بوده‌اند. پیشگیری‌های جدید، دو دسته‌بندی را شامل می‌شوند؛ دسته اول «پیشگیری اجتماعی و وضعی» و دسته دوم «پیشگیری دفاعی و پیشگیری آزادی‌بخش» می‌باشد. به دلیل محدودیت فرصت در اینجا به تشریح نوع اول بسنده می‌کنیم.

پیشگیری اجتماعی^۲ و پیشگیری وضعی^۳

1. Risk Factors
2. Social Crime Prevention
3. Situational Crime Prevention

این دسته‌بندی در حال حاضر رایج‌ترین دسته‌بندی از اقدامات پیشگیرانه به شمار می‌رود. پیشگیری اجتماعی سعی دارد که علل و عوامل اجتماعی خطرزای بزهکاری و بزه‌دیدگی را مورد هدف‌گیری قرار دهد. این قسم از پیشگیری تلاش دارد که از تولید بزهکار یا بزه‌دیده جلوگیری کند. البته در اکثر متون غربی از این نوع پیشگیری با عنوان «پیشگیری از جرم از طریق توسعه اجتماعی» نام برده شده است، اما محدود نمودن پیشگیری اجتماعی به پیشگیری از طریق توسعه اجتماعی صحیح نیست، زیرا توسعه اجتماعی تنها بخشی از راهبردهای پیشگیری اجتماعی است و نامیدن این دسته از پیشگیری با این نام، جامعیت لازم را از آن سلب می‌کند. پیشگیری اجتماعی در واقع اقدامات مداخله‌ای در محیط عمومی، شخصی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را شامل می‌شود (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۳: ۷۵۰).

اما پیشگیری وضعی با در نظر گرفتن این واقعیت توسعه پیدا کرده است که علی‌رغم به‌کار بستن تدابیر مختلف پیشگیری اجتماعی، باز هم شاهد بزهکاری و بزه‌دیدگی هستیم و عملاً حذف بزهکاری غیرممکن است. پیشگیری وضعی با در نظر گرفتن وضعیت -بلافاصله- پیش از بزهکاری، در صدد تغییر وضعیت متصل به جرم و تبدیل معادله جرم به ضرر مجرم است. در صفحات بعد در خصوص پیشگیری اجتماعی و وضعی، مفصل‌تر سخن گفته خواهد شد.

ب- تقسیم‌بندی بر اساس ماهیت اقدامات پیشگیرانه

دومین تقسیم‌بندی ارائه شده در زمینه پیشگیری از جرم، بر اساس ماهیت تدابیر پیشگیرانه شکل گرفته است. بر این اساس تدابیر پیشگیرانه را به «پیشگیری تنبیهی»، «پیشگیری اصلاحی»، «پیشگیری مکانیکی» و «پیشگیری علی» تقسیم می‌کنند.

۱. پیشگیری تنبیهی^۱

بدون تردید، تهدید به مجازات، با تداعی احتمال مجازات، افراد را از ارتکاب جرم باز می‌دارد. البته نظرات متفاوتی در مورد «رویکرد تنبیه» که در طول قرن‌ها مورد استفاده بوده، ابراز شده است. در حالی که برخی از جرم‌شناسان استدلال می‌کنند که رویکرد تنبیهی ارزشی ندارد، گروهی دیگر معتقدند که تهدید به مجازات و القای این واقعیت که تهدید به مجازات عملی هم خواهد شد، هنوز یک عامل اصلی بازدارنده از جرم به‌شمار می‌رود. کانون پیشگیری تنبیهی را، می‌توان پیشگیری از جرم از طریق سیستم عدالت کیفری نامید؛ هرچند که این پیشگیری ممکن است علاوه بر سیستم عدالت کیفری، از سایر نهادهای انتظامی، اداری و مدنی نیز بهره‌مند شود.

۲. پیشگیری اصلاحی^۲

تأکید اصلی در این نوع از پیشگیری بر بهبود شرایط شخصی یا عمومی، به منظور کسب اطمینان از عدم تکرار بزه یا تقبیح رفتار مجرمانه توسط جامعه است. پیشگیری اصلاحی معمولاً از دو طریق صورت می‌گیرد:

الف. کار با اشخاصی که پس از ارتکاب جرم و کسب محکومیت به مؤسسات اصلاح و تربیت تحویل و یا در طیف تعلیق مراقبتی (بازتوانی) قرار گرفته‌اند.

ب. هشدار در مورد شرایط اجتماعی و محیطی که تصور می‌شود جرم در آن اوضاع رشد کند.

۳. پیشگیری مکانیکی^۳

-
1. Punitive Crime Prevention
 2. Corrective Crime Prevention
 3. Mechanical Crime Prevention

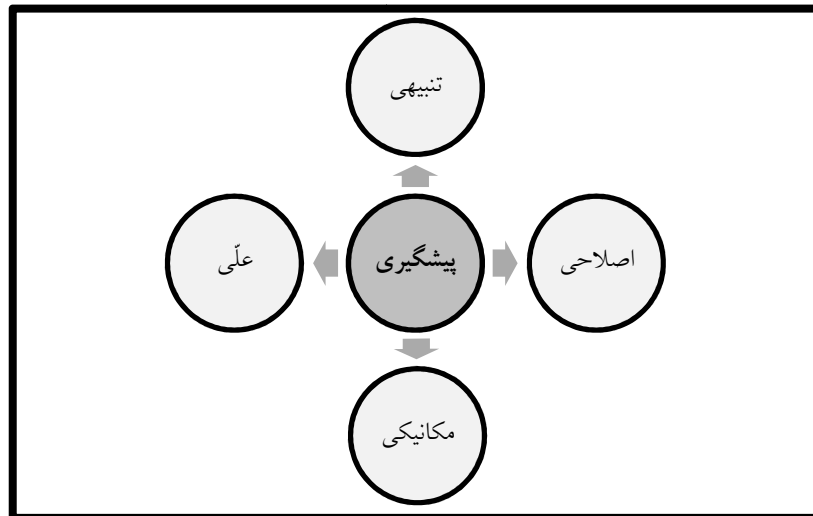
سیاست اصلی این پیشگیری قرار دادن موانع مختلف در مسیر گذار از اندیشه مجرمانه به عمل مجرمانه (توسط بزهدار احتمالی) است، تا به این طریق ارتکاب جرم را دشوار سازد. پیشگیری مکانیکی از جرم، جدیدترین دسته از پیشگیری از جرم است که در برخی از کشورها بر آن تأکید شده است. البته به نظر بسیاری از مردم، فرآیند مکانیکی افزایش امنیت از طریق قفل و بست، زنگ‌های اعلام سرقت و سایر تجهیزات، زیاد از حد ساده‌لوحانه به نظر می‌رسد. عامه مردم هنوز این ضرب‌المثل قدیمی را تأیید می‌کنند که، «اگر دزد بخواهد وارد خانه‌ای شود، به هر نحو وارد خواهد شد». می‌توانیم آن بخش از پیشگیری مکانیکی را که با سخت‌افزارهای امنیت سروکار دارد، با عنوان «سخت کردن هدف»^۱ یاد کنیم.

۴. پیشگیری علی^۲

این نوع از پیشگیری، که به آن پیشگیری علت‌مدار نیز گفته می‌شود، علل و عوامل خطرزای جرم را مورد هدف قرار می‌دهد. در وهله اول شاید بتوان این پیشگیری را با پیشگیری اجتماعی منطبق دانست لیکن با دقت بیشتر روشن می‌شود که این نوع پیشگیری بسیار جامع‌تر از پیشگیری اجتماعی است و مقابله با کلیه علل فردی و اجتماعی جرم را شامل می‌شود (McNeill and Melvin, 2007: 8-9).

-
1. Target Hardening
 2. Causal Crime Prevention

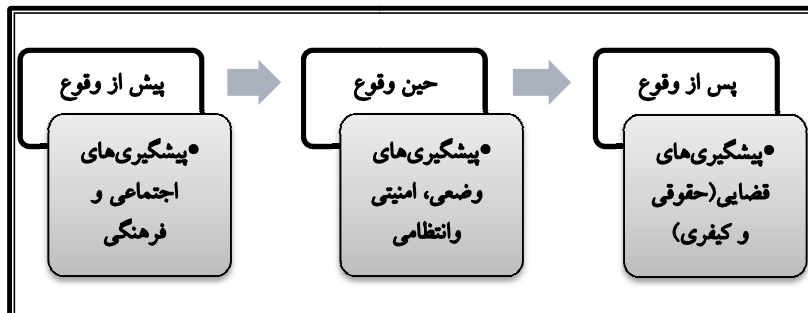
شکل شماره (۱): انواع پیشگیری بر اساس ماهیت تدابیر پیشگیرانه

ج- تقسیم بندی بر اساس فرآیند وقوع جرم

نوع سوم دسته بندی مبتنی بر فرایند مرحله ای وقوع جرم است. دسته نخست پیشگیری ها به علل و عوامل اولیه ارتکاب جرم اختصاص دارد و عمدتاً ماهیت فرهنگی و اجتماعی دارد. قسم دوم آن مربوط به مرحله ماقبل ارتکاب جرم است و ماهیت وضعی، امنیتی و انتظامی دارد. قسم سوم نیز اقدامات و تدابیر پیشگیرانه ای است که پس از ارتکاب جرم با هدف پیشگیری از تکرار جرم توسط مجرمان و تنبه جامعه صورت می گیرد و عمدتاً ماهیت قضایی (حقوقی و کیفری) دارد. این دسته بندی عملیاتی تر و کاربردی تر است و بهتر می تواند مرزهای اقدامات پیشگیرانه را مشخص نماید. در مورد این قسم از پیشگیری در فصل های بعد به تفصیل سخن خواهیم گفت.

شکل شماره (۲): انواع پیشگیری بر اساس فرآیند وقوع جرم

مبحث دوم - کنشگران پیشگیری از جرم

در نگاهی سطحی به پدیده‌های مجرمانه نوعاً بزه‌کار و بزه‌دیده، بازیگران عرصه جرم پنداشته می‌شوند و تصور بر آن است که این دو عنصر، تنها عوامل انسانی دخیل در وقوع جرم هستند؛ اما واقعیت چیز دیگری است. افراد زیادی در عرصه شکل‌گیری و وقوع جرم وجود دارند که در برخی موارد نقش آنها کاملاً آشکار است (مانند معاونین و شرکای جرم در مفهوم حقوقی آن) و در بعضی از موارد نیز نقش پنهان و پشت پرده دارند. چه بسا گروه اخیر نقش جدی‌تری در تکوین جرم ایفا کنند، اما به دلیل ناشناخته بودن و عدم صدق عناوین جزایی در مورد آنان، در اغلب موارد از مجازات مصون می‌مانند.

در مورد پیشگیری از جرم نیز به همین صورت است. اغلب عادت بر آن است که بزه‌دیده و پلیس به عنوان اصلی‌ترین کنشگران عرصه پیشگیری از بزه‌کاری به حساب آیند. هرچند نمی‌توان منکر نقش بارز این دو عنصر در پیشگیری از بزه‌کاری بود، اما مطالعات و تجربیات مختلف نشان می‌دهد که پیشگیری اثربخش از جرم، مستلزم مشارکت و همکاری اشخاص و نهادهای مختلفی است که شاید در این عرصه مورد توجه نبوده و قابلیت و استحقاق آن را داشته باشند که نقش بسیار فعال‌تری در پیشگیری از جرم ایفا کنند.

بر اساس نظریه پیوستگی فرصت مجرمانه،^۱ بزه‌کاری محصول تأثیر علل مختلفی است که جمع شدن آنها در کنار یکدیگر، موجب وقوع جرم می‌شود. علل جرم را از حیث نحوه تأثیر به «علل نزدیک» و «علل دور» تقسیم می‌کنند. علل نزدیک مستقیماً در تحقق جرم نقش دارند، اما علل دور رابطه مستقیم با ارتکاب جرم ندارند و تأثیرشان از طریق اثرگذاری بر علل نزدیک صورت می‌گیرد. (مانند تأثیر قیمت لوازم یدکی بر میزان سرقت خودرو). برخی از علل

1. The Conjunction of Criminal Opportunity

جرم، عوامل انسانی هستند؛ یعنی اشخاصی هستند که در تکوین جرم تأثیر دارند. این افراد را می‌توان به «اشخاص طرف بزهکار»، «اشخاص طرف بزه‌دیده» و «افراد بی‌طرف» تقسیم کرد.

گفتار اول - تیم بزهکاری

در تیم بزهکاری، علاوه بر بزهکاران بالقوه و بالفعل، با اشخاصی مواجهیم که عالماً و عامداً بر گسترش جرم و بزهکاری تلاش داشته و در واقع از ترویج جرم، منافع فردی یا گروهی نصیب‌شان می‌شود. خلاصه‌ای از وضعیت این افراد در جدول شماره یک آمده است.

جدول شماره (۱): ترکیب اعضای تیم کنش بزهکاری

دسته اصلی	دسته‌های فرعی	نمونه کنشگران
تیم کنش بزهکاری	بزهکاران بالقوه و بالفعل	۱. بزهکاران عادی ۲. بزهکاران مکرر و به عادت ۲. گروه‌های مستعد بزهکاری
	حامیان بزهکاران	- محرکین جرم - تولید و ارائه‌کنندگان تسهیلات و ابزارهای ارتکاب جرم - آموزش‌دهندگان مهارت‌ها و شگردهای ارتکاب جرم
	مروجین جرم	- مافیایها و شبکه‌های جنایتکاری - اداره‌کنندگان بازار بزهکاری - وکلا و مشاوران و متخصصان آلوده به فساد

گفتار دوم - تیم بزه‌دیدگان و محافظان

در تیم بزه‌دیدگان نیز علاوه بر بزهکاران بالقوه و بالفعل، با اشخاصی مواجهیم که درصدد حمایت از بزه‌دیدگان (قبل یا در حین یا بعد از ارتکاب بزه) هستند. افرادی مانند بستگان، گروه‌های حمایت و دفاع از بزه‌دیدگان، نیروهای پلیس و مأموران انتظامی در این دسته قرار دارند.

جدول شماره (۲): ترکیب اعضای تیم کنش بزه‌دیدگی

دسته اصلی	دسته‌های فرعی	نمونه کنشگران
تیم بزه‌دیدگی و کنش ضدبزهکاری	بزه‌دیدگان بالقوه و بالفعل	۱. تک‌تک آحاد جامعه ۲. افراد در معرض خطر بزهکاری ۳. افراد در معرض خطر تکرار بزه‌دیدگی
	حامیان بزه‌دیدگان بالقوه	- نهادهای امنیتی - مأموران پلیس و نگهبانان شخصی - والدین و سرپرستان قانونی - مربیان و آموزش‌دهندگان مهارت‌های اجتناب از خطر جرم و یا مدیریت آن - شهروندان مسئول
	حامیان بزه‌دیدگان بالفعل	- سیستم عدالت کیفری - سازمان‌ها و تشکل‌های دولتی یا مردمی کمک به بزه‌دیدگان - مراکز مشاوره و درمان بزه‌دیدگان - گروه‌های پیشگیری از تکرار بزه‌دیدگی

گفتار سوم - تیم خنثی

علاوه بر دو دسته فوق، دسته سوم از اشخاص هم وجود دارد که هیچ نفعی در ارتکاب جرم ندارند و قصدی نیز در کمک به گسترش جرم ندارند، ولی در مواردی به طور ناخواسته یا بر اثر احساس، هیجان و حالات روحی زودگذر، ممکن است از تیم بزهکاری حمایت کنند. این افراد را به عنوان «گروه خنثی یا بی طرف» نامگذاری می‌کنیم.

جدول شماره (۳): ترکیب کنشگران خنثی

دسته اصلی	دسته فرعی	نمونه کنشگران
کنشگران خنثی	سودجویان	۱. کارکنان و مدیران سودجوی اماکن عمومی ۲. افراد فرصت طلب و ظاهرالصلاح ۳. عقل‌گرایان محض
	بی تفاوت‌ها	۱. عابرین و رهگذران عادی ۲. عافیت‌طلبان ۳. شخصیت‌های خودشیفته

عده‌ای مقام صالح برای پیشگیری را خود مردم می‌دانند. این افراد مردم را به دو گروه تقسیم می‌کنند: گروه اول کسانی هستند که در معرض خطر بزهکاری و بزه‌دیدگی هستند و گروه دوم را مابقی اعضای جامعه تشکیل می‌دهند. بدیهی است که جمعیت در معرض خطر بزهکاری و بزه‌دیدگی، باید در پیشگیری شرکت داده شوند، اما مشارکت آنان باید تعریف شده و سازمان‌دهی شده باشد؛ به طوری که زمینه سوءاستفاده فراهم نشود. زیرا چنانچه بر مشارکت این دسته از جمعیت و مردم در پیشگیری، مقرراتی وضع نشود، موارد سوءاستفاده رایج می‌شود. مثلاً عده‌ای به بهانه دفاع شخصی پا را از دفاع

مشروع فراتر خواهند نهاد و خود به بهانه دفاع در برابر جرم، مرتکب جرم خواهند شد.

در اینکه تیم طرفدار بزه‌دیدگان از کنشگران اصلی پیشگیری از جرم هستند تردیدی وجود ندارد و قاعدتاً این افراد از ایفای نقش در پیشگیری از بزهکاری حمایت می‌کنند، اما هنر آن است که بتوان افراد خنثی و بی‌طرف و بالاتر از آن، حتی خود بزهکاران و گروه حامی بزهکاری را نیز در زمره کنشگران پیشگیری از جرم قرار داد و آن‌ها را در پیشگیری مشارکت داد.

درخصوص گروه خنثی که ممکن است به‌طور ناخواسته و از روی ناآگاهی و تحت تأثیر حالات روحی زودگذر به ارتکاب جرم کمک کنند؛ بهترین راه برای هدایت نقش آنان به سوی پیشگیری این است که آنان را با وضعیت‌هایی که ممکن است منجر به کنش ناصواب آنان شود و با آثار و نتایج عملشان آشنا کرد. مثلاً چنانچه اهالی محله‌ای که غالباً در مواجهه با صحنه‌های بزه‌دیدگی سایر هم‌محله‌ای‌ها، با بی‌تفاوتی برخورد می‌کنند، آگاه و توجیه شوند که چنین وضعیتی امنیت فردی و اجتماعی خود آنان را نیز در مخاطره قرار می‌دهد و چه‌بسا در آینده‌ای نزدیک، خود آنان نیز بزه‌دیده شوند؛ در آن صورت رغبت بیشتری به همراهی با بزه‌دیدگان در صحنه‌های واقعی از خود نشان خواهند داد.

اما درخصوص بزهکاران و حامیان بزه نیز، تبدیل نقش از تیم بزهکاری به تیم ضدبزهکاری، اقدام مهم و بااهمیتی است. می‌توان تدابیری را به‌کار برد که خود بزهکاران به‌طور خواسته یا ناخواسته و حتی به‌صورت ناخودآگاه، جزو کنشگران پیشگیری شوند. به‌عنوان مثال با تشویق فردی معتاد به ترک اعتیاد، از بسیاری از جرائم آتی بالقوه قابل ارتکاب توسط وی پیشگیری می‌کنیم. با تمرکز روی حامیان و پشتیبانان جرم نیز می‌توان آنان را مجاب و در مواردی، حتی مجبور به ایفای نقشی پیشگیرانه نمود. مانند اجبار مدیران مسافرخانه‌ها و هتل‌ها به اخذ مدارک و درج و اعلام مشخصات مهمانان و مسافران به اداره

پلیس. در این مثال الزام این قبیل مدیران، موجب محدود شدن آنان در کمک به گسترش جرم و در نتیجه کمک به پیشگیری از بزهکاری می‌شود.

مبحث سوم - فرآیند مدیریت پیشگیری از جرم

در برخورد با پدیده جرم و بزهکاری دو گزینه اصلی در برابر اولیای امور قرار دارد. گزینه اول؛ رویکرد سنتی سرکوبی و مجازات است که صرفاً با اعمال شدت عمل و از طریق سیستم عدالت کیفری (شامل دادگاه، پلیس و زندان) پیگیری می‌شود. این رویکرد در تجربه طولانی بشر، ناتوانی خود را در حل اساسی مشکل جرم، نشان داده است. گزینه دوم؛ مقوله پیشگیری از جرم است. به دلیل کارایی بالای این رویکرد در دو دهه اخیر، اقبال زیادی به پیشگیری از جرم در جوامع مختلف دیده می‌شود.

به دلیل گستردگی تدابیر پیشگیرانه و نیز متولیان متعددی که در این خصوص وجود دارند، مدیریت این امر از اهمیت وافر برخوردار است. می‌توان مفهوم مدیریت پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی را "پیش‌بینی و شناسایی علل و عوامل خطر وقوع جرم و به‌کارگیری و هدایت مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی به‌منظور پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی با برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هماهنگی، نظارت و ارزیابی" دانست. مؤلفه‌های مفهوم مذکور را می‌توان بدین شکل تعریف کرد.

- برنامه‌ریزی: تعیین اهداف، برنامه‌ها و اقدامات؛
- سازمان‌دهی: تعیین نقش‌ها، مسئولیت‌ها و تخصیص وظایف؛
- هماهنگی: برقراری روابط مناسب بین بخش‌های مختلف و ایجاد انسجام و یکپارچگی؛
- نظارت: کنترل و مراقبت در طی اقدامات اجرایی و اتخاذ تدابیر مناسب در رفع مشکلات احتمالی؛
- ارزیابی: تعیین میزان رسیدن به اهداف به منظور تجدیدنظر احتمالی در اقدامات با استفاده از شاخص‌های معین.

چنانچه از مفهوم مذکور نیز آشکار است، مدیریت پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی در فرآیندی چند مرحله‌ای صورت می‌پذیرد. در سال‌های اخیر نسخه‌هایی از اقدامات پیشگیرانه از قبیل مدل «سارا» (SARA)^۱ ارائه شده‌اند. تدابیر منسجم پیشگیری متنوع‌اند و برخی از آنها بیشتر نظری و علمی و برخی دیگر جنبه عملیاتی و کاربردی دارند. در الگوهای علمی ارائه شده برای پیشگیری از جرم، کم و بیش مراحل زیر دیده می‌شود (Eklom, 2001, PP 4-5):

۱. شناسایی مسئله جرم و هدف‌گذاری؛

۲. آسیب‌شناسی علل جرم؛

۳. انتخاب اقدامات ویژه و ارائه راه‌حل‌های عملیاتی و کاربردی؛

۴. اجرای راهکارهای پیشگیرانه؛

۵. ارزیابی و تعدیل نتایج اجرای برنامه.^۲

معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه، بر اساس مدل‌های موجود و با عنایت به نظرات کارشناسان و اساتید این حوزه، اقدام به طراحی مدلی بومی در این خصوص نموده است. در این مدل پنج مرحله‌ای ابتدا جرائم و آسیب‌های اجتماعی شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت بندی می‌شوند، سپس جرائم و آسیب‌های مهم و اولویت‌دار مورد تجزیه و تحلیل و ماهیت‌شناسی قرار می‌گیرد. در مرحله سوم، راهکارهای پیشگیرانه تعیین شده و در گام چهارم، راهکارها به اجرا گذارده می‌شوند و در نهایت نظارت، کنترل و

۱. مخفف کلمات (Scanning, Analysis, Response, Assessment) و به معنی

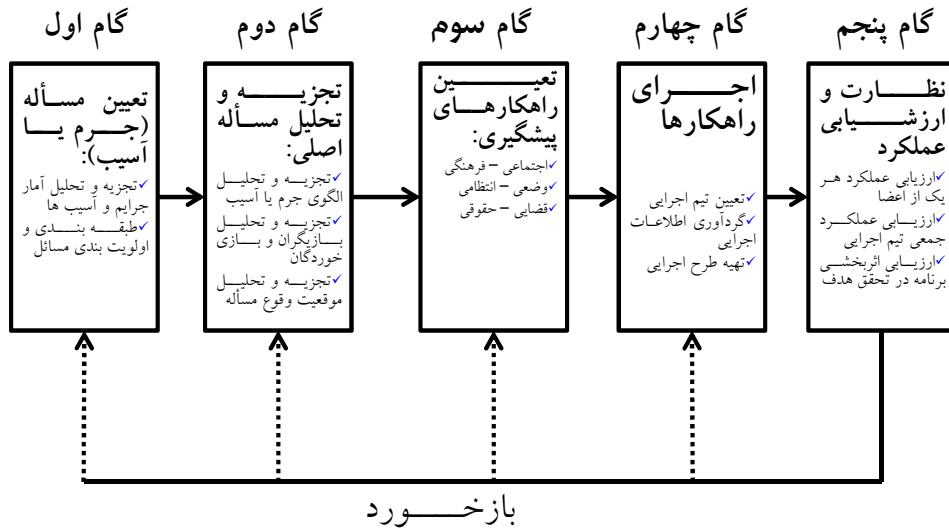
واری، تجزیه و تحلیل، پاسخ و ارزیابی است.

۲. ر.ک محمدنسل، (۱۳۸۹)، صص ۳۱۹-۳۳۲.

ارزشیابی صورت می‌گیرد. فرایند پنج مرحله‌ای مذکور در بین فصول این کتاب به تفصیل مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

شکل شماره (۳): فرآیند مدیریت پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی (۵ گام مدیریت پیشگیری)

مبحث چهارم - شوراهای پیشگیری از جرم

برای هماهنگی در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های پیشگیری از وقوع جرم، تشویق نوآوری‌های منطقه‌ای و تقویت‌ساز و کارهای محلی در این زمینه، "شوراهای استانی و شهرستانی پیشگیری از وقوع جرم"، طبق مواد ۵ و ۷ لایحه پیشگیری از وقوع جرم، تشکیل می‌شوند.

گفتار اول - ترکیب شوراها

الف - شورای استانی

در حال حاضر، ترکیب اعضای شوراهای استانی پیشگیری از جرم به شرح زیر است:

۱. استاندار (ریاست شورا)
۲. رئیس کل دادگستری (نایب رئیس)
۳. دادستان شهرستان مرکز استان (دبیر شورا)
۴. رئیس شورای اسلامی استان
۵. فرمانده نیروی انتظامی استان
۶. یک نفر از نمایندگان به انتخاب مجلس به عنوان ناظر
۷. مدیرکل امور زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی استان
۸. رئیس سازمان آموزش و پرورش استان
۹. مدیرکل تبلیغات اسلامی استان
۱۰. مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان
۱۱. مدیرکل کار و امور اجتماعی استان
۱۲. مدیرکل صداوسیما استان

۱۳. مدیرکل بهزیستی استان

۱۴. مدیرکل اطلاعات استان

۱۵. فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی استان

۱۶. رئیس دانشگاه وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و در صورت تعدد به انتخاب استاندار و دو نفر از اساتید دانشگاه در رشته‌های مرتبط به انتخاب رئیس شورای استانی.

با توجه به اصلاحاتی که در این لایحه صورت خواهد گرفت، احتمال تغییر در اعضاء و ترکیب این شورا وجود دارد. از جمله آن که ریاست شورا برعهده رئیس کل دادگستری استان قرار خواهد گرفت.

ب- شوراهای شهرستانی

اعضای شورای شهرستانی پیشگیری از وقوع جرم مشتمل بر افراد ذیل می‌باشند.

۱. فرماندار (رئیس شورا)

۲. رئیس دادگستری (در شهرستان مرکز استان، رئیس کل دادگاه‌های

عمومی و انقلاب) (نایب رئیس)

۳. دادستان عمومی و انقلاب (دبیر شورا)

۴. رئیس شورای اسلامی شهرستان

۵. فرمانده نیروی انتظامی شهرستان

۶. رئیس اداره تبلیغات اسلامی شهرستان

۷. رئیس اداره زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی شهرستان

۸. رئیس اداره بهزیستی شهرستان

۹. رئیس اداره آموزش و پرورش شهرستان

۱۰. رئیس اداره کار و امور اجتماعی شهرستان

۱۱. رئیس اداره اطلاعات شهرستان
 ۱۲. فرمانده ناحیه مقاومت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی شهرستان
 ۱۳. دو نفر از متخصصان و کارشناسان در رشته‌های مرتبط با پیشنهاد دبیر شورا و انتخاب رئیس شورای شهرستانی پیشگیری.
- این شورا نیز در لایحه جدید از نظر اعضاء و ترکیب آن تغییراتی خواهد کرد، از جمله آن که ریاست آن برعهده رئیس دادگستری شهرستان خواهد بود.

گفتار دوم- وظایف شورا

الف- شورای استانی

- بر اساس ماده ۶ لایحه مزبور، هشت وظیفه زیر برای شورای استانی پیشگیری از وقوع جرم پیش‌بینی شده است:
۱. اجراء تصمیمات و سیاست‌های شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم در سطح استان؛
 ۲. تدوین برنامه‌های استانی پیشگیری از وقوع جرم؛
 ۳. بررسی تصویب و ارزیابی طرح‌ها و برنامه‌های استانی و شهرستانی پیشگیری و فراهم آوردن امکانات و بسترهای لازم برای اجرای آن؛
 ۴. برنامه‌ریزی برای سهم‌کردن دیدگاه و نظر شهروندان و ساکنان محله‌ها در تهیه و تنظیم برنامه‌های پیشگیری؛
 ۵. به‌کارگیری و جلب مشارکت نهادهای غیردولتی و مردمی در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های پیشگیری؛
 ۶. ارائه گزارش‌های منظم و ادواری از اجراء طرح‌ها و برنامه‌های استانی پیشگیری به سازمان پیشگیری از وقوع جرم؛

۷. هدایت شوراهای شهرستانی پیشگیری از وقوع جرم و نظارت بر عملکرد آنها؛
۸. پیش‌بینی بودجه و منابع لازم برای اجراء طرح‌ها و برنامه‌های استانی پیشگیری و اعلام آن به سازمان پیشگیری از وقوع جرم.

ب- شورای شهرستانی

- بر اساس ماده ۸ لایحه مذکور، وظایف شورای شهرستانی پیشگیری از وقوع جرم به شرح زیر است:
۱. اجرای مصوبات و سیاست‌های شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم در سطح شهرستان؛
 ۲. اجرای بندهای مربوط به وظایف شورای استانی موضوع ماده (۶) این قانون در سطح شهرستان.
 ۳. پیش‌بینی بودجه و منابع لازم برای اجرای طرح‌ها و برنامه‌های شهرستانی پیشگیری و اعلام آن به شورای استانی پیشگیری از وقوع جرم.

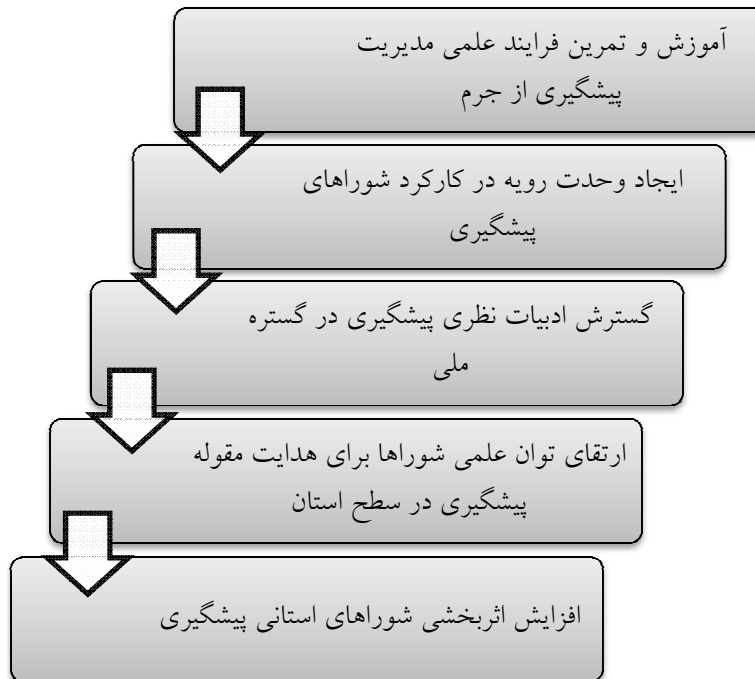

مبحث پنجم:

تبیین کارگاه مدیریت پیشگیری از جرم یا آسیب اجتماعی

گفتار اول- نحوه تشکیل و اهداف کارگاه

مهم‌ترین اهداف این کارگاه در شکل زیر نشان داده شده است:

گفتار دوم - نحوه تشکیل و مراحل اجرای کارگاه

این کارگاه در فضایی آموزشی و خارج از محیط کار اعضای آن برگزار می‌شود. مدت برگزاری این کارگاه ۳ روز بوده که مراحل اجرای آن به‌طور فشرده انجام می‌پذیرد. اعضای کارگاه فارغ از دغدغه‌های کاری خود فرآیند علمی مدیریت پیشگیری از جرم را در کنار یکدیگر آموزش دیده و به‌طور عملی تمرین می‌کنند.

این کارگاه متناسب با شوراهای استانی و شهرستانی در دو سطح برگزار می‌شود که در سطح استانی متشکل از استان‌های یک منطقه کشور بوده و در سطح شهرستانی نیز به فراخور تعداد شهرستان‌های یک استان در آن استان برگزار می‌شود. با توجه به حضور کارگروه‌های مختلف و به جهت بالا بردن انگیزه اعضای شرکت‌کننده و نیز ارتقای کیفیت سطح کارگاه، میان این کارگروه‌ها رقابت ایجاد می‌شود. از این رو این کارگروه‌ها بر اساس برخی معیارها ارزیابی می‌شوند و سپس کارگروه‌های برتر معرفی شده و مورد تقدیر قرار می‌گیرند.

به دلیل مسئولیت‌های اجرایی و ضیق وقت اعضای شوراها، کارگاه به فشرده‌ترین شکل ممکن اجرا می‌شود. بر این اساس مباحث اصلی کارگاه در ۹ جلسه کاری و به شرح زیر اجرا خواهد شد:

• تشریح کارخواسته اول و دوم	۱
• کار روی کارخواسته اول و دوم	۲
• ارائه کارخواسته اول و دوم	۳
• تشریح کارخواسته سوم	۴
• کار روی کارخواسته سوم	۵
• ارائه کارخواسته سوم	۶
• تشریح کارخواسته چهارم و پنجم	۷
• کار روی کارخواسته چهارم و پنجم	۸
• ارائه کارخواسته چهارم و پنجم	۹

گفتار سوم - نحوه ارزیابی کارگروه‌ها

عملکرد کارگروه‌ها در دو محور مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت:

(۱) ارزیابی جلسات درون‌گروهی؛

(۲) ارزیابی جلسات ارائه کارخواسته‌ها.

اینک هر یک از این محورها را به اختصار توضیح می‌دهیم:

الف - ارزیابی جلسات درون‌گروهی

این ارزیابی توسط تسهیل‌گران و هادیان علمی حاضر در هر کارگروه انجام خواهد شد و حداکثر ۹۰ امتیاز دارد که در طی سه جلسه کارگروهی به تیم مربوطه تعلق می‌گیرد. برخی از این شاخص‌ها کمی و برخی دیگر کیفی هستند. معیارهای امتیازدهی در جلسه توجیهی در ابتدای کارگاه اعلام خواهد گردید. شاخص‌های این ارزیابی به ترتیب زیر هستند:

امتیاز جلسه سوم	امتیاز جلسه دوم	امتیاز جلسه اول	شاخص ارزیابی و امتیاز مربوطه (خوب ۳-۵ امتیاز)، (متوسط ۱-۳ امتیاز)، (ضعیف ۰-۱ امتیاز)
			رعایت ساعات شروع و خاتمه کارگروه
			میزان حضور همه اعضا در جلسه کارگروه
			میزان مشارکت اعضا در بحث‌های درون‌گروهی
			نحوه مدیریت کارگروهی
			عمق اظهارنظرهای کارشناسی در مورد کارخواسته
			میزان حضور مدعوین اصلی در کارگاه

			جمع
			جمع کل

ب- ارزیابی جلسات ارائه کارخواسته‌ها

این ارزیابی توسط اعضای هیئت علمی کارگاه انجام خواهد شد و حداکثر ۱۵۰ امتیاز دارد. در این جدول به شاخص‌های مختلف، ضریب‌های متفاوت تعلق گرفته است و این به آن معنی است که عدد خام در ضریب مربوطه ضرب شده و سپس در خانه مربوطه درج می‌شود. شاخص‌های این ارزیابی به قرار زیر است:

امتیاز جلسه سوم	امتیاز جلسه دوم	امتیاز جلسه اول	ضریب وزنی	شاخص ارزیابی و امتیاز مربوطه (خوب ۳-۵)، (متوسط ۱-۳)، (ضعیف ۰-۱)
			۱	رعایت زمان‌بندی ارائه
			۱	کیفیت پاورپوینت و نحوه استفاده از آن در ارائه
			۱	میزان تسلط ارائه‌کننده بر مطالب
			۱	میزان حضور اعضای کارگروه در جلسه ارائه
			۲	ابداع و نوآوری در ارائه مطالب
			۲	شناخت صحیح ابعاد کارخواسته و جامع بودن اظهارنظرهای کارشناسی
			۲	نحوه پاسخگویی به سؤالات و ابهامات
				جمع کل

پس از خاتمه فعالیت کارگروه‌ها، امتیاز کسب شده گروه‌ها توسط هیئت علمی کارگاه اعلام و به گروه‌های برتر جوایزی تعلق خواهد گرفت.

فصل اول

تشریح کارخواستہ شماره یک

اهداف و گام‌های کارخواستہ یک

اهداف کارخواستہ یک

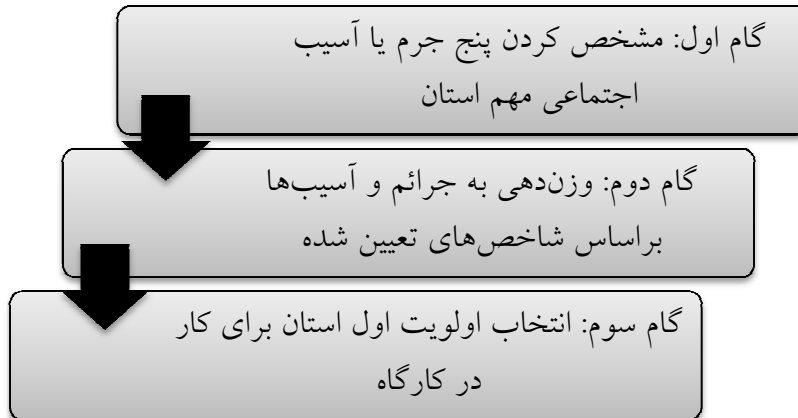
این کارخواستہ به دنبال دستیابی به دو هدف است:

۱. اولویت‌بندی جرائم و آسیب‌های اجتماعی؛
۲. انتخاب جرم یا آسیب اجتماعی مهم استان برای کار در کارگاه.

گام های کارخواستہ اول

نمودار شماره (۱-۱): گام های کارخواستہ شماره ۱

مبحث اول - اولویت‌بندی جرائم یا آسیب‌های اجتماعی

اولویت‌بندی جرائم یا آسیب‌های اجتماعی از جهت‌های زیر ضرورت دارد:

- تنوع جرائم و آسیب‌های اجتماعی زیاد است؛
- از سوی دیگر، منابع و مقدرات و زمان لازم برای پرداختن به همه این جرائم و آسیب‌ها به‌طور هم‌زمان در شوراهای پیشگیری وجود ندارد.

در این صورت دو گزینه فراروی شوراهای پیشگیری وجود دارد:

- گزینه اول این است که بدون توجه به اهمیت و فوریت مسائل، آنها را به نوبت در دستور کار شوراها قرار داده و نسبت به آنها تدابیر و اقدامات لازم را اتخاذ کنند؛
 - گزینه دوم آن است که مسائلی که به دبیرخانه شورا می‌رسد، را بر اساس شاخص‌هایی وزندهی و اولویت‌بندی کرده و سپس با توجه به اولویت در دستور کار شورا قرار داده و اقدامات بعدی را دنبال کنند.
- به‌نظر می‌رسد که گزینه دوم منطقی‌تر است زیرا در دراز مدت اثربخشی و بهره‌وری شوراها را بهتر تأمین خواهد کرد.

جدول شماره (۱-۱): وزن دهی و انتخاب اولویت اول

ردیف	شاخص	جرم یا آسیب				
		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم
۱	نرخ جرم یا آسیب در استان					
۲	نرخ رشد جرم یا آسیب در استان					
۳	میزان مغایرت جرم یا آسیب با ارزش های اسلامی و هنجارهای اجتماعی					
۴	تأثیر جرم یا آسیب بر احساس امنیت و آسایش شهروندان					
۵	میزان تأثیر جرم یا آسیب در تکوین جرائم یا آسیب های دیگر					
۶	شدت خسارت های ناشی از جرم یا انحراف یا آسیب					
جمع						

مبحث دوم - شاخص‌های اولویت‌بندی و توضیح آنها

اولویت‌بندی و وزن‌دهی نیاز به شاخص دارد. تعیین شاخص‌ها نیز به کار کلان علمی نیاز دارد که مستلزم انجام تحقیقات گسترده از سوی صاحب‌نظران است؛ لیکن در این کارگاه چند شاخص عملیاتی که بر اساس مطالعات و تجربیات بومی تعیین شده است، ملاک عمل قرار می‌گیرد. عنوان این شاخص‌ها و توضیح مختصر هر یک از آنها در سطرهای زیر از نظر خوانندگان محترم خواهد گذشت.

شاخص شماره (۱-۱-۱):

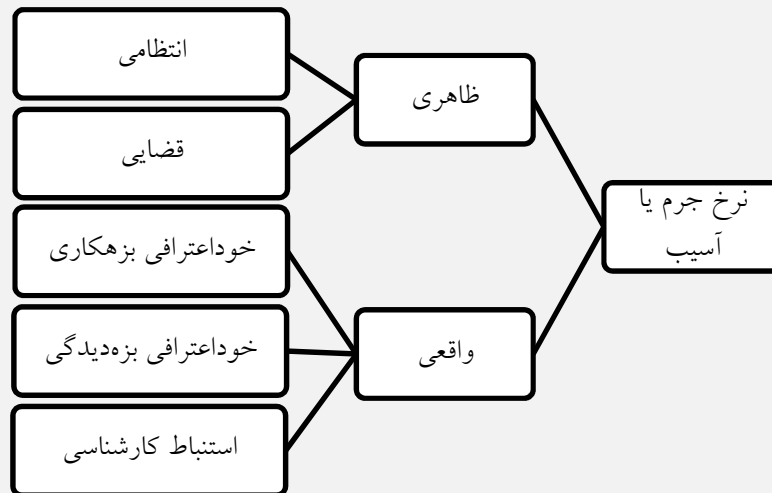
نرخ جرم یا آسیب در استان

نرخ جرم یا آسیب را می‌توان به «نرخ ظاهری» و «نرخ واقعی» تقسیم کرد. منظور از نرخ واقعی، نرخ جرم یا آسیبی است که در طول یک سال در جامعه وجود داشته است. به دلایل متعدد دستیابی دقیق به نرخ واقعی جرم یا آسیب عملاً امکان‌پذیر نیست، زیرا:

- برخی از جرائم و آسیب‌ها مخفی نگه داشته شده و به مراجع ذی‌ربط گزارش نمی‌شوند؛
- برخی از جرائم و آسیب‌ها با تراضی یا تمایل افراد مواجه بوده و از دید این افراد چه‌بسا اقدامات مذکور جرم یا انحراف یا آسیب تلقی نشوند؛
- شیوع برخی از جرائم یا آسیب‌ها در حدی است که عملاً موجب حساسیت‌زدایی افراد جامعه شده و اعمال مذکور اساساً در آستانه تحمل جامعه قرار می‌گیرند.

به دلایل ذکر شده در بالا و برخی دلایل دیگر، هیچ‌کس نمی‌تواند مدعی دسترسی به آمار واقعی جرم باشد، لیکن می‌توان با برخی روش‌ها و با بهره‌گیری

از تکنیک های پیمایشی و روش های استقرایی، صرفاً نسبت به تخمین آمار واقعی جرم اقدام کرد. هر چند که برخی از کارشناسان علوم اجتماعی درخصوص میزان اعتماد به تخمین های مذکور، نظرات اغراق آمیزی دارند، لیکن نباید این نکته را فراموش کرد که تخمین های مذکور مبتنی بر اعلام افراد است و میزان اعتماد به آنها در هاله ای از ابهام قرار دارد.

در حال حاضر سه شیوه مکمل برای تخمین نرخ واقعی جرم وجود دارد:

▪ استفاده از روش خوداعترافی

در این روش افرادی از جامعه با روش های مختلف آماری انتخاب و سعی می شود با جلب اعتماد آنان و اطمینان دادن نسبت به محرمانه ماندن تحقیقات، سؤالاتی از آنان راجع به نحوه، زمان و دفعات ارتکاب جرم یا آسیب، در بازه زمانی معین پرسیده می شود. با جمع بندی پاسخ ها و استفاده از تکنیک های آماری و تعمیم نتایج به کل جامعه، نرخ تخمینی جرم یا آسیب به دست می آید.

▪ استفاده از روش پیمایش بزه دیدگی

این روش نیز از نظر کلیات همانند روش قبل است، اما از پاسخ دهندگان خواسته می شود که چنانچه در بازه زمانی معینی، آماج جرم یا آسیب بوده اند، اعلام نمایند.

▪ استنباط کارشناسی

برخی معتقدند که از آنجا که افراد ذی نفع ممکن است در اعلام نرخ جرم یا آسیب پنهان کاری یا اغراق کنند، بنابراین بهتر آن است که بررسی و تخمین نرخ واقعی جرم یا آسیب را به اهل فن و کارشناسان امر واگذار کنیم و معدل نظر کارشناسان را به عنوان نرخ واقعی بپذیریم. تلفیق نتایج سه روش پیش گفته می تواند ما را از نرخ واقعی تخمینی جرم یا آسیب مطلع کند.

نکته مهم ۱: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به نرخ هر جرم یا آسیب (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف یا آسیب دیگر)، در ردیف ۱ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می گیرد.

نکته مهم ۲: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱) بوده است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم عیناً در خانه مربوطه درج خواهد شد.

شاخص شماره (۱-۱-۲):

نرخ رشد جرم یا آسیب در استان

منظور از این شاخص میزان افزایش نرخ جرم در دوره معین از زمان (به عنوان مثال یک سال یا سه سال یا پنج سال) است. در افزایش نرخ جرم باید علاوه بر افزایش یا کاهش فراوانی جرم، افزایش یا کاهش جمعیت نیز مد نظر قرار گیرد. زیرا افزایش نرخ جرم با افزایش فراوانی آمار جرم رابطه مثبت و با افزایش جمعیت رابطه معکوس دارد. میزان رشد نرخ جرم یا آسیب را می توان هم از طریق بررسی دقیق آمار و اطلاعات جرم و جمعیت و هم از طریق اخذ نظرات کارشناسان به طور تخمینی معین نمود.

نکته مهم: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به رشد نرخ هر جرم یا انحراف یا آسیب (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف یا آسیب دیگر)، در ردیف ۲ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می گیرد.

نکته مهم ۲: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱/۲) است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم پس از ضرب در عدد (۱/۲)، در خانه مربوطه درج خواهد شد.

شاخص شماره (۱-۱-۳):

میزان مغایرت جرم یا آسیب با ارزش‌های اسلامی و هنجارهای اجتماعی

در یک جامعه دینی هنجارهای موجود را می‌توان به «هنجارهای عرفی» و «هنجارهای شرعی» تقسیم‌بندی نمود. هنجارهای عرفی به تبع ماهیت خود وابسته به زمان و مکان هستند و دست‌خوش تغییر و تحول می‌شوند، اما هنجارهای شرعی که برگرفته از ارزش‌های اصیل اسلامی هستند، پایداری و گسترش وسیعی در سطح جامعه دارند. «نقض ارزش‌های اسلامی و هنجارهای اجتماعی»، یکی از شاخص‌های ارزیابی و اولویت‌بندی جرائم یا آسیب‌ها خواهد بود.

نکته مهم ۱: در انجام این کارخواسته، سنجش میزان مغایرت جرم یا آسیب با ارزش‌های اسلامی، از طریق اخذ نظرات کارشناسی صورت خواهد گرفت.

نکته مهم ۲: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به میزان مغایرت جرم یا انحراف یا آسیب با ارزش‌های اسلامی (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف یا آسیب دیگر)، در ردیف ۳ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می‌گیرد.

نکته مهم ۳: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱/۳) است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم پس از ضرب در عدد (۱/۳)، در خانه مربوطه درج خواهد شد.

شاخص شماره (۱-۱-۴):

تأثیر جرم یا آسیب بر احساس امنیت و آسایش شهروندان

منظور از احساس امنیت شهروندان، برداشت افراد جامعه از وجود امنیت یا ترس از جرم است. این برداشت که یک استنباط ذهنی و فردی است توسط تک تک آحاد جامعه صورت می‌گیرد و تحت تأثیر عوامل مختلفی مانند «مشاهدات شخصی»، «پوشش رسانه‌ای حوادث» و «ناامنی‌ها» قرار دارد. سنجش میزان احساس امنیت و تأثیر جرائم و آسیب‌های اجتماعی مهم نوعاً از طریق تحقیقات پیمایشی صورت می‌گیرد، ولی روش‌های دیگری مانند اخذ نظرات کارشناسان نیز در این زمینه کاربرد دارد. منظور از احساس آسایش شهروندان نیز احساس رضایت از وضعیت امنیتی و پرداختن به امور روزمره با خیالی آسوده است.

نکته مهم ۱: در انجام این کارخواسته سنجش میزان تأثیر جرم یا آسیب بر احساس امنیت شهروندان از طریق اخذ نظرات کارشناسی صورت خواهد گرفت.

نکته مهم ۲: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به تأثیر جرم یا آسیب بر احساس امنیت شهروندان (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف یا آسیب دیگر)، در ردیف ۴ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می‌گیرد.

نکته مهم ۳: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱/۲۵) است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم پس از ضرب در عدد (۱/۲۵)، در خانه مربوطه درج خواهد شد.

شاخص شماره (۱-۱-۵):

میزان تأثیر جرم یا آسیب در تکوین جرائم یا آسیب‌های دیگر

برخی از جرائم یا آسیب‌ها ماهیتاً به شکلی هستند که به‌عنوان بستر و زمینه‌ساز بزه‌کاری یا بزه‌دیدگی یا آسیب ثانوی به‌شمار می‌روند. به‌عنوان مثال اعتیاد به‌عنوان یک آسیب اجتماعی سبب افزایش ارتکاب جرائم خرد در جامعه می‌شود و یا بیکاری به‌عنوان یک آسیب، زمینه‌ساز جرائم یا آسیب‌های بعدی مانند سرقت یا اعتیاد می‌گردد. تجربیات کارشناسی و مشاهدات عینی قضات و کارشناسان مختلف در تشخیص و بازشناسی این دسته از جرائم، بسیار کارساز است.

نکته مهم ۱: در انجام این کارخواسته سنجش میزان تأثیر جرم، انحراف، یا آسیب در تکوین جرائم، انحرافات یا آسیب‌های شدیدتر، از طریق اخذ نظرات کارشناسی صورت خواهد گرفت.

نکته مهم ۲: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به تأثیر جرم یا انحراف یا آسیب در تکوین جرائم، انحرافات یا آسیب‌های شدیدتر (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف یا آسیب دیگر)، در ردیف ۵ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می‌گیرد.

نکته مهم ۳: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱/۲) است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم پس از ضرب در عدد (۱/۲)، در خانه مربوطه درج خواهد شد.

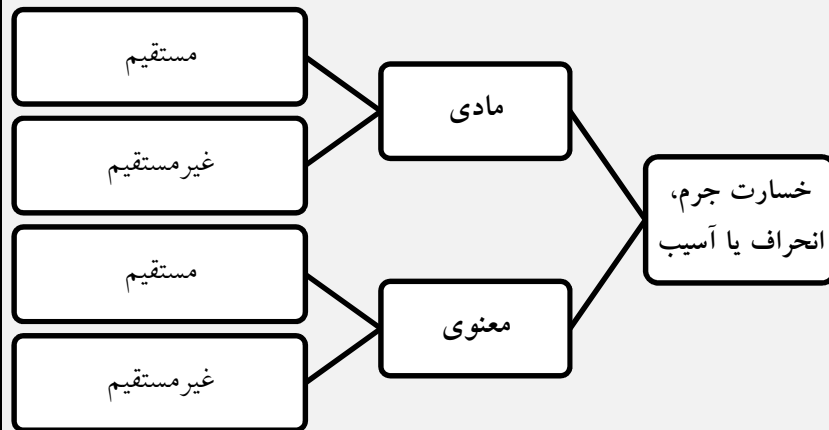
شاخص شماره (۱-۱-۶):

شدت خسارت‌های ناشی از جرم یا آسیب

شاخص سوم به بررسی و مقایسه خسارت‌های ۵ جرم یا آسیب مهم منطقه مورد مطالعه اختصاص پیدا کرده است. خسارت‌های جرم یا آسیب را می‌توان در دو دسته کلی «خسارات مادی» و «خسارات معنوی» تقسیم‌بندی کرد، که هر

یک از آنها نیز خود به دو شاخه «مستقیم» و «غیرمستقیم» تقسیم می‌شوند.

نکته مهم ۱: منظور از خسارت مادی، همان خسارت مالی یا اقتصادی است که ممکن است شامل ضرر و زیان یا عدم‌المنفع یا هر دو باشد.

نکته مهم ۲: منظور از خسارت معنوی میزان تألم و آزاری است که از لحاظ روحی به بزه‌کاران و بزه‌دیدگان، خانواده آنان و جامعه وارد می‌شود. با توجه به اینکه در حال حاضر سنجش و برآورد خسارات معنوی مستلزم تلاش و هزینه فراوانی است، لذا در این مرحله از احتساب خسارات معنوی صرف‌نظر می‌شود و فقط خسارت‌های مادی محاسبه و منظور خواهد شد.

نکته مهم ۳: منظور از خسارت مستقیم، خسارتی است که به‌طور مستقیم از خود جرم یا آسیب به خود بزه‌کار یا بزه‌دیده یا خانواده آنان وارد می‌شود؛ اما خسارات غیرمستقیم خساراتی هستند که از ناحیه جرم یا آسیب متوجه کارکردهای روزمره جامعه و نهادهای عمومی و دولتی و فعالیت‌های روزانه مردم می‌شود.

نکته مهم ۴: با مشورت و تبادل نظر اعضای کارگروه، به میزان خسارت‌های مادی هر جرم یا انحراف یا آسیب (در مقایسه با ۴ جرم یا انحراف

یا آسیب دیگر)، در ردیف ۳ جدول شماره (۱-۱) عددی بین صفر تا ۵ تعلق می‌گیرد.
نکته مهم ۵: از آنجا که ضریب این شاخص عدد (۱) است، بنابراین اعداد مربوط به هر جرم عیناً در خانه مربوطه درج خواهد شد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته اول

اعضای کارگروه پس از بحث و تبادل نظر نسبت به تکمیل جدول شماره (۱-۱) اقدام خواهند نمود. با این اقدام، فعالیت گروهی مرتبط با کارخواسته اول به اتمام رسیده و جدول تکمیل شده جهت ثبت در سوابق و درج در پاورپوینت به دبیر کارگروه تحویل خواهد شد.

فصل دوم

تشریح کارخواسته شماره دو

اهداف و گام‌های کارخواسته دوم

اهداف کارخواسته دوم

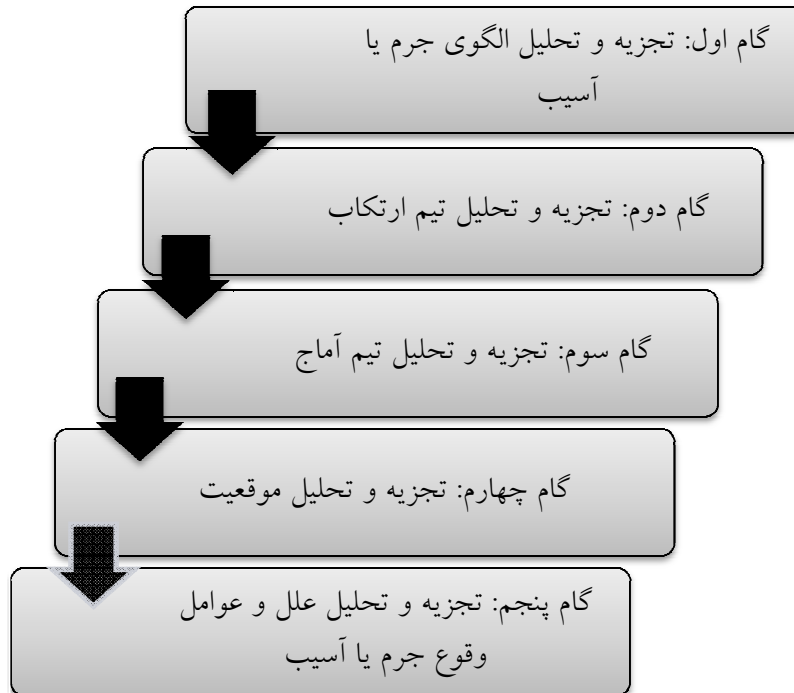
این کارخواسته به دنبال دستیابی به پنج هدف زیر است:

۱. تجزیه و تحلیل و ماهیت‌شناسی جرم یا آسیب مورد مطالعه؛
۲. تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت مسبب جرم یا آسیب؛
۳. تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت آماج جرم یا آسیب؛
۴. تجزیه و تحلیل موقعیت ارتکاب جرم یا آسیب؛
۵. تجزیه و تحلیل علل و عوامل وقوع جرم یا آسیب.

گام‌های کارخواستہ دوم

نمودار شماره (۱-۲): گام‌های کارخواستہ شماره ۲

مبحث اول - تجزیه و تحلیل الگوی جرم یا آسیب

برای سهولت کار تجزیه و تحلیل الگوی جرم یا آسیب شاخص‌هایی تدوین شده است. این شاخص‌ها در جدول شماره (۱-۲) به شرح زیر تنظیم شده است:

جدول شماره (۱-۲): تجزیه و تحلیل الگوی جرم یا آسیب مورد مطالعه

ردیف	شاخص	وضع موجود منطقه
۱	عدد انتظامی - اجرایی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن	
۲	عدد قضایی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن	
۳	تخمین عدد واقعی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن در جمعیت استان	
۴	تخمین درآمد سالانه ناشی از جرم یا آسیب مورد مطالعه برای مرتکبان	
۵	تخمین خسارت‌های مادی و معنوی ناشی از جرم یا آسیب مورد مطالعه برای جامعه	
۶	اصلی‌ترین نقاط و کانون‌های ارتکاب جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۷	اصلی‌ترین کانون‌های پیدایش بازیگران جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۸	مهم‌ترین شیوه‌ها و تکنیک‌های ارتکاب جرم یا آسیب مورد مطالعه	

اینک به توضیح مختصر هر یک از شاخص‌های مندرج در جدول و نحوه پاسخ‌دهی به آن می‌پردازیم:

شاخص شماره (۱-۱-۲):

عدد انتظامی - اجرایی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن

منظور از عدد انتظامی - اجرایی جرم یا آسیب، آمار عددی سالانه جرم یا آسیب (بر اساس آمار پرونده‌های متشکله در مراجع انتظامی و اجرایی است. اما نرخ انتظامی - اجرایی جرم، میزان جرم یا آسیب ارتكابی به نسبت هر ده هزار نفر جمعیت منطقه مورد مطالعه است.

آمار فراوانی جرم یا آسیب	نرخ جرم
کل جمعیت	۱۰,۰۰۰

به‌عنوان مثال اگر آمار فراوانی اعتیاد در یک شهر ۴۵۰ مورد و جمعیت آن شهر یکصد و پنجاه هزار نفر باشد، نرخ اعتیاد در آن شهر برابر با عدد ۳۰ خواهد بود که از طریق جدول تناسبی زیر به دست می‌آید:

۴۵۰	نرخ جرم
۱۵۰,۰۰۰	۱۰,۰۰۰

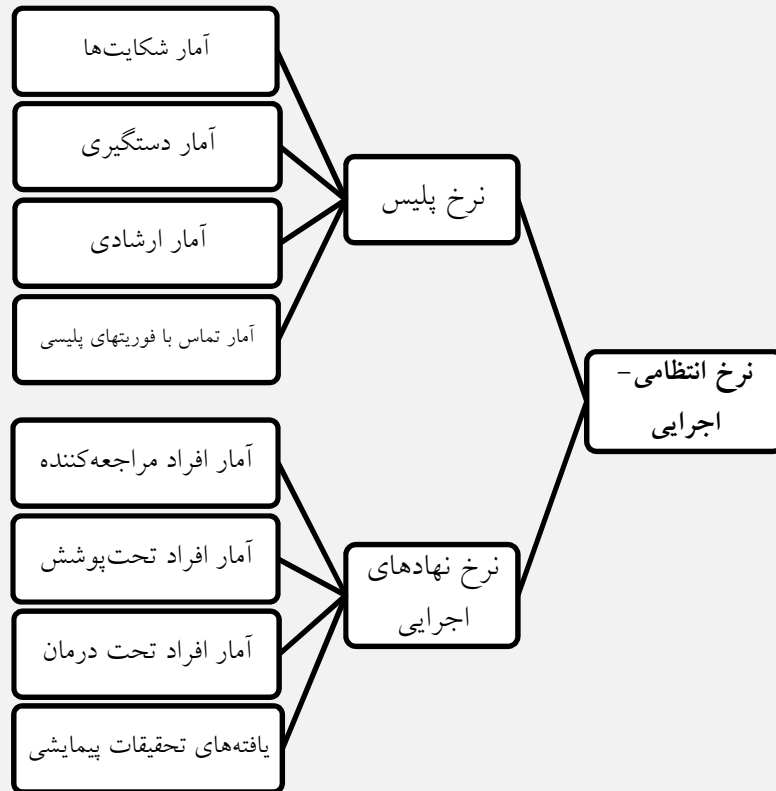
$$\text{نرخ جرم} = (۴۵۰ \times ۱۰,۰۰۰) / ۱۵۰,۰۰۰ = ۳۰$$

آمار و اطلاعات موجود در سازمان پلیس یکی از منابع مهم برای تقویم نرخ ظاهری جرم یا آسیب محسوب می‌شود. این آمار می‌تواند شامل آمار شکایات و تماس‌های اضطراری با مرکز فوریت‌های پلیسی یا آمار دستگیری و یا آمار تذکر و ارشاد توسط نیروی انتظامی باشد.

درخصوص آسیب‌های اجتماعی مراجع دیگری مانند بهزیستی و وزارت بهداشت و درمان یا وزارت کار یا وزارت رفاه و تأمین اجتماعی یا سازمان‌های

مردم‌نهاد نیز آمار و اطلاعات مفیدی را در اختیار دارند. ترکیب این سازمان‌ها و نهادها در خصوص جرائم و آسیب‌های مختلف، متفاوت است. آمار افراد مراجعه‌کننده، آمار افراد شناسایی شده و تحت پوشش، آمار افراد تحت کنترل و درمان و همچنین آمارهای استقرایی ناشی از تحقیقات پیمایشی منابع آماری مناسبی در این زمینه محسوب می‌شوند.

نکته مهم ۱: در محاسبات آماری باید موارد مشترک و تکراری مدنظر قرار گیرد. مثلاً ممکن است فردی به جرم مصرف مواد مخدر توسط نیروی انتظامی دستگیر شده و خانواده وی تحت پوشش بهزیستی باشند و خود وی جهت درمان و ترک اعتیاد به مراکز بازپروری معتادان اعزام شده باشد. در این صورت ممکن است نام وی سه بار در آمار سه سازمان مختلف درج شده باشد. لازم است که با اتصال مراکز

نگهداری اطلاعات نهادهای مختلف انتظامی و اجرایی از اینگونه اشتباهات آماری جلوگیری کنیم.

نکته مهم ۲: با بررسی آمار و اطلاعات سازمان‌های ذی‌ربط، نرخ انتظامی-اجرایی جرم یا انحراف یا آسیب مورد مطالعه در ردیف ۱ جدول شماره (۱-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۲):

عدد قضایی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن

منظور از عدد قضایی، آمار پرونده‌های تشکیل شده در مراجع حقوقی و دادسراها و دادگاه‌ها و اجرای احکام و سازمان زندان‌ها و... می‌باشد. در محاسبات آمار قضایی باید موارد مشترک و تکراری مدنظر قرار گیرد. مثلاً ممکن است فردی به سبب مصرف موادمخدر در دادسرا تحت تعقیب و پرونده وی با صدور کیفرخواست به دادگاه ارسال شده باشد، هم‌زمان نیز همسر وی دادخواست طلاق و اخذ حضانت فرزندان را به شعبه حقوقی ارائه کرده باشد. در این صورت ممکن است نام وی سه بار در آمار مراجع حقوقی و قضایی درج شده باشد. لازم است با بازبینی و اتصال شبکه‌های دیتا نسبت به حذف موارد تکراری اقدام و از اشتباهات آماری جلوگیری کنیم.

نکته مهم ۱: برای تبدیل عدد قضایی جرم یا انحراف یا آسیب به نرخ جرم، از فرمول ذکر شده در جدول قبلی استفاده می‌کنیم.

نکته مهم ۲: با بررسی آمار و اطلاعات مراجع حقوقی و قضایی، نرخ قضایی جرم یا آسیب مورد مطالعه در ردیف ۲ جدول شماره (۱-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۳):

تخمین عدد واقعی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن در جمعیت استان

منظور از عدد واقعی جرم یا آسیب، آمار واقعی حدوث پدیده‌های مذکور در طول یک سال می‌باشد، اما همان‌گونه که در توضیح شاخص شماره (۱-۱-۱) توضیح داده شد، منظور از نرخ واقعی جرم یا آسیب، تخمین نرخ حدوث جرم یا آسیب به نسبت هر ده‌هزار نفر از جمعیت است. در تخمین نرخ واقعی باید علاوه بر رقم ظاهری، رقم‌های سیاه (موارد کشف‌نشده یا گزارش‌نشده جرم یا آسیب) و رقم خاکستری (مواردی که جرم یا آسیب کشف شده، اما مرتکب شناسایی نشده است) نیز مدنظر قرار گیرد.

نکته مهم: با بحث و بررسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، عدد و نرخ واقعی جرم یا آسیب مورد مطالعه تخمین زده شده و در ردیف ۳ جدول شماره (۲-۱) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۴):

تخمین درآمد سالانه ناشی از جرم یا آسیب مورد مطالعه برای مرتکبان

جرم یا آسیب اقتصاد خاص خود را دارد. همان‌گونه که جامعه و برخی از افراد از جانب این ناهنجاری‌ها متحمل خسارت و ضرر مادی می‌شوند، به همین ترتیب در محاسبات اقتصادی، این هزینه‌ها برای برخی دیگر درآمد محسوب می‌شود. درآمد ناشی از جرم یا آسیب نیز (همانند خسارت مادی ناشی از آنها) ممکن است مستقیم یا غیرمستقیم باشد. درآمد مستقیم جرم یا آسیب بدون واسطه بوده و نصیب مباشرین آنها می‌شود، اما درآمد غیرمستقیم ثروتی است که با واسطه نصیب افراد دیگر می‌گردد. مثلاً در جرم سرقت، درآمد مستقیم نصیب سارق و درآمد غیرمستقیم نصیب مال‌خران و دلالان می‌شود.

نکته مهم ۱: محاسبه درآمد مستقیم و غیرمستقیم جرم یا آسیب، امری تخصصی

بوده و مستلزم همکاری کارشناسان و خبرگان اقتصادی و مالی می‌باشد.

نکته مهم ۲: در موارد زیادی ممکن است درآمد غیرمستقیم که نصیب حامیان می‌شود چند برابر درآمد کسب شده توسط مباشرین اصلی باشد. به‌عنوان مثال معمولاً درآمد ناشی از فروش اموال مسروقه توسط مال‌خران حرفه‌ای خودروهای مسروقه ده‌ها برابر بیشتر از درآمد خود سارقان است.

نکته مهم ۳: ممکن است که جرم یا آسیبی وجود داشته باشد که اساساً درآمدزایی چندانی برای کسی نداشته باشد، اما غالب جرائم (به‌خصوص مالی و اقتصادی) و آسیب‌های هدایت‌شده (مانند اعتیاد و سوء‌مصرف مواد مخدر) درآمدزا هستند.

نکته مهم ۴: رقم مجموع درآمد ناشی از جرم یا آسیب با اخذ نظرات کارشناسان و بحث و بررسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، تخمین زده می‌شود و عدد مربوطه (بر حسب میلیون تومان) در ردیف ۴ جدول شماره (۱-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۵):

تخمین خسارت‌های مادی و معنوی ناشی از جرم یا آسیب مورد مطالعه برای جامعه

همان‌گونه که در تشریح شاخص شماره (۱-۱-۳) بیان شد، خسارت‌های مادی ناشی از جرم یا آسیب را می‌توان به خسارت‌های «مستقیم» و «غیرمستقیم» تقسیم کرد. البته تقسیم دیگری نیز وجود دارد و آن تقسیم خسارت جرم یا آسیب به «هزینه‌های آشکار» و «هزینه‌های پنهان» است. هزینه‌های آشکار، هزینه‌های ملموس و واضح جرم یا آسیب هستند، مانند هزینه‌های درمان و هزینه‌های تهیه مواد و وسایل ارتکاب جرم؛ اما هزینه‌های

دیگری مانند خسارت‌های ناشی از بیمه بیکاری و یا عدم اشتغال و تولید توسط معتادان و نیز عدم‌النفع جامعه در نتیجه ارتکاب جرائم نیز باید لحاظ و محاسبه شوند.

نکته مهم ۱: محاسبه هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم جرم یا آسیب نیز امری تخصصی بوده و مستلزم همکاری کارشناسان و خبرگان اقتصادی و مالی می‌باشد.

نکته مهم ۲: در موارد زیادی ممکن است هزینه‌های غیرمستقیم (که معمولاً بر جامعه تحمیل می‌شود)، چند برابر بیش از هزینه مستقیم جرم یا انحراف یا بزه (که توسط آماج جرم یا انحراف یا آسیب تحمل می‌شود) باشد. مانند هزینه‌های غیرمستقیم ناشی از اعتیاد به جامعه که ده‌ها برابر هزینه تأمین موادمخدر و روانگردان است.

نکته مهم ۳: رقم مجموع هزینه‌های ناشی از جرم با اخذ نظرات کارشناسان و بحث و بررسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، تخمین و عدد مربوطه (بر حسب میلیون تومان) در ردیف ۵ جدول شماره (۲-۱) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۶):

اصلی‌ترین نقاط و کانون‌های ارتکاب جرم یا آسیب مورد مطالعه

تجربه نشان داده است که برخی از شهرها از نرخ بالاتری از جرم یا آسیب نسبت به شهرهای دیگر برخوردارند. حتی در یک شهر نیز، برخی محله‌ها نرخ بالاتری نسبت به سایر محله‌ها دارند. این شهرها و مناطق را کانون‌های جرم یا آسیب و به بیان دیگر نقاط پرجرم یا پراسیب می‌نامند.

نکته مهم ۱: تعیین کانون‌های پرجرم و پراسیب از طریق تهیه نقشه‌های جنایی است که با استفاده از نرم‌افزارهای خاص صورت می‌گیرد.

در حال حاضر گرایش خاصی از رشته جغرافیا به این مطالعات می پردازد.

نکته مهم ۲: نام کانون های پر جرم و پر آسیب (بر حسب جرم یا آسیب مورد مطالعه) پس از تهیه نقشه و تعیین نقاط مورد نظر، در ردیف ۶ جدول شماره (۱-۲) درج می گردد.

شاخص شماره (۲-۱-۷):

اصلی ترین کانون های پیدایش مباشران جرم یا آسیب مورد مطالعه

همان گونه که می دانید، بسیاری از مباشرین جرم یا آسیب، محل ارتکاب جرم یا آسیب خود را در محل دیگری غیر از محل زندگی روزمره خود انتخاب می کنند. مثلاً سارقان و جیب بران معمولاً از مناطق حاشیه و پایین شهر به مناطق تجاری و مرکزی شهر جابه جا می شوند. متکدیان و معتادان نیز از مناطق محروم شهر به مناطق پرتراکم رهسپار می شوند. این افراد معمولاً در مناطق زندگی خود آماج مناسبی برای جرم یا آسیب خود پیدا نمی کنند یا اینکه بیم بیشتری برای شناسایی و دستگیری دارند و بر این اساس ترجیح می دهند که فعالیت های نابهنجار خود را در مناطقی انجام دهند که گمنام ترند.

نکته مهم ۱: تعیین کانون های صدور مباشران جرم و آسیب نیز همانند تعیین مناطق پر جرم یا پر آسیب از طریق تعیین محل سکونت مباشران و پیاده سازی اطلاعات بر روی نقشه و با استفاده از نرم افزارهای خاص صورت می گیرد.

نکته مهم ۲: همان گونه که بعدها خواهیم دید، تعیین مناطق پر جرم از حیث تمرکز تدابیر پیشگیری وضعی - انتظامی و تعیین نقاط خیزش و صدور مباشران جرم یا آسیب از حیث تمرکز تدابیر پیشگیری فرهنگی - اجتماعی بر این نقاط، واجد اهمیت هستند.

نکته مهم ۳: نام کانون‌های پیدایش مباشران جرم یا آسیب (بر حسب جرم یا آسیب مورد مطالعه) پس از تهیه نقشه و تعیین نقاط مورد نظر، در ردیف ۷ جدول شماره (۱-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۱-۲-۸):

مهم‌ترین شیوه‌ها و تکنیک‌های ارتکاب جرم یا آسیب مورد مطالعه

جرائم و آسیب‌ها با شیوه‌ها و شگردهای متفاوتی ارتکاب می‌یابند؛ به طوری که در برخی موارد مباشران شگردهای خاص خود را دارند که غالباً هم منجر به شناسایی و دستگیری آن‌ها می‌شود. آگاهی از شیوه‌ها و شگردهای ارتکاب جرم یا آسیب می‌تواند نقش مهمی را در سازماندهی تدابیر پیشگیرانه ایفا کند.

نکته مهم ۱: تعیین شیوه‌ها و شگردهای ارتکاب جرم یا آسیب توسط کارشناسان انتظامی و اجرایی صورت می‌گیرد. به عنوان مثال تعیین شگردهای جیب‌بری یا سرقت خودرو یا زورگیری و سرقت مسلحانه توسط نیروی انتظامی و آخرین شیوه‌های تکدی یا خودفروشی زنان خیابانی توسط سازمان بهزیستی صورت خواهد گرفت. البته سایر نهادها و سازمان‌ها نیز تجارب خود را در اختیار سازمان متولی قرار خواهند داد.

نکته مهم ۲: شگردها و تکنیک‌های ارتکاب جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۸ جدول شماره (۱-۲) درج می‌گردد.

مبحث دوم - تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت مسبب جرم یا آسیب مورد مطالعه

برای سهولت کار تجزیه و تحلیل الگوی مباشرین و مسببین جرم یا آسیب شاخص‌هایی تدوین شده است. این شاخص‌ها در جدول شماره (۱-۲) به شرح زیر تنظیم شده و سپس توضیح مختصری در مورد هر یک از این شاخص‌ها ارائه خواهد شد.

جدول شماره (۲-۲): تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت مسبب جرم یا آسیب
مورد مطالعه

ردیف	شاخص	وضع موجود
۱	آمار تقریبی مباشرین حرفه‌ای جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۲	آمار تقریبی مباشرین مکرر (غیرحرفه‌ای) جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۳	تعداد تخمینی مباشرین زن و مرد و درصد آنها	
۴	میانگین سنی مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۵	میانگین سطح تحصیلی مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۶	تسهیل‌گران و حامیان اصلی جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۷	مهم‌ترین بهره‌برداران جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۸	تعداد تقریبی افراد ارتزاق‌کننده از جرم یا آسیب مورد مطالعه	
۹	مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم آسیب برای مباشران	

شاخص شماره (۲-۲-۱):

آمار تقریبی مباشرین حرفه‌ای جرم یا آسیب مورد مطالعه

منظور از مباشرین حرفه‌ای جرم یا آسیب کسانی هستند که به‌طور روزمره در امر جرم یا آسیب دخیل هستند و در واقع منبع مالی برای اداره زندگی خود را از کجروی تأمین می‌کنند.

نکته مهم ۱: تعیین آمار مباشران حرفه‌ای از طریق تخمین صورت می‌گیرد و نهادها و سازمان‌ها و صاحب‌نظران ذی‌ربط تخمین کارشناسی خود را مطرح می‌کنند.

نکته مهم ۲: آمار تقریبی مباشرین حرفه‌ای جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۱ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۲):

آمار تقریبی مباشرین مکرر (غیر حرفه‌ای) جرم یا آسیب مورد مطالعه

منظور از مباشرین مکرر جرم یا آسیب، کسانی هستند که به‌طور مکرر مرتکب جرم یا آسیب می‌شوند؛ اما منبع درآمد و معاش دیگری دارند و به جرم یا آسیب به‌عنوان یک شغل و حرفه نگاه نمی‌کنند. این افراد هر جا که شرایط ایجاب کند مرتکب کجروی می‌شوند، اما میزان استمرار آنان در ارتکاب جرم یا آسیب به اندازه مجرمین حرفه‌ای نیست.

نکته مهم ۱: تعیین آمار مباشران مکرر جرم یا آسیب به صورت تخمینی است و نهادها و سازمان‌ها و صاحب‌نظران ذی‌ربط تخمین کارشناسی خود را مطرح می‌کنند.

نکته مهم ۲: آمار تقریبی مباشرین مکرر جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از

بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۲ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۳):

تعداد تخمینی مباشرین مرد و زن و درصد آنها

تعیین جنسیت مباشرین مرد از حیث بررسی علل و عوامل بروز جرم و راهکارهای پیشگیرانه اهمیت دارد. تغییر الگوی پراکندگی جنسیتی در مورد یک جرم یا انحراف یا آسیب خاص می‌تواند گویای تغییر نقش مردان و زنان در خانواده و جامعه باشد.

تعیین جنسیت مباشرین زن نیز به همان دلایل پیش‌گفته می‌تواند از حیث بررسی علل و عوامل بروز جرم و راهکارهای پیشگیرانه کارگشا باشد. متأسفانه به دلیل افزایش نقش زنان در خارج از منزل، الگوی مباشرت زنان در جرائم و آسیب‌های مختلف تغییرات زیادی پیدا کرده است. بسیاری از کجروی‌هایی که زمانی منحصراً در اختیار مردان بود، در حال حاضر با آمار قابل توجهی از مباشرین زن روبه‌رو شده است. به‌عنوان مثال تا دو سه دهه گذشته، مصرف مواد مخدر و به‌ویژه مواد روانگردان به‌ندرت در میان زنان دیده می‌شد، لیکن در حال حاضر و به‌خصوص در کلان‌شهرها درصد زنان افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است.

نکته مهم ۱: تعیین آمار و درصد مباشران مرد و زن در جرم یا آسیب مورد مطالعه از طریق بررسی اطلاعات جمعیت‌شناختی مباشران اعمال مذکور صورت می‌گیرد. پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط در آرشیو و پرونده‌های خود به جنسیت این افراد دسترسی دارند. در صورت ناکافی بودن اطلاعات و اسناد موجود، تخمین آمار مرتکبان زن و مرد از طریق اظهار نظر کارشناسی صورت خواهد

گرفت.

نکته مهم ۲: آمار عددی و درصد مباشران مرد و زن در جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از جمع‌آوری اطلاعات و محاسبات لازم در ردیف ۳ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۴):

میانگین سنی مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه

تعیین معدل سنی مباشرین جرم یا آسیب برای مطالعه این پدیده‌ها و ارائه تدابیر پیشگیرانه ضرورت دارد. کاهش میانگین سنی مباشرین جرم یا آسیب، یکی از فاکتورهای خطر در هر جامعه محسوب می‌شود و گویای آن است که جماعت تازه‌نفس و کم‌سن‌وسالی وارد جرگه کجروی شده‌اند. به‌عنوان مثال کاهش سن اعتیاد در هر کشور نشانه تمایل و گرایش کودکان و نوجوانان به سوی مصرف مواد مخدر و روانگردان است. همین امر ایجاب می‌کند که تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران عرصه پیشگیری، توجه بیشتری بر کودکان و نوجوانان مستعد جرم یا آسیب، اعمال کنند.

نکته مهم ۱: تعیین میانگین سنی مباشران جرم یا آسیب از طریق بررسی اطلاعات جمعیت‌شناختی مباشران اعمال مذکور صورت می‌گیرد. پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط در آرشیو و پرونده‌های فردی به هویت و مشخصات شناسنامه‌ای این افراد دسترسی دارند. در این زمینه اظهار نظر کارشناسان نیز می‌تواند به تخمین معدل سنی بزهکاران کمک کند.

نکته مهم ۲: میانگین سنی مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از جمع‌آوری اطلاعات و محاسبات لازم در ردیف ۴ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۵):

میانگین سطح تحصیلی مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه

تحصیلات یکی از متغیرهای مهم در تجزیه و تحلیل و شناخت مباشرین جرم به‌شمار می‌رود. معمولاً نوع جرم ارتكابی با میزان تحصیلات رابطه معناداری دارد. میزان تحصیلات با نرخ جرائم خشن نسبت معکوس داشته و نرخ جرائم یقه‌سفیدی با افزایش تحصیلات رابطه مستقیم دارد. گسترش برخی از جرائم و آسیب‌ها در میان قشر تحصیل‌کرده حاکی از تغییر و تحول در الگوهای جرم است. برآورد میانگین تحصیلات مباشرین جرم، ما را در انتخاب جنس تدابیر پیشگیرانه یاری خواهد کرد.

نکته مهم ۱: تعیین میانگین تحصیلات مباشران جرم یا آسیب، از طریق بررسی اطلاعات جمعیت‌شناختی مباشران اعمال مذکور صورت می‌گیرد. پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط در آرشیو و پرونده‌های فردی به هویت و مشخصات شناسنامه‌ای این افراد دسترسی دارند. در صورت نقص یا خلاء آماری، اظهارنظر کارشناسان می‌تواند به برآورد تخمینی میانگین تحصیلات بزهکاران کمک کند.

نکته مهم ۲: میانگین تحصیلات مباشرین جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از جمع‌آوری اطلاعات و محاسبات لازم در ردیف ۵ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۶):

تسهیل‌گران و حامیان اصلی جرم یا آسیب مورد مطالعه

بر اساس نظریه پیوستگی فرصت مجرمانه^۱، بزهکاری محصول تأثیر علل بی‌واسطه‌ای است که جمع شدن آن‌ها در کنار یکدیگر، موجب وقوع جرم

¹ The Conjunction of Criminal Opportunity.

می‌شود. علل جرم یا آسیب را از نظر نحوه تأثیر به «علل نزدیک» و «علل دور» تقسیم می‌کنند. علل نزدیک مستقیماً در تحقق جرم یا آسیب نقش دارند، اما علل دور رابطه مستقیم با ارتکاب جرم یا آسیب ندارند و تأثیرشان از طریق اثرگذاری بر علل نزدیک صورت می‌گیرد. (مانند تأثیر قیمت لوازم یدکی بر میزان سرقت خودرو). برخی از علل جرم یا آسیب، عوامل انسانی هستند؛ یعنی اشخاصی هستند که در تکوین آن‌ها تأثیر دارند. این افراد را می‌توان به «تیم مسبب جرم یا آسیب»، «تیم مدافعین در برابر جرم یا آسیب» و «تیم افراد خنثی» دسته‌بندی کرد. در تیم مسببین، علاوه بر مباشران بالقوه و بالفعل، با محرکین و تسهیل‌کنندگان جرم یا آسیب مواجهیم. محرکین و گردانندگان جرم کسانی هستند که ابتکار عمل و مدیریت جرم یا آسیب را در جامعه برعهده دارند. باندهای ترویج مسائل سوءاخلاقی، مافیاهای بزهکاری و گردانندگان شبکه‌های مبتذل ماهواره‌ای و سرشبکه‌های شرکت‌های هر می از جمله این افراد هستند. مثلاً در خصوص سرقت خودرو، مال‌خرها و خرید و فروش‌کنندگان خودروهای مسروقه از محرکان اصلی جرم هستند.

در کنار محرکین اصلی جرم، افراد بسیاری وجود دارند که خواسته یا ناخواسته باعث تسهیل ارتکاب جرم یا آسیب می‌شوند. افراد در بسیاری از موارد بدون آنکه بخواهند یا حتی بدانند موجب تسهیل تحقق جرم یا انحراف یا آسیب از سوی مباشران اصلی می‌شوند. پلیس راهنمایی ممکن است با نصب تابلوی پارک ممنوع در خیابان‌های فاقد پارکینگ عمومی، موجب الزام رانندگان به پارک خودرو در کوچه‌های خلوت یا محل‌های متروک و کم‌تردد شده و موجب تسهیل ارتکاب سرقت خودرو یا لوازم داخل خودرو توسط سارقان حرفه‌ای شود. والدین سخت‌گیر و بی‌توجه ممکن است به دلیل تنگ‌کردن عرصه بر نوجوانان خود موجبات فرار آن‌ها از خانه را فراهم آورند. در بسیاری از موارد، تسهیل جرم یا آسیب با قصد و آگاهی صورت

می‌گیرد. این تسهیل‌کنندگان، در حقوق جزا با عنوان معاونین جرم مورد بحث و مطالعه قرار می‌گیرند. کلیدسازی که با تهیه کلید یدک ورود سارق را به منزل آسان می‌کند، فرد خبره‌ای که شیوه‌های ارتکاب جرم را در اختیار بزه‌کار قرار می‌دهد، خدمتکاری که در قبال وعده‌ای با باز گذاشتن درب خانه موجب ورود سارق به خانه کارفرمایش می‌شود و مثال‌های دیگری از این دست، از مصادیق تسهیل‌کنندگان عمدی جرم یا آسیب هستند.

نکته مهم ۱: تعیین خصوصیات تسهیل‌کنندگان و حامیان اصلی جرم یا آسیب مورد مطالعه از طریق بررسی کارشناسانه صورت می‌گیرد و نهادها و سازمان‌ها و صاحب‌نظران ذی‌ربط اطلاعات خود را در این خصوص تسهیم می‌کنند.

نکته مهم ۲: مشخصه کلی تسهیل‌کنندگان و حامیان اصلی جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۶ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۷):

مهم‌ترین بهره‌برداران جرم یا آسیب مورد مطالعه

در بررسی شاخص تخمین میزان گردش پول در اقتصاد جرم، دیدیم که افراد زیادی به طور مستقیم یا غیرمستقیم از وقوع جرم یا آسیب منتفع می‌شوند. تهیه لیست صاحبان حرفه و مشاغل و کسانی که به هر نحو از رواج و گسترش جرم یا آسیب در جامعه بهره‌مند می‌شوند، برای برنامه‌ریزی‌های پیشگیرانه ضرورت دارد. به عنوان مثال اقتصاد ناشی از سوء مصرف موادمخدر جمع کثیری از افراد را منتفع کرده است. بسیاری از این افراد در پس پرده هستند، اما گروه دیگری نیز وجود دارند که بسیار عیان هستند، ولی هیچ‌گاه مطرح نمی‌شوند. مثلاً ممکن است برخی از داروخانه‌ها از جهت فروش الکل سفید یا

قرص‌های روانگردان یا مخدر سود هنگفتی جذب کنند، بدون آنکه حساسیت خاصی در مورد عملکرد آنان وجود داشته باشد. یا بسیاری از فروشندگان لباس‌های نامناسب، در قبال فروش لباس‌های بی‌کیفیت، اما نامناسب سود سرشاری می‌برند. شناخت این افراد از حیث شناسایی تیم مسبب جرم یا آسیب و انگیزه‌های مادی آنان دارای اهمیت است. البته علاوه بر بهره‌مادی ممکن است اهداف فرهنگی، سیاسی یا روانی نیز وجود داشته باشد که امروزه با توجه به موضوع جنگ نرم و تهاجم فرهنگی، در مورد برخی از جرائم و آسیب‌ها، این اهداف و انگیزه‌ها بیشتر از انگیزه‌های مالی مصداق دارد.

نکته مهم ۱: تعیین بهره‌برداران جرم یا آسیب مورد مطالعه از طریق بررسی کارشناسانه صورت می‌گیرد و نهادها، سازمان‌ها و صاحب‌نظران ذی‌ربط اطلاعات خود را در این خصوص تسهیم می‌کنند.

نکته مهم ۲: مختصات بهره‌برداران جرم، انحراف یا آسیب مورد مطالعه پس از بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۷ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۸):

تعداد تقریبی افراد ارتزاق‌کننده از جرم یا آسیب مورد مطالعه

در شاخص گذشته، برآورد تقریبی بهره‌برداران اقتصادی از جرم (در کنار سایر بهره‌برداران غیرمالی) را مورد بحث قرار دادیم، اما در شاخص حاضر به دنبال تخمین جمعیتی هستیم که امرار معاش آنان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از طریق اموال و منافع ناشی از ارتکاب جرم یا آسیب صورت می‌گیرد. یکی از روش‌های موجود برای تخمین، ضرب تعداد افراد منتفع از جرم یا آسیب در تعداد متوسط عائله تحت تکفل آن‌ها می‌باشد. اهمیت این شاخص در تدابیر پیشگیرانه زمانی است که برای خشکاندن ریشه جرم یا انحراف در صدد تأمین

و جایگزینی منبع مشروع و قانونی برای ارتزاق افراد مورد نظر باشیم.

نکته مهم ۱: تخمین تعداد افراد ارتزاق‌کننده از جرم یا آسیب مورد مطالعه از طریق بررسی کارشناسانه صورت می‌گیرد و نهادها و سازمان‌ها و صاحب‌نظران ذی‌ربط اطلاعات خود را در این خصوص تسهیم می‌کنند.

نکته مهم ۲: آمار تقریبی افراد ارتزاق‌کننده از جرم یا آسیب مورد مطالعه پس از بحث و بررسی کارشناسی و تبادل نظر اعضای کارگروه، در ردیف ۸ جدول شماره (۲-۲) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۲-۹):

مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای مباشران

مباشران جرم یا آسیب نیز در صحنه و پس از آن با خطراتی مواجه هستند. سارقی که اقدام به سرقت موتورسیکلت از جلوی درب مغازه‌ای می‌کند، ممکن است توسط صاحب موتورسیکلت یا کسبه محل مورد ضرب و شتم واقع شود. کسی که اقدام به ارتباط نامشروع و پرخطر با زنان یا مردان متعدد می‌کند به راحتی در معرض خطر ابتلا به بیماری‌های مقاربتی نظیر هپاتیت و ایدز قرار دارد. سارق کابل برق در معرض خطر برق‌گرفتگی است. زنان خیابانی در معرض سوءاستفاده‌های شدید جنسی و آسیب‌های جسمی و حتی قتل قرار دارند. سارقان مسلح دائماً در خطر اصابت گلوله توسط مأموران پلیس و قتل یا جرح هستند. اراذل و اوباش و مزاحمان نوامیس در معرض دستگیری و مجازات و یا ضرب و جرح قرار دارند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در مورد مباشران جرم یا آسیب نیز برخی از خطرات و لطمات مستقیماً و در صحنه حادث می‌شوند، اما لطمات و خطراتی هم وجود دارند که به‌عنوان آثار تبعی ارتکاب، خود را نشان می‌دهند.

نکته مهم ۱: تعیین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای مباحثان، از طریق مصاحبه با این دسته از افراد، مصاحبه با کارشناسان و مشاهدات بالینی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط و همچنین مددکاران اجتماعی و مأموران سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی و کارکنان بخش‌های درمانی نیز مرجع مناسبی برای اظهارنظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم، انحراف یا آسیب برای مباحثان مربوطه، پس از بحث و بررسی و جمع‌بندی در ردیف ۸ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردد.

مبحث سوم- تجزیه و تحلیل تیم آماج جرم یا آسیب

همان گونه که تجزیه و تحلیل تیم مسبب جرم یا آسیب برای شناخت مسئله جرم و تدوین راهکارهای پیشگیرانه اهمیت دارد، به همان ترتیب شناخت خصوصیات تیم آماج جرم یا آسیب نیز دارای اهمیت است. برای تجزیه و تحلیل تیم آماج از شاخص‌های زیر استفاده می‌کنیم:

جدول شماره (۲-۳): تجزیه و تحلیل گروه و جمعیت آماج جرم یا آسیب مورد مطالعه

ردیف	شاخص	وضع موجود
۱	آمار تقریبی بزه‌دیدگان و آسیب‌دیدگان و نرخ آن (به نسبت هر ده هزار نفر از جمعیت منطقه)	
۲	آمار تقریبی افراد مستعد آماج‌شدگی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن در منطقه	
۳	میانگین سنی آماج‌های جرم یا آسیب	
۴	مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای آماج	
۵	مهم‌ترین محافظین و حامیان آماج‌ها در برابر آماج‌شدگی	
۶	عوامل اصلی ناکامی و شکست آماج‌ها و حامیان و محافظان آنها در برابر مرتکبان جرم یا آسیب	

برای سهولت کار به بیان مفهوم عملیاتی هر یک از این شاخص‌ها و نحوه تنظیم جدول می‌پردازیم:

شاخص شماره (۲-۳-۱):

آمار تقریبی بزه دیدگان و آسیب دیدگان و نرخ آن

از آماج جرم به عنوان بزه دیده یا قربانی و از آماج آسیب تحت عنوان آسیب دیده نام برده می شود. برآورد جمعیت بزه دیدگان آسان تر از جمعیت آسیب دیدگان است، زیرا در مورد آسیب معمولاً شاکی خصوصی وجود ندارد و خود جامعه بزرگترین زیان دیده است. هرچند که آمارهایی از بزه دیدگان و آسیب دیدگان در مراجع انتظامی و نهادهای اجرایی وجود دارد، لیکن به دلیل بالا بودن رقم سیاه جرم و آسیب برای برآورد تعداد واقعی آنان ناگزیر از تخمین هستیم.

نکته مهم ۱: تعیین تعداد تقریبی بزه دیدگان و آسیب دیدگان از طریق تخمین و بررسی پرونده ها و اخذ نظرات نهادها و سازمانها و صاحب نظران عضو شورا و جمع بندی آنها صورت می گیرد.

نکته مهم ۲: آمار تقریبی بزه دیدگان و آسیب دیدگان و نرخ آن به نسبت هر ده هزار نفر از جمعیت استان یا شهرستان، در ردیف ۱ جدول شماره (۲-۳) درج می گردد.

شاخص شماره (۲-۳-۲):

آمار تقریبی افراد مستعد آماج شدگی جرم یا آسیب مورد مطالعه و نرخ آن

منظور از آماج مستعد جرم یا آسیب کسانی هستند که وضعیت فعلی و ادامه روند موجود، آنان را در معرض خطر بالای آماج شدگی جرم یا آسیب در آینده نزدیک قرار می دهد. نوجوانان متعلق به خانواده های گسیخته، از زمینه بیشتری برای فریب و فرار از خانه یا درگیر شدن در باندهای تبهکاری برخوردارند. فرزندان خانواده های دارای فرد معتاد از خطر بیشتری برای گرایش به سوی مصرف موادمخدر برخوردارند. برای شناخت و تشخیص آماج

باید ابتدا با مفهوم عوامل خطر جرم یا آسیب آشنا شد. هر جرم یا آسیبی با توجه به ماهیت خود، عوامل خطر مخصوص به خود را دارد. به عنوان مثال عوامل خطر در مصرف موادمخدر و روانگردان با عوامل خطر مرتبط با بزه دیدگی سرقت متفاوتند.

نکته مهم ۱: تعیین تعداد تقریبی آماج مستعد جرم یا آسیب از طریق مشاهدات میدانی و مصاحبه با کارشناسان و اخذ نظر نهادهای و سازمان‌ها و صاحب نظران عضو شورا و جمع بندی آنها صورت می گیرد.

نکته مهم ۲: تعداد تقریبی آماج مستعد برای جرم یا آسیب و نرخ آنها به نسبت هر ده هزار نفر از جمعیت استان یا شهرستان، پس از برآورد در ردیف ۲ جدول شماره (۳-۲) درج می گردد.

شاخص شماره (۳-۳-۲):

میانگین سنی آماج‌های جرم یا آسیب

تعیین الگوی بزه دیدگی یا آسیب دیدگی نیز برای مدیریت امر پیشگیری حائز اهمیت است. میانگین سنی، یکی از شاخص‌های شناخت و مطالعه تغییرات الگوی آماج‌شدگی است.

نکته مهم ۱: تعیین میانگین سنی آماج جرم یا آسیب از طریق بررسی اطلاعات جمعیت‌شناختی آنان صورت می گیرد. پلیس و نهادهای اجرایی ذی ربط در آرشیو و پرونده‌های فردی به هویت و مشخصات این افراد دسترسی دارند.

نکته مهم ۲: میانگین سنی آماج جرم یا آسیب، پس از جمع‌آوری اطلاعات و محاسبات لازم در ردیف ۳ جدول شماره (۳-۲) درج می گردد.

شاخص شماره (۲-۳-۴):

مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای آماج

شناخت شکل و میزان خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای آماج کجروی‌های مذکور اهمیت فراوانی در شناخت زوایای پنهان و آشکار جرائم و آسیب‌ها دارد. زنی که مورد تعرض جنسی و هتک حرمت قرار می‌گیرد، علاوه بر آسیب‌های جسمی و روانی در معرض فروپاشی خانواده یا خودکشی قرار می‌گیرد. فردی که در گرداب اعتیاد می‌افتد خود و خانواده‌اش را در معرض تباهی قرار می‌دهد. رواج سرقت منازل در یک محله موجب بدنامی محل و کاهش ارزش املاک و ساختمان‌های آن محله می‌شود. فریب خوردن دختران موجب بدنامی آن‌ها شده و تشکیل خانواده و زندگی عادی را برای آنان دشوار می‌کند. به سرقت رفتن تاکسی یا خودرو آژانس باعث بیکار شدن راننده و مشکلات مادی و روحی فراوان برای وی و عائله تحت تکفلش می‌شود. مقاومت در برابر سارقان موتورسوار کیف‌زن، موجب بر زمین کشیده شدن و جراحت قربانیان به خصوص قربانیان زن می‌شود.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود برخی از خطرات و لطمات مستقیماً و در صحنه جرم یا آسیب حادث می‌شوند، اما لطمات و خطراتی هم وجود دارند که به‌عنوان بزه‌دیدگی ثانوی آثار خود را پس از آماج‌شدگی نخستین نشان می‌دهند.

نکته مهم ۱: تعیین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای آماج، از طریق مصاحبه با آماج‌ها، کارشناسان و مشاهدات بالینی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط و همچنین مددکاران اجتماعی و کارکنان بخش‌های درمانی نیز مرجع مناسبی برای اظهار نظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: مهم‌ترین خطرات ناشی از جرم یا آسیب برای آماج، پس از بحث

و بررسی و جمع‌بندی در ردیف ۴ جدول شماره (۲-۳) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۳-۵):

مهم‌ترین محافظین و حامیان آماج‌ها در برابر مباشران جرم

در تیم مدافعه در برابر آماج‌شدن، علاوه بر آماج بالقوه افراد دیگری نیز وجود دارند. مهم‌ترین این افراد عبارتند از:

- پدر و مادر و خانواده؛
- دوستان و بستگان؛
- مدیران و همکاران؛
- شهروندان دارای احساس مسئولیت اجتماعی بالا؛
- نیروهای پلیس و محافظان و مراقبان خصوصی؛
- ابزارهای الکترونیکی و فیزیکی برای حفاظت و اعلام خطر.

ترکیب تیم محافظت در برابر آماج‌شدگی درخصوص جرائم یا آسیب‌های مختلف متفاوت است. هر قدر که جامعه منسجم‌تر باشد، تیم حمایت و محافظت گسترده‌تر و قوی‌تر خواهد بود.

نکته مهم ۱: تعیین مهم‌ترین محافظین و حامیان آماج‌ها در برابر آماج‌شدگی از طریق مصاحبه با کارشناسان و مشاهدات میدانی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط منبع مناسبی برای اظهارنظر در این خصوص هستند.

نکته مهم ۲: مهم‌ترین محافظین و حامیان آماج‌ها در برابر آماج‌شدگی، پس از شناسایی و دسته‌بندی در ردیف ۵ جدول شماره (۲-۳) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۳-۶):

عوامل اصلی ضعف و شکست آماج‌ها و حامیان و محافظان آنها در برابر
مباشران جرم و آسیب مورد مطالعه

مبارزه بین تیم مباشران جرم و آسیب و تیم دفاع در برابر آماج‌شدگی بی‌شبهت به بازی فوتبال یا کشتی نیست. اگر تیم مباشران و مهاجمین قوی‌تر باشد، جرم یا آسیب محقق خواهد شد، لیکن اگر تیم مدافع قوی‌تر باشد از بروز جرم یا آسیب جلوگیری شده و در صورت وقوع نیز صدمات و خسارت‌های آن به کمترین میزان خواهد رسید. تیم دفاع در برابر آماج‌شدگی دارای نقاط ضعف و قوت خاص خود است که با توجه به زمان و مکان در تغییر است. احصای نقاط ضعفی که منجر به ناکامی و شکست تیم مدافعان در برابر تیم مباشران جرم یا آسیب می‌شود، ما را در هدایت بهتر تدابیر پیشگیرانه یاری خواهد کرد.

نکته مهم ۱: تعیین عوامل اصلی ناکامی و شکست آماج‌ها و حامیان و محافظان آنها در برابر مباشران جرم و آسیب، از طریق مصاحبه با بزه‌کاران و بزه‌دیدگان و کارشناسان و سایر مشاهدات میدانی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط منبع مناسبی برای اظهارنظر در این خصوص هستند.

نکته مهم ۲: عوامل اصلی ناکامی و شکست آماج‌ها و حامیان و محافظان آنها در برابر مباشران جرم و آسیب، پس از شناسایی و دسته‌بندی در ردیف ۶ جدول شماره (۲-۳) درج می‌گردد.

مبحث چهارم - تجزیه و تحلیل موقعیت جرم یا آسیب

موقعیت جنایی (که به آن موقعیت پیش‌جنایی نیز گفته می‌شود) را می‌توان بدین‌گونه تعریف کرد: «مجموعه اوضاع و احوال خارج از شخصیت مرتکب که مقدم بر عمل وی بوده و سبب تدارک جرم یا آسیب می‌شوند، به قسمی که شخصی، مفهوم، عینی و محسوس هستند». این تعریف نشان می‌دهد که موقعیت پیش‌جنایی پدیده‌ی عینی و خارج از شخصیت بزه‌کار است و این موقعیت به وسیله‌ی شخص درک شده است (نجفی‌ایرندآبادی، ۱۳۸۳: ۱۹۳).

همه عناصری که در موقعیت‌ها تعریف می‌شوند، می‌توانند به‌عنوان «فرصت» یا «تهدید» و «عامل تزاحم» جلوه‌گر شوند (پایا، ۱۳۸۶: ۳۱). بنابراین، موقعیت جنایی و به عبارت بهتر، موقعیت جرم یا آسیب، عبارت از شرایطی است که در آن به تشخیص مرتکب، حداکثر فرصت و حداقل مانع برای ارتکاب جرم یا آسیب وجود دارد. مفهوم حداقل و حداکثر، نشان‌دهنده نسبیّت موقعیت‌ها در برابر مباشران و آماج‌های متفاوت است.

برای سهولت کار به بیان مفهوم عملیاتی هر یک از این شاخص‌های تجزیه و تحلیل موقعیت و نحوه تنظیم جدول می‌پردازیم:

جدول شماره (۲-۴): تجزیه و تحلیل موقعیت جرم یا آسیب مورد مطالعه

ردیف	شاخص	وضع موجود
۱	مهم‌ترین فرصت‌های محیطی و محلی تسهیل‌کننده تحقق جرم یا آسیب	
۲	مهم‌ترین فرصت‌های ناشی از همکاری، غفلت یا اغواشدگی آماج جرم یا آسیب	

۳	مهم ترین ویژگی های محیطی بازدارنده یا دشوارکننده جرم یا آسیب
۴	مهم ترین بسترها و ابزارهای ارتکاب و نیز موقعیت های دسترسی مرتکب به آماج جرم یا آسیب
۵	متوسط زمان لازم برای تحقق جرم یا آسیب

شاخص شماره (۲-۴-۱):

مهم ترین ویژگی های محیطی و محلی تسهیل کننده جرم یا آسیب

برخی از ویژگی های محیطی موجب تسهیل وقوع یا گسترش جرم یا آسیب می شود. به عنوان مثال، کمبود روشنایی معابر عمومی موجب افزایش موارد ایجاد مزاحمت برای نوامیس و زورگیری و سرقت می شود. محیط فرهنگی آلوده، موجب تسهیل لغزش اخلاقی افراد می شود. ضعف کنترل و نظارت در ادارات دولتی موجب شیوع ارتشاء و اختلاس توسط کارکنان می شود. دسترسی آسان به موادمخدر و روانگردان موجب گسترش آمار اعتیاد و سوء مصرف می شود. پارک خودرو در محل های متروک و فاقد نگهبان موجب افزایش آمار سرقت خودرو می شود. همجواری با مرز و سهولت تردد موجب افزایش آمار قاچاق می گردد و... شناخت ویژگی های محیطی تسهیل کننده جرم یا آسیب و تجدیدنظر و اصلاح آن ها موجب کاهش پدیده های مذکور خواهد شد.

نکته مهم ۱: تعیین ویژگی های محیطی و محلی تسهیل کننده جرم یا آسیب، از طریق مصاحبه با مباشران، آماج ها، کارشناسان و مشاهدات میدانی صورت می گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی ربط نیز مرجع مناسبی برای اظهارنظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: ویژگی‌های محیطی و محلی تسهیل‌کننده جرم یا آسیب، پس از بحث و بررسی و جمع‌بندی در ردیف ۱ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۴-۲):

مهم‌ترین فرصت‌های ناشی از همکاری، غفلت یا اغواشدن آماج جرم یا آسیب

در بسیاری از مواقع آماج جرم یا آسیب به‌طور آگاهانه با مباشرین همکاری دارند. در این قبیل موارد، آماج جرم یا آسیب به عمل مذکور کاملاً رضایت دارد و به نحوی بزه‌دیدگی و آماج‌شدگی خودخواسته را تجربه می‌کند. به‌عنوان مثال برخی از زنان آگاهانه با مردان نامحرم رابطه نامتعارف برقرار کرده و خود را در معرض سوءاستفاده جنسی قرار می‌دهند. این همکاری که اساساً ریشه در ضعف ایمان و بی‌تقوایی دارد، گاهی ناشی از ضعف شخصیت و خودکم‌بینی است و زمانی هم ممکن است بر اثر غرور و ماجراجویی باشد. برخی از افرادی که به‌طور آگاهانه وارد باندهای تبهکاری می‌شوند، اغلب به وسیله رؤسا و همکاران باند به قتل می‌رسند. خودکشی دوطرفه و دوئل نیز مصادیقی از همکاری داوطلبانه آماج جرم با مباشرین جرم است.

اما در موارد زیادی آماج بالقوه جرم یا آسیب با بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی و غفلت خود، موقعیت‌های مناسب را در اختیار مباشرین کجروی‌های مذکور قرار می‌دهند. به‌عنوان مثال پیرزن یا پیرمردی که به‌تنهایی و با همراه داشتن وجه نقد زیاد یا لباس و ساعت گران‌قیمت، در محله‌های جرم‌خیز تردد می‌کند، خود را در معرض خطر سرقت به‌عنق و زورگیری قرار می‌دهد. زن جوانی که در پاسی از شب به‌تنهایی در خیابان تاریک پیاده‌روی می‌کند، خود را در معرض انبوهی از مخاطرات قرار می‌دهد. والدینی که کودک و نوجوان خود را بدون کنترل در جامعه رها می‌کنند، وی را آماج انحرافات و آسیب‌های مختلف قرار می‌دهند. زنی که نسبت به حجاب و عفاف خود بی‌توجه است،

خود و خانواده‌اش را در معرض آسیب قرار می‌دهد. درصد بالایی از فرصت‌ها ثمره غفلت آماج جرم یا آسیب است. صاحب‌خانه‌ای که در بستن در خانه در هنگام خواب شبانه غفلت می‌کند، خانه خود را در معرض سرقت قرار می‌دهد. بسیاری از جرم‌شناسان معتقدند که فرصت‌های جرم نوعاً زاده آماج هستند و یک مباشر باهوش و فرصت‌طلب صرفاً فرصت‌ها و موقعیت‌هایی را که در اختیار وی قرار گرفته، به‌خوبی شکار می‌کند.

علاوه‌بر غفلت، مواردی هم وجود دارند که آماج جرم یا آسیب از سوی مباشران اغوا شده ایجاد می‌شود و خود زمینه ستم و تعرض به خود را مهیا می‌کنند. به‌عنوان مثال در همه موارد کلاهبرداری، فرد شیاد با توسل به مانور متقلبان، قربانی خود را فریب می‌دهد، به‌نحوی که بزه‌دیده با طیب خاطر و حتی گاهی با خواهش و تقاضا اموال خود را در اختیار فرد کلاهبردار قرار می‌دهد. برخی از دختران با وعده ازدواج فریفته شده و دامن عفافشان توسط افراد هوسباز آلوده می‌شود. پاره‌ای از زنان یا مردان متأهل با وعده و وعید شخص ثالث، کانون گرم خانوادگی خود را رها و به منجلاب خیانت و گناه کشیده می‌شوند. بسیاری از مردم کم‌درآمد فاقد مسکن، به امید صاحب‌خانه‌شدن پس‌اندازهای خود را در اختیار افراد و شرکت‌های شیاد قرار می‌دهند و ثمره یک عمر تلاش شبانه‌روزی خود را از دست می‌دهند. شناخت شیوه‌ها و شگردهای اغوای آماج توسط مباشرین جرم یا آسیب می‌تواند در انتخاب تدابیر پیشگیرانه مؤثر باشد.

نکته مهم ۱: تعیین فرصت‌های ناشی از همکاری آگاهانه، غفلت و یا اغواشدن آماج جرم یا آسیب، از طریق مصاحبه با آماج‌ها، کارشناسان و مشاهدات میدانی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط نیز مرجع مناسبی برای اظهارنظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: مهم‌ترین فرصت‌های ناشی از همکاری، غفلت یا اغواشدن آماج جرم یا آسیب، پس از شناسایی و دسته‌بندی در ردیف ۲ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۴-۳):

مهم‌ترین ویژگی‌های محیطی بازدارنده یا دشوارکننده جرم یا آسیب

همان‌گونه که برخی از ویژگی‌های محیطی موجب تسهیل وقوع یا گسترش جرم یا آسیب می‌شد، وجود برخی ویژگی‌ها نیز نقش مزاحم و بازدارنده در برابر ارتکاب جرم یا آسیب را دارد. به‌عنوان مثال شلوغی معابر عمومی، انجام سرقت خودرو را دشوار می‌کند. روشنایی معابر، موارد زورگیری و سرقت به عطف را کاهش می‌دهد. احساس مسئولیت و هوشیاری ساکنین محله، سرقت اموال عمومی و تابلوهای راهنمایی را دشوارتر می‌کند. وجود فرهنگ حجاب و عفاف، فریب‌خوردگی دختران جوان را کاهش می‌دهد. جداسازی واگن‌های مسافری زن و مرد احتمال مزاحمت برای خانم‌ها را پایین‌تر می‌برد. گشت‌زنی مستمر پلیس در معابر عمومی مانع از تجمع اراذل و اوباش در معابر عمومی می‌شود. وجود شبگرد و نگهبان خصوصی در محله‌های مسکونی مانع بزرگی در برابر سرقت از منازل ساکنین محسوب می‌شود. وجود دوربین مداربسته در فروشگاه‌ها، سرقت از آن‌ها را با دشواری و خطر دستگیری و شناسایی مواجه می‌کند. وجود فرهنگ داوری، کدخدامنشی و پادرمیانی ریش‌سفیدان، از افزایش مراجعات به دادگستری جهت رفع مرافعات جزئی جلوگیری می‌کند. وجود فرهنگ توجه به خانواده و سپری کردن اوقات فراغت با خانواده زمینه را برای رفاقت و معاشرت فرزندان با دوستان ناباب از بین می‌برد. وجود فرهنگ قناعت در میان زنان خانه، از بسیاری از انحرافات اقتصادی و مالی سرپرستان خانواده جلوگیری می‌کند و ...

نکته مهم ۱: تعیین ویژگی‌های محیطی بازدارنده یا دشوارکننده جرم یا آسیب، از طریق مصاحبه با مباشران، آماج‌ها، کارشناسان و مشاهدات میدانی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط و همچنین قضات و وکلای دادگستری نیز مرجع مناسبی برای اظهارنظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: ویژگی‌های محیطی بازدارنده و دشوارکننده جرم یا آسیب، پس از بحث و بررسی و جمع‌بندی در ردیف ۳ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردد.

شاخص شماره (۲-۴-۴):

مهم‌ترین بسترها و ابزارهای ارتکاب و نیز موقعیت‌های دسترسی مرتکب به
آماج جرم یا آسیب

وجود برخی از ابزارها، مرتکبان و مباشران را در موقعیت برتری نسبت به آماج جرم یا آسیب قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال در صورتی که مباشر از مأموران دولتی باشد، موقعیت شغلی وی زمینه مساعدتری را برای ارتکاب جرم یا آسیب در اختیار وی قرار خواهد داد. برخی از قربانیان در برابر موقعیت وی مرعوب شده و برخی دیگر نیز بواسطه وضعیت و پوشش اداری وی اغوا خواهند شد. سارقانی که از پوشش مأموران دولتی برای متوقف کردن و بازرسی خودرو و وسایل همراه افراد و سپس سرقت وجوه نقد یا وسایل بارزش قربانی خود استفاده می‌کنند، از جمله مباشران برخوردار از ابزار غیرقانونی برای تفوق بر آماج خود هستند. متجاوز به ناموسی که با داشتن خودرو شخصی و مسافرکشی اقدام به شناسایی و شکار طعمه‌های خود می‌کند نیز مصداقی از استفاده از پوشش برای برتری بر آماج است. سارقی که با همراه داشتن سلاح گرم یا سرد اقدام به سرقت می‌کند نیز نسبت به سارق عادی از

ابزار بیشتری برای تسلط بر آماج سرقت برخوردار است. در برخی موارد، موقعیت‌های خاصی برای دسترسی به آماج در اختیار مباشران قرار می‌گیرد. مربی مهد کودکی که دچار انحرافات اخلاقی است به راحتی به کودکان دسترسی دارد. کارکنان هتل‌ها و مسافرخانه‌ها به راحتی به اموال مسافران دسترسی دارند. نگهبانان شرکت‌ها و کارخانجات و انبارها، پس از وقت اداری به اموال دسترسی دارند و

نکته مهم ۱: بسترها و ابزارهای ارتکاب و نیز موقعیت‌های دسترسی مرتکب به آماج جرم یا آسیب، از طریق مصاحبه با مباشران، آماج، مصاحبه با کارشناسان و مشاهدات بالینی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط نیز مرجع مناسبی برای اظهارنظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: بسترها و ابزارهای ارتکاب و نیز موقعیت‌های دسترسی مرتکب به آماج جرم یا آسیب، پس از بحث و بررسی و جمع‌بندی در ردیف ۴ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردند.

شاخص شماره (۲-۴-۵):

متوسط زمان لازم برای تحقق جرم یا آسیب

یکی از عواملی که نوعاً باعث غافلگیری آماج جرم یا آسیب در برابر مباشران می‌شود، تصور غلط آنان در مورد زمان لازم برای تحقق حادثه یا دست‌کم گرفتن مهارت مهاجمان است. به‌عنوان مثال بسیاری از مردم تصور می‌کنند که باز کردن در خودروشان توسط سارقین دشوار است و به فرض توفیق سارقان، اقدامات آنان مدت زیادی طول می‌کشد و همین امر سبب دستگیر شدن آن‌ها خواهد شد. بسیاری از افراد تصور می‌کنند که با یکی دو بار استعمال تفنی مواد مخدر، معتاد نخواهند شد و هر وقت که بخواهند، به راحتی

می‌توانند مواد را کنار بگذارند. بسیاری از زنان و مردان و دختران تصور می‌کنند که دوستی موقت و رابطه کوتاه‌مدت با جنس مخالف آسیبی به زندگی آن‌ها نخواهد زد و صدمه‌ای به کانون گرم خانوادگی‌شان نخواهد خورد. برخی از رانندگان هنگام ورود به پارکینگ، ماشین را با موتور روشن ترک می‌کنند و حتی این تصور را به خود راه نمی‌دهند که در عرض چند ثانیه، یک سارق زیرک می‌تواند پشت فرمان نشسته و خودرو آن‌ها را سرقت کند. برخی از مردم برای خرید جزئی، خودروی خود را با موتور روشن در مقابل مغازه‌ها رها کرده و در عرض چند ثانیه شاهد دور شدن سارق با ماشین مسروقه خود می‌شوند و

مطالعه و بررسی فرآیند تکوین جرائم و آسیب‌های مختلف و زمان لازم برای هر مرحله، اطلاعات مناسبی را جهت آگاه‌سازی و تدابیر پیشگیرانه در اختیار اعضای مسئولین و برنامه‌ریزان پیشگیری قرار خواهد داد.

نکته مهم ۱: تعیین متوسط زمان لازم برای تحقق جرم یا آسیب، از طریق مصاحبه با مباشران، آماج‌ها، کارشناسان و مشاهدات میدانی صورت می‌گیرد. کارشناسان پلیس و نهادهای اجرایی ذی‌ربط نیز مرجع مناسبی برای اظهار نظر در این زمینه هستند.

نکته مهم ۲: متوسط زمان لازم برای تحقق جرم یا انحراف یا آسیب، پس از برآورد و محاسبه در ردیف ۵ جدول شماره (۲-۴) درج می‌گردد.

مبحث پنجم: علت‌شناسی جرم یا آسیب

شناخت علل و عوامل ارتکاب جرم یا آسیب، مقدمه‌ای لازم برای ارائه راهکارهای پیشگیرانه است. از این‌رو، در این مبحث از کارگروه‌ها خواسته می‌شود که با بحث و تبادل نظر و استفاده از تکنیک طوفان مغزی، مهم‌ترین علل و عوامل شکل‌گیری جرم یا آسیب مورد مطالعه را در منطقه مورد مطالعه بیان کنند.

علل و عوامل جرائم و آسیب‌های اجتماعی را می‌توان با توجه به تقسیم‌بندی پیشگیری بر اساس مراحل ارتکاب جرم مورد بررسی قرار داد. چنانچه قبلاً نیز ذکر شد، پیشگیری را می‌توان بر اساس مراحل ارتکاب جرم، به پیشگیری‌های اجتماعی و فرهنگی، پیشگیری‌های وضعی، امنیتی و انتظامی و پیشگیری‌های حقوقی و قضایی تقسیم کرد. در اینجا نیز علل و عوامل مربوط به جرم یا آسیب را می‌توان در همین چارچوب مورد بررسی قرار داد. بنابراین هرآنچه که مربوط به علل و عوامل اولیه ارتکاب جرم است، در علل و عوامل اجتماعی - فرهنگی مورد بررسی خواهد بود. از این‌رو علل و عوامل مربوط به شخصیت بزه‌کاران و بزه‌دیدگان جرائم، اعتقادات مذهبی آنان، وضعیت خانوادگی آنان، وضعیت تحصیلی، ازدواج، اشتغال مسکن و مواردی از این قبیل، در این دسته مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

دسته دیگر مربوط به علل و عوامل وضعی است که ناظر به مرحله ماقبل ارتکاب جرم است. علل و عوامل وضعی بیشتر بزه‌دیده‌مدار و موقعیت‌محور است. بنابراین چه موجب تسهیل دسترسی به آماج بزه‌دیدگان جرائم و ابزار و تسهیلات ارتکاب جرم باشد و چه مربوط به ضعف بزه‌دیدگان جرائم باشد، از علل و عوامل وضعی خواهد بود. به عنوان مثال زنان و کودکان، از اقشار آسیب‌پذیر جامعه بوده که حمایت از این افراد باید به‌طور ویژه صورت پذیرد.

همچنین به عنوان مثال، عدم محافظت و مراقبت کافی از اموال می‌تواند از علل و عواملی باشد که موقعیتی مناسب برای بزهکاران مصمم به وجود آورد. نقش نیروی انتظامی با توجه به وظایف خود، در پیشگیری از این علل و عوامل بسیار حائز اهمیت است. بنابراین ضعف در مداخله مؤثر این نهاد می‌تواند از علل و عوامل ارتکاب جرایم باشد.

دسته دیگر مربوط به علل و عوامل حقوقی و قضایی است. این مرحله ناظر بر علل و عواملی است که پس از وقوع جرم، سبب ارتکاب جرائم جدید شده و یا اینکه از بروز مجدد این جرائم جلوگیری نمی‌کند. به عنوان مثال فقدان مجازات‌های متناسب و نیز ضعف در روش‌ها و اقدامات قضایی، سبب خواهند شد تا مرتکبین جرائم، دوباره مرتکب جرم شوند. درحالی‌که اگر قوانین و مقررات به‌درستی تدوین شده و خلأهای آن ناچیز باشد، از بازدارندگی فردی و عمومی بیشتری برخوردار خواهد بود. همچنین روش‌ها و اقدامات قضایی از ابتدای آن یعنی رسیدگی در دادسراها و دادگاه‌ها تا اجرای احکام نیز می‌تواند از علل و عوامل ارتکاب جرایم باشد. به عنوان مثال فقدان چارچوب مناسب برای اصلاح و درمان مجرمین در مرحله اجرای حکم می‌تواند از علل ارتکاب مجدد جرایم باشد.

این علت‌شناسی در سه سطح خرد (فردی) و میانه (سطح خانوادگی و محلی) و کلان (کل کشور) صورت گرفته و نظرات کارگروه‌ها مشروحاً بر اساس جدول زیر، که مربوط به برخی از علل و عوامل مذکور است، سازماندهی و تنظیم خواهد شد.

جدول شماره (۲-۵): علت‌شناسی جرم یا آسیب

ردیف	شاخص	وضع موجود		
		سطح کلان	سطح خانوادگی - محلی	سطح فردی
۱	مهم‌ترین علل و عوامل فرهنگی و اجتماعی وقوع جرم یا آسیب			
۲	مهم‌ترین علل و عوامل اقتصادی و معیشتی وقوع جرم یا آسیب			
۳	مهم‌ترین علل و عوامل فردی (زیست‌شناختی، روانشناختی و...) مؤثر بر ارتکاب جرم یا آسیب			
۴	مهم‌ترین علل و عوامل ناشی از ضعف مداخلات اجتماعی، انتظامی و امنیتی			
۵	مهم‌ترین علل و عوامل ناشی از ضعف نظم و رفتار حقوقی در جامعه			
۶	مهم‌ترین علل و عوامل ناشی از ضعف روش‌ها و اقدامات قضایی			
۷	مهم‌ترین علل و عوامل ناشی از تعارضات و خلاءهای قانونی			
۸	مهم‌ترین علل و عوامل موجب آماج‌شدگی و بزه‌دیدگی			
۹	بسترها و عوامل تحریک، تشویق و وسوسه به انجام جرم یا آسیب			

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواستہ دوم

اعضای کارگروه پس از بحث و تبادل نظر نسبت به تکمیل جدول‌های شماره (۱-۲)، (۲-۲)، (۳-۲) و (۴-۲) اقدام خواهند نمود. با این اقدام، فعالیت گروهی مرتبط با کارخواستہ دوم به اتمام رسیده و جدول تکمیل شده جهت ثبت در سوابق و درج در پاورپوینت به دبیر کارگروه تحویل خواهد شد.

فصل سوم

تشریح کارخواسته شماره سه

اهداف و گام‌های کارخواسته سوم

اهداف کارخواسته سوم

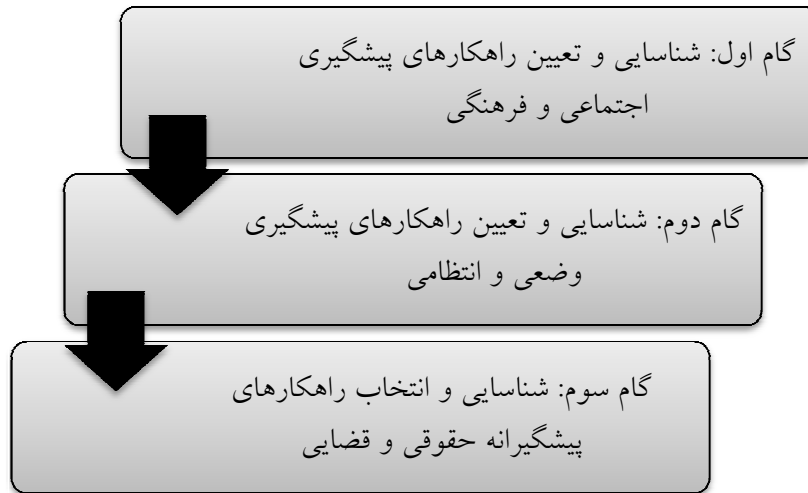
این کارخواسته به دنبال دستیابی به سه هدف زیر است:

۱. شناسایی و تعیین راهکارهای پیشگیری اجتماعی و فرهنگی؛
۲. شناسایی و تعیین راهکارهای پیشگیری وضعی و انتظامی
۳. شناسایی و تعیین راهکارهای پیشگیرانه حقوقی و قضایی

گام‌های کارخواستہ سوم

نمودار شماره (۱-۳): گام‌های کارخواستہ شماره ۳

مبحث اول - بررسی راهکارهای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از جرم یا آسیب

تعاریف متعددی از پیشگیری اجتماعی از جرم ارائه شده است. کمیسیون قضائی و حقوقی مجلس شورای اسلامی پیشگیری اجتماعی را عبارت از "تدابیر و روش‌های آموزشی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی دولت، نهادها و سازمان‌های غیردولتی و مردمی در زمینه سالم‌سازی محیط اجتماعی و محیط فیزیکی برای حذف یا کاهش عوامل اجتماعی وقوع جرم" دانسته است.^۱ مرکز بین‌المللی پیشگیری از جرم، پیشگیری اجتماعی از جرم را به این نحو تعریف کرده است: "هر چیزی که بزهکاری، خشونت و ناامنی را از طریق هدف‌گیری موفقیت‌آمیز علل شناخته شده جرم (از طرق علمی)، کاهش دهد" (Palmary, 3: 2001). دولت آفریقای جنوبی هم در سال ۱۹۹۸ تعریف مشابهی را ارائه کرده و پیشگیری اجتماعی از جرم را "کاهش عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی زمینه‌ساز انواع خاصی از جرائم" دانسته است (Ibid).

اما اداره پیشگیری از جرم دادگستری استرالیا، پیشگیری اجتماعی از جرم را "پیشگیری از بزهکاری از طریق تغییر جامعه به جای تغییر در محیط فیزیکی می‌داند"، بنابراین تدابیر پیشگیری اجتماعی، ابزارهایی را برای استفاده در تلاش، برای کاهش رفتار مجرمانه از طریق تغییر شرایط اجتماعی به جوامع ارائه می‌دهند. (Social Crime Prevention Fact Sheet, 1: 2007).

۱- این تعریف در بند الف ماده یک لایحه پیشگیری از جرم (که شور اول آن به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی رسیده و در مورخه ۱۳۸۴/۷/۱۸ جهت شور دوم به مجلس شورای اسلامی تقدیم شده)، ارائه شده بود.

در همه تعاریف فوق، تغییر شرایط اجتماعی به‌عنوان راهبرد اصلی پیشگیری اجتماعی شناخته شده است. لیکن به‌نظر می‌رسد که درخصوص مصادیق و محتوای شرایط اجتماعی اختلاف دیدگاه وجود داشته باشد. در تعریف ارائه شده توسط دولت آفریقای جنوبی، شرایط اجتماعی به عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی تعبیر شده است. درحالی‌که تعریف ارائه شده توسط کمیسیون قضائی و حقوقی مجلس شورای اسلامی، شرایط اجتماعی را در «محیط اجتماعی» و «محیط فیزیکی» خلاصه کرده است. اداره پیشگیری از جرم دادگستری جنوب استرالیا هم اساساً اصلاح محیط فیزیکی را از مصادیق پیشگیری اجتماعی نمی‌داند.

با دقت در مفهوم پیشگیری اجتماعی می‌توان تعریف زیر را برای پیشگیری اجتماعی از جرم ارائه داد: "پیشگیری اجتماعی از جرم مجموعه تدابیر و اقداماتی است که برای حذف یا کاهش علل، عوامل و موجبات اولیه اجتماعی جرم صورت می‌گیرد."

این شکل از پیشگیری اساساً بر بسیج اشخاص و گروه‌هایی در جامعه استوار است که می‌توانند درخصوص رفع موانع مشارکت عمومی در توسعه پایدار و ایجاد جوامع سالم و پایدار کمک کنند. این راهبرد پیشگیری، عموماً شامل پیروی از سیاست‌های منسجم اجتماعی و برنامه‌های توسعه‌ای است که می‌توانند به برنامه‌های بین‌نهادی تبدیل شده و منافع جامعه بزرگ‌تر را تأمین کنند، از قبیل: بخش‌های اشتغال، آموزش و پرورش، طراحی شهری، مسکن، بهداشت، حمایت از جوانان، رفع محرومیت اجتماعی، پلیس و دادگستری. در بستر نظم و امنیت، مناسب‌ترین سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اجتماعی آن‌هایی هستند که عوامل خطر را - که به بروز بزهکاری و رفتارهای خشونت‌آمیز و محرومیت اجتماعی کمک می‌کنند - مورد هدف قرار دهند (Chalom and Al, 2001: 7-8).

مبانی و ویژگی‌های پیشگیری اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان غربی

در کنار افرادی که بر عوامل اجتماعی به‌عنوان علل جرم تأکید می‌کنند، دیدگاهی بوجود آمده است که به‌طور روزافزون بر علل اقتصادی-اجتماعی و فرصت‌های جرم تمرکز دارد. مثلاً مکتب شیکاگو از نیمه دوم دهه ۱۹۶۰ برنامه‌هایی را در مورد پیشگیری اجتماعی از جرم، در شیکاگو طراحی و اجرا کرد.

مطابق فلسفه زیربنایی این رویکرد، تمام مردم چنانچه در اوضاع و احوال خاص واقع شده و فرصت جرم را به‌دست آورند، مرتکب بزه خواهند شد. این دیدگاه، همکاری بین سازمان‌های رفاه و تأمین اجتماعی، دولت و جامعه مدنی و حمایت بزهکاران بالقوه را برای موفقیت پیشگیری ضروری می‌داند. در این دیدگاه، هنجارمندی جرم (یعنی تلقی جرم به‌عنوان امری عادی در جامعه)، نیز پذیرفته شده است (Palmary, 2: 2001). (برخلاف دیدگاهی که بزهکاران را اقلیتی بیمار می‌داند که هنجارهای جامعه را نقض می‌کنند.)

تحقیقات اخیر در سطح بین‌المللی نشان می‌دهد که تعدادی از عوامل خطر، در بسیاری از جرائم نقش ایفا می‌کنند. اهم این عوامل خطر عبارتند از:

- فقر و توسعه نیافتگی ناشی از محرومیت اجتماعی خصوصاً در مورد نوجوانان؛
- خانواده‌های نامناسب و ازهم‌پاشیده، خشونت و اختلافات خانوادگی؛
- رواج فرهنگ بزهکاری در جامعه؛
- حضور وسایل تسهیل ارتکاب جرم، مانند اسلحه گرم و مواد مخدر؛
- تبعیض و محرومیت ناشی از جنسیت، نژاد و سایر شکل‌های بی‌عدالتی؛
- تباهی مناطق حاشیه شهرها و مرزهای اجتماعی؛
- نظارت ناکافی بر اماکن و دسترسی به اموالی که جابه‌جایی و فروش آن‌ها راحت است (همان: ۳).

این عوامل ما را در مورد دو نکته اساسی هشیار می کند. مطلب اول آنکه کودکان و نوجوانان باید موضوع ضروری و نخست پیشگیری از جرم باشند. بسیاری از عواملی که منجر به جرم می شوند، همان هایی هستند که مداخلات اوان کودکی را می طلبند. پیشگیری اجتماعی از جرم در بسیاری از موارد به پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان تعبیر می شود. دومین مطلب آن است که محیط مصنوعی (در مقابل محیط طبیعی) می تواند بر جرم تأثیرگذار باشد؛ بنابراین می تواند به منظور کاهش سطح جرائم مورد جرح و تعدیل قرار گیرد.

رویکرد پیشگیری اجتماعی از جرم بر تقویت روابط اجتماعی، افزایش سطح کنترل غیررسمی اجتماعی و در نتیجه بازدارندگی بزهکاران بالقوه و بالفعل از ارتکاب جرم، استوار است. کانون تمرکز تدابیر پیشگیری اجتماعی درخصوص کسانی است که در خطر بزهکاری قرار دارند و احساس یکپارچگی کمتری با جامعه می کنند. طرحی مانند مراقبت همسایگی می تواند به منظور تقویت دفاع غیررسمی در جامعه برای توقف جرم و افزایش نظارت مورد استفاده قرار گیرد (Social Crime Prevention Fact Sheet, 1: 2007).

راهبرد مدرن پیشگیری اجتماعی از جرم یک جنبش حرفه ای و مدنی است که به وسیله دولت پایه گذاری و پشتیبانی شده است و ظرفیت دفاع اجتماعی را بالا می برد. پیشگیری اجتماعی مشتمل بر تدابیری است که برای مهار تأثیر علل جرم، کاهش خطر بزه دیدگی، افزایش امنیت کلی اجتماع و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی و تأمین حقوق بشر اتخاذ می شوند. بنابراین راهبرد پیشگیری اجتماعی از جرم به توسعه اقتصادی، امنیت و کاهش خسارت اخلاقی و مادی ناشی از جرم کمک می کند. هزینه اقدامات پیشگیری از جرم باید به عنوان سرمایه گذاری تلقی شود و بازگشت این سرمایه از طریق بهبود امنیت عمومی قابل درک است (Ministry of Justice of Hungary, 3: 2003).

واژه «پیشگیری اجتماعی از جرم» می‌تواند بر تمام برنامه‌هایی اعمال شود که سعی در تغییر شرایط یا الگوهای رفتاری، ارزش‌ها یا خودانضباطی برای کاهش احتمال وقوع بزهکاری دارند. برخی تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم عبارت‌اند از: برنامه‌های حمایت مالی از والدین، آموزش اوان کودکی، حمایت ویژه از کودکان محروم، برنامه‌های تبلیغی برای تغییر تمایل مردان برای استفاده از خشونت در روابط خانوادگی و مانند آن (Digest The Crime Prevention II: 11).

الگوی بومی (ایرانی - اسلامی) پیشگیری اجتماعی - فرهنگی

با توجه به نگرش‌های متفاوت نسبت به عوامل اجتماعی جرم، تقسیم‌بندی‌های مختلفی از پیشگیری اجتماعی قابل ارائه است. در یک تقسیم‌بندی بومی که بر اساس کارشناسی و بررسی در معاونت پیشگیری از جرم قوه قضائیه صورت گرفته، چهار محور اصلی برای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از جرم ترسیم شده است:

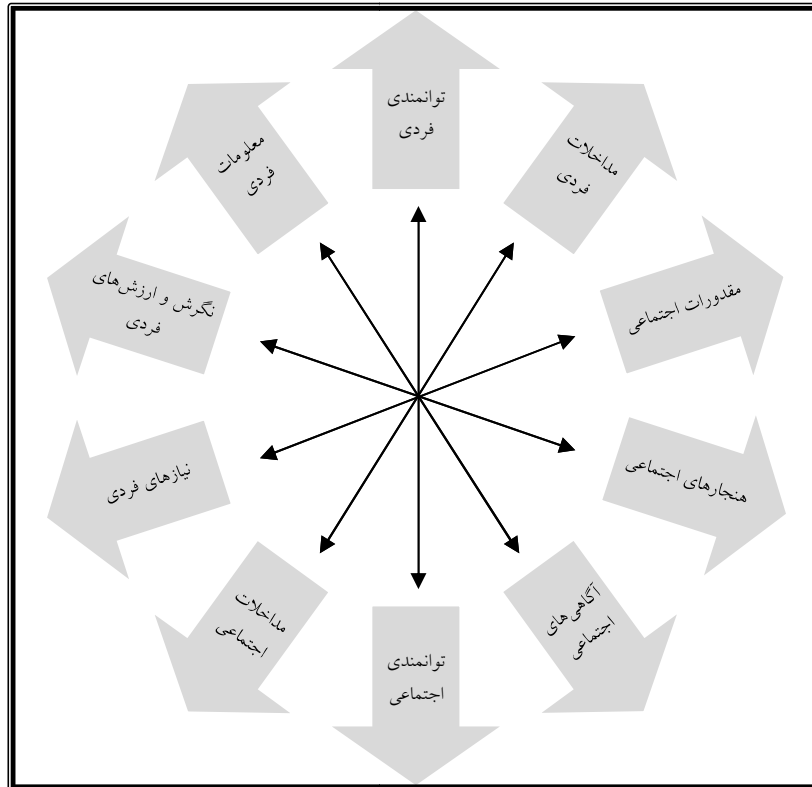
۱. آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی؛
۲. مدیریت نیازها؛
۳. توانمندسازی فردی و اجتماعی؛
۴. تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی.

در تشریح این الگو باید گفت که جرم نتیجه ناهماهنگی داشته‌های فرد با داشته‌های جامعه است و باید در تبیین آن هم به «نقش فرد» و هم «نقش جامعه» اهمیت داده شود. در یک جامعه پرجرم، هم‌راستایی بین نگرش‌ها و ارزش‌های فردی و هنجارهای اجتماعی وجود ندارد؛ معلومات و اطلاعات فردی با آگاهی‌های مورد انتظار و ارائه شده توسط جامعه تعارض دارد؛ توانمندی‌های فردی با توانمندی مورد انتظار جامعه در تناقض هستند؛

مداخلات فردی و اجتماعی هم افزا نیستند؛ و مقدرات اجتماعی هم تناسبی با نیازهای فردی ندارند (شکل شماره ۱-۳).

شکل شماره (۱-۳): رابطه بین مؤلفه های فردی و اجتماعی در جوامع پر جرم

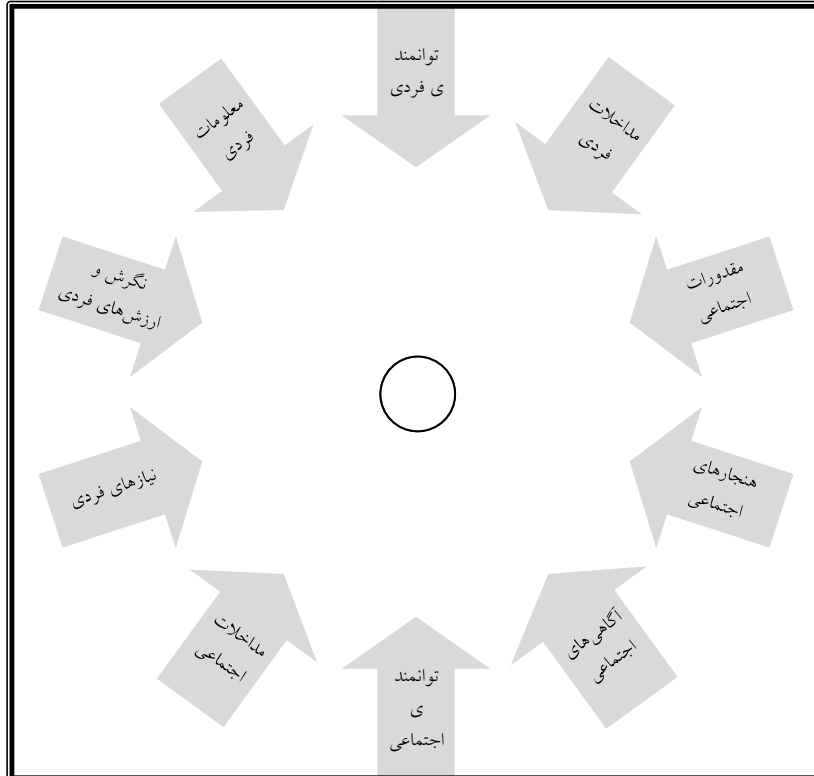

این طور که به نظر می رسد در یک جامعه کم جرم، هم راستایی بین نگرش ها و ارزش های فردی و هنجارهای اجتماعی وجود دارد، معلومات و اطلاعات فردی با آگاهی های مورد انتظار و ارائه شده توسط جامعه توافق دارد، توانمندی های فردی با توانمندی مورد انتظار جامعه هماهنگ هستند، مداخلات

فردی و اجتماعی هم‌افزایند، و مقدورات اجتماعی هم با نیازهای فردی تناسب دارند (شکل شماره ۳-۲).

شکل شماره (۳-۲): رابطه بین مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در جوامع کم‌جرم

بر همین اساس است که در این الگوی ایرانی-اسلامی هم فرد و هم جامعه هدف تدابیر پیشگیرانه قرار گرفته و هر سه نوع پیشگیری اولیه و ثانویه و ثالثیه از این طریق قابل اعمال است.

اینک به بیان تدابیر برگرفته از این الگوی ارائه شده برای پیشگیری اجتماعی-فرهنگی از جرم می‌پردازیم. این تدابیر در چهار محور اصلی آمده است که هر یک از آنها ابتدا در قالب یک جدول (جدول شماره ۳-الف) ارائه

و سپس تدابیر مرتبط با هر یک از محورهای اصلی به اختصار توضیح داده خواهد شد.

جدول شماره (۳- الف): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری اجتماعی- فرهنگی

محور اصلی	محور فرعی (تدابیر)
آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی	اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی
	ترویج و تقویت ارزش‌ها، هنجارها، اخلاق و رفتار دینی
	ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی در مورد جرایم و آسیب‌های اجتماعی
	خشتی‌سازی عملیات روانی مروجین جرم یا آسیب
مدیریت نیازها	شناسایی و تأمین نیازهای مشروع مرتبط با جرم یا آسیب
	اصلاح فرآیند تأمین نیازهای محرک جرم یا آسیب
	حذف یا جایگزینی نیازهای کاذب
توانمندسازی فردی و اجتماعی	گسترش فریضه امر به معروف و نهی از منکر
	ارتقای مهارت‌های اساسی زندگی
	تقویت بازسازی اجتماعی
	ارتقای سرمایه اجتماعی
تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی	تقویت نقش و جایگاه خانواده در پیشگیری
	تقویت نقش و جایگاه محله‌ها در پیشگیری
	تقویت نقش و جایگاه نهادهای مذهبی در پیشگیری
	تقویت نقش و جایگاه نهادهای آموزشی در پیشگیری
	مدیریت و نظارت بر اماکن، فعالیت‌ها و فرآورده‌های فرهنگی مؤثر بر جرم و آسیب‌های اجتماعی

جدول شماره (۱-۳): تدابیر پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از طریق
آگاهی‌بخشی و اصلاح باورهای دینی

راهکار پیشنهادی		عنوان تدبیر	ردیف
میان‌مدت	کوتاه‌مدت		
		اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی	۱
		ترویج و تقویت ارزش‌ها، هنجارها، اخلاق و رفتار دینی	۲
		ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی در مورد جرایم و آسیب‌های اجتماعی	۳
		خنثی‌سازی عملیات روانی مروجین جرم یا آسیب	۴

تدبیر شماره (۱-۱-۳):

اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی

اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی، اساسی‌ترین راهکار زیربنایی برای تقویت خودپایی و دوری از گناهان و جرائم و آسیب‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود. در این زمینه به‌عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اصلاح نگرش نسبت به خداوند و جهان هستی:

خداباوری و اعتقاد به ذات اقدس الهی، مبنای اصلی برای جهان‌بینی افراد به‌شمار می‌رود. انسان معتقد به خدا و پایبند به توحید نظری و عملی پای در مسیر جرم و آسیب نمی‌گذارد و در جوامع دینی آسیب‌ها نیز به حداقل ممکن می‌رسد. یکی از تدابیر مهم برای مصونیت بخشیدن به افراد و جوامع در مقابل

جرم یا آسیب، ارتقای ایمان به خداوند در میان مردم است. کسی که خداوند را ناظر بر اعمال و افکار و نیت‌های خود بداند، نه تنها تلاش می‌کند که به سراغ معاصی نرود، بلکه درصدد خواهد بود که حتی تصور جرم و گناه را نیز به خود راه ندهد. شاید بتوان گفت که اصلی‌ترین تفاوت بین افراد بزهکار و افراد صالح در جامعه، تفاوت در میزان ایمان، خداباوری و پایبندی آن‌ها به لوازم آنهاست. نام و یاد خداوند موجب آرامش دل‌هاست و انسان به آرامش باطن رسیده، هیچ‌گاه درصدد ارتکاب جرم یا آسیب بر نمی‌آید. برگزاری جلسه‌های پرسش و پاسخ و رفع شبهات، بازگویی سیره عملی و رفتاری معصومین (ع)، دیدار و مصاحبت با علمای دین و انسان‌های وارسته و پندپذیری از آنان، پاره‌ای از اقدامات در این زمینه به‌شمار می‌روند.

• اصلاح نگرش نسبت به انسان و خویشتن خویش:

پس از خداشناسی و خداباوری، خودشناسی یا خودباوری نیز از تدابیر پیشگیرانه به‌شمار می‌رود. رسیدن به مراتب والای کرامت انسانی از ثمرات خودشناسی است. اعتماد به نفس و ایمان و تکیه به قابلیت‌های فردی، عامل بازدارنده قوی در برابر بزهکاری و بزه‌دیدگی به‌شمار می‌رود و راه را بر بسیاری از جرائم و انحرافات می‌بندد. خودشناسی، انسان را با توانمندی‌های خود آشنا می‌کند و درعین‌حال به نقاط ضعف و رذائل اخلاقی و صفات و خصوصیات ناهنجار نفسانی واقف می‌سازد. شخصی که کرامت نفس دارد، تن به ذلت نمی‌دهد. مطالعات روانشناختی نشان داده است که بسیاری از مباشران جرم و آسیب و همچنین آماج‌های آن‌ها از کسانی هستند که خودباوری و اعتماد به نفس پایین‌تری داشته‌اند. تسلیم شدن در برابر شدائد زندگی و توجیه کجروی و آسیب و یا فقدان جرأت مخالفت، از جمله آثار ضعف خودباوری است. بسیاری از معتادان و سارقان و خلافکاران از جمله کسانی هستند که گوهر وجود انسانی خود را کشف نکرده‌اند. کمک به چنین افرادی برای

شناخت خویشتن خویش موجب کاهش ظرفیت‌های مجرمانه در جامعه خواهد شد.

• اصلاح نگرش نسبت به دنیا و آخرت:

تلقی هر انسان از دنیا، اهداف و سیاست‌ها و راهبردهای او را در طول حیاتش تعیین خواهد کرد. کسی که دنیا را غایت خلقت بداند و به‌عنوان یک منزل دائمی و ابدی به آن بنگرد، تمام تلاش خود را برای حداکثر بهره‌مندی و انتفاع از لذت‌های مادی به‌کار خواهد بست و هیچ مانعی سد راه وی نخواهد بود. برخورداری از نهایت خوشی و راحتی و اوج لذت‌های مادی به مهم‌ترین اهداف انسان‌های دنیاپرست تبدیل می‌شود. در مقابل این دیدگاه افراطی، یک رویکرد تفریطی هم وجود دارد که دنیا را کاملاً پوچ و بی‌ارزش دانسته و هرگونه تلاش در ساختن جامعه و اصلاح امور را، پرداختن به دنیا و کاری مذموم می‌داند. کسالت روحی و روانی و عقب‌افتادگی اجتماعی از ثمرات این زهد دروغین و طریقت انحرافی است. رویکرد اسلام درخصوص دنیا یک دیدگاه متعادل است. اسلام دنیا را به‌عنوان مزرعه آخرت می‌شناسد. کسب روزی حلال، همسنگ مجاهدت در راه خدا شناخته می‌شود و درعین حال هشدار داده می‌شود که مبدا پرداختن به امور دنیا منجر به دلبستگی به دنیا و غفلت از آخرت شود. وابستگی به دنیا عامل اصلی ورود در دام بسیاری از جرائم و آسیب‌ها است. تلقی هر فرد از دنیا، چشم‌انداز درازمدت او را در زندگی شکل می‌دهد و همه اهداف و آرزوهای فردی بر اساس آن شکل می‌گیرند. تعدیل تلقی افراد از دنیا با اقداماتی مانند برگزاری برنامه‌های بازدید از سرای سالمندان، عیادت از بیماران، زیارت قبور درگذشتگان و یاد مرگ، ملاقات با مباشران قبلی و نادم جرم و کجروی، قابل دسترسی است.

نگرش به آخرت نیز همانند نگرش به دنیا از مبنایی‌ترین باورهای هر شخص به‌شمار می‌رود. اعتقاد به آخرت و یقین و باور به آن، عامل مهمی برای تقوای الهی و مقاومت در برابر وسوسه جرم و کجروی است. در جوامعی که

باور به زندگی پس از مرگ و آخرت در آنها ضعیف‌تر است، تنها راه جلوگیری از جرم یا آسیب، تأمین حداکثر رفاه و کنترل جامعه با حداکثر نیروهای پلیس و تأسیس و تجهیز زندان و اجرای مجازات‌های شدید است، در حالی که اعتقاد به آخرت و روز جزا بزرگترین عامل بازدارنده در مقابل پلشتی‌ها است. منابع غنی و وحیانی اسلام تأکید ویژه‌ای بر آخرت و معاد به عنوان یکی از اصول دین دارند. باین‌حال، غلبه غفلت بر انسان و وسوسه شیطان موجب فراموشی از هدف اصلی (آخرت) و فریفته‌شدن در برابر لذت‌های فانی و زودگذر دنیا می‌شود. برای پیشگیری از همین غفلت است که به مسلمانان توصیه شده است که مرگ را برای خود، بسیار یادآوری کنند تا شاید مانعی در برابر این فراموشی زیانکارانه ایجاد شود. هر قدر بتوانیم باور به آخرت را در جامعه تقویت کنیم، به همان میزان زمینه تسلیم‌شدن در برابر وسوسه گناه را از بین برده‌ایم. وعظ و خطابه، برگزاری جلسات خاطره‌پردازی و برگزاری جلسات نشست بزهکاران و منحرفین نادم با متدینین و حضور نوجوانان متمایل به بزهکاری در این جلسات، راهکارهایی در این خصوص به‌شمار می‌روند. قطعاً اندیشمندان شرکت‌کننده در نشست‌ها با بحث و بررسی کارشناسی و استفاده از تجربیات ارزشمند جمعی، خواهند توانست راهکارهای متنوع دیگری را نیز شناسایی و مورد عمل قرار دهند.

• اصلاح نگرش نسبت به دین و دینداری:

دین به‌عنوان نقطه پیوند انسان و خداست و به‌عنوان مجموعه‌ای کامل از برنامه‌های سعادت بشر، برای تمام نیازهای انسان برنامه دارد. امروزه با تبلیغات سوء سکولاریستی، دین به‌عنوان عامل عقب‌ماندگی و مخالف توسعه و پیشرفت معرفی شده است. البته خاستگاه این تفکرات جهان غرب بوده که با گونه‌هایی خاص از مسیحیت تحریف شده و کلیسای ضد علم و تحجرگرا دست‌به‌گریبان بوده است. متأسفانه به دلیل حاکمیت رسانه‌ها و تسلط گول‌های

منحرف رسانه‌ای بر شبکه‌های ارتباطی، موج مذهب‌گریزی غرب به سایر نقاط جهان سرایت کرده است. تهاجم فرهنگی درصدد حذف یا تحریف دین و یا تبدیل آن به عرفان‌های کاذب یا مکاتب انحرافی است و بر آن است تا با ارائه طریقت‌های گوناگون و شخصی‌انگاری دین و دینداری، این باور را در اذهان پیروانند که به تعداد انسان‌های عالم دین وجود دارد که در نهایت نیز هیچ‌گاه این کثرت به وحدت تبدیل نخواهد شد و جنبه اجتماعی و صورت کامل دین هیچ‌گاه بروز پیدا نخواهد کرد. در مقابل باید پیروان دین و دینداران نقطه مقابل این دیدگاه‌ها را تبلیغ کنند و مصادیق فراوان دینداران موفق را به جامعه معرفی کنند و این الگو را نیز به افراد جامعه خصوصاً قشر جوان معرفی کنند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی، در دو دسته کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۱ جدول شماره (۳-۱) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱-۲):

ترویج و تقویت ارزش‌ها، هنجارها، اخلاق و رفتار دینی

شاید بتوان قرن جدید را قرن تحول و دگرگونی ارزش‌ها نام نهاد. یکی از کارکردهای منفی رسانه‌ها، جایگزینی ارزش‌های وارداتی با ارزش‌های سنتی، ملی و بومی و یا قلب و تبدیل ارزش‌هاست. اگر در دیدگاه سنتی و بومی، صبر و بردباری و تحمل ناسازگاری‌های همسر و ساختن با تنگناها و مشکلات زندگی، ارزش شمرده می‌شد، امروزه برای برخی از افراد، طلاق و دل‌کندن از همسر و فرزندان و ترک خانه و خانواده ارزش شمرده می‌شود. اگر دیروز کمک به همسوز و دست‌گیری از مستمندان، ارزش شمرده می‌شد، امروزه ممکن است بی‌تفاوتی نسبت به دیگران به یک رویه و اخلاق اجتماعی تبدیل شده باشد. هنجارهایی مانند چشم‌پاکی یا پرده‌پوشی یا احترام به بزرگتر و یا

کمک به دیگران ممکن است جای خود را به ناهنجاری‌هایی مانند هرزگی اخلاقی و رفتاری و پرده‌داری و بی‌حرمتی به دیگران بدهد و هنجارهای سالم به‌عنوان نمادی از تفکر سنتی و دیروزیین مورد نکوهش و نفی قرار گیرد. بهترین تدبیر، احیای ارزش‌ها و هنجارهای اصیل دینی و بومی و صد البته تطبیق آن‌ها با نیازها و اقتضائات روز جامعه می‌باشد. باید تصدیق کرد که یکی از علل اصلی از بین رفتن ارزش‌ها و هنجارهای سالم، ناتوانی آن‌ها در انطباق با وضعیت‌های جدید و ناکارآمدی در پاسخگویی به نیازهای مخاطبین جدید است. متولیان امور باید با تدابیر مناسب از شکاف بین‌نسلی در عمل به ارزش‌ها و هنجارها پیشگیری کنند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر ترویج و تقویت ارزش‌ها، هنجارها، اخلاق و رفتار دینی، در دو دسته کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۲ جدول شماره (۳-۱) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱-۳):

ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی در مورد جرایم و آسیب‌های اجتماعی

آگاه‌سازی عمومی را از مصادیق پیشگیری اولیه (اولین سطح از پیشگیری که شامل تمام آحاد جامعه می‌شود) می‌دانند. بسیاری از مردم به دلیل ناآگاهی نسبت به الگوهای جرم یا انحراف و یا آسیب‌های زمینه‌ساز کجروی، آماج بزه‌دیدگی قرار می‌گیرند. مردم نوعاً نمی‌دانند که چه عواملی منجر به بالا رفتن خطر بزهکاری یا بزه‌دیدگی می‌شوند؛ نسبت به عوامل زمینه‌ساز خطر جرم یا آسیب آشنایی کافی را ندارند؛ و عوامل حمایتی در برابر جرم یا آسیب را به‌خوبی نمی‌شناسند. این آگاه‌سازی می‌تواند شامل ارائه اطلاعات در مورد

عوامل خطر در برابر جرم یا آسیب خاص، آثار و عواقب جرم یا آسیب و راه‌های اجتناب از آن‌ها و همچنین شیوه‌های محافظت در برابر آنها باشد. آگاه‌سازی عمومی موجب می‌شود تا مردم یاد بگیرند که موقعیت‌های ارتکاب جرم را به راحتی در اختیار بزهکاران بالقوه قرار ندهند. برای توفیق در پیشگیری، با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر آگاه‌سازی عمومی در مورد جرم یا آسیب مورد نظر شناسایی و مورد اجرا قرار گیرند. استفاده از رسانه‌ها یا مساجد یا مدارس از شیوه‌های رایج در زمینه آگاه‌سازی عمومی به‌شمار می‌روند.

آگاه‌سازی اختصاصی برخلاف آگاه‌سازی عمومی تمام افراد جامعه را دربر نمی‌گیرد بلکه به‌عنوان یکی از راهکارهای پیشگیری ثانویه، تلاش بر تمرکز آگاه‌سازی بر افراد مستعد بزهکاری یا بزه‌دیدگی دارد. بسیاری از افراد به دلیل وضعیت خاص جسمی یا روحی یا اجتماعی یا وجود معلولیت یا ناتوانی جسمی و مواردی از این قبیل، از ظرفیت جنایی بالاتری برای بزهکاری یا بزه‌دیدگی برخوردارند. شناسایی مخاطبین خاص این نوع از آگاه‌سازی، از اهمیت زیادی برخوردار است و درغیراین صورت موجب تمرکز تلاش‌ها بر افراد غیرضرور و در نتیجه اتلاف منابع شده و اثربخشی چندانی نخواهد داشت. برای شناسایی مخاطبین باید از اطلاعات موجود نزد سازمان‌های دولتی و نهادهای مدنی و اشخاص داوطلب، نهایت استفاده را کرد. به‌عنوان مثال، اولیای مدارس می‌توانند اطلاعات زیادی از دانش‌آموزان برخوردار از کانون خانوادگی نابسامان را در اختیار دست‌اندرکاران امر پیشگیری قرار دهند، سازمان بهزیستی آمار مناسبی از کودکان متعلق به خانواده‌های معتاد و پرخطر را در اختیار دارد و یا ادارات سرپرستی دادرها، اطلاعات زیادی در مورد کودکان بدسرپرست در دسترس دارند. مردم و ائمه جماعات و اعضای شوراهای اسلامی نیز در این زمینه اطلاعات ذی‌قیمتی دارند. به‌دلیل محدودیت منابع حتماً باید شاخص‌هایی را برای اولویت‌بندی جامعه هدف، در نظر گرفت

به‌عنوان مثال دانش‌آموزانی که دارای ۱۰ شاخص خطر اعتیاد در خانواده خود هستند، نسبت به دانش‌آموزان واجد ۵ یا ۶ عامل خطر، از اولویت بیشتری برای شرکت در آگاه‌سازی اختصاصی برخوردار هستند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی در مورد جرایم و آسیب‌های اجتماعی، در دو دسته کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۳ جدول شماره (۱-۳) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱-۴):

خنثی‌سازی عملیات روانی مروجین جرم یا آسیب

افراد تیم بزهکاری یا آسیب در برابر آگاه‌سازی عمومی و اختصاصی تیم پیشگیری از جرم، بیکار نخواهند نشست. بسیاری از آن‌ها از انگیزه‌هایی قوی برای گسترش جرم یا آسیب برخوردارند و به سادگی در مقابل تدابیر پیشگیرانه تسلیم نخواهند شد. آن‌ها تلاش خواهند کرد که ابتکار عمل را در دست داشته و با القای شبهات مختلف و انجام عملیات مختلف روانی، مانند اغراق یا تحریف یا تکذیب، ضریب تأثیر آگاه‌سازی‌ها را کاهش داده و حتی خنثی کنند. به‌عنوان نمونه، مروجین سیگار یا موادمخدر مصرف این مواد را بسیار «شفابخش» و «عامل فراموشی و رهایی از غم و غصه» وانمود می‌کنند. حضور زنان و دختران جوان در مجالس مختلط را «لذت بردن از جوانی» و شرارت و قلدری در برابر سایر افراد در جامعه را «نشان مردانگی و جسارت» و انضباط و قانون‌مداری را «نشان ترس» تبلیغ می‌کنند. حبس در زندان در خرده‌فرهنگ بزهکاری نشان از «بلوغ شخصیتی» و «اثبات لیاقت» به حساب می‌آید. طرح شکایت و تظلم‌خواهی را «علامت زبونی» و در عوض انتقام

گرفتن و مقابله به مثل را «عین مردانگی» می‌شناسانند. متأسفانه این تبلیغات مسموم در محافل بزهکاران و لایه‌های زیرین جامعه جاری است و جذابیت این خرده‌فرهنگ بزهکارانه، جوانان و نوجوانان طبقات خاصی از جامعه را به خود جذب کرده و شاید یکی از دلایل شیوع جرائم خشن و بی‌محابا در میان بزهکاران کم‌سن و سال ناشی از همین القائات باشد. به همین دلیل باید تیم حمایتی، شناخت و اشراف کافی را بر عملیات روانی حریف داشته و آن‌ها را به موقع خنثی نماید.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر ارتقای آگاهی‌های عمومی و اختصاصی در مورد جرایم و آسیب‌های اجتماعی، در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۴ جدول شماره (۱-۳) درج شود.

جدول شماره (۲-۳): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی- فرهنگی از طریق مدیریت نیازها

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی	
		کوتاه‌مدت	میان‌مدت
۱	شناسایی و تأمین نیازهای مشروع مرتبط با جرم یا آسیب		
۲	اصلاح فرآیند تأمین نیازهای محرک جرم یا آسیب		
۳	حذف یا جایگزینی نیازهای کاذب		

تدبیر شماره (۳-۲-۱):

شناسایی و تأمین نیازهای مشروع مرتبط با جرم یا آسیب

وجود برخی نیازها و عدم مدیریت صحیح آن‌ها منجر به درگیر شدن افراد در جرم یا آسیب می‌شود. به‌عنوان نمونه، میل به آرامش، محرک گرایش به مصرف موادمخدر است. میل نوجوانان به عضویت و مشارکت در گروه‌های همسالان و کسب هویت اجتماعی، زمینه را برای افتادن آنان در دام باندهای بزهکاری مهیا می‌کند. میل به ثروت و برخورداری از امکانات مادی، بسیاری از جرائم و آسیب‌های مالی و اقتصادی را دامن می‌زند. غریزه شهوت و عدم ارضای صحیح آن، جرائم و آسیب‌های جنسی را به دنبال خواهد داشت؛ نیاز به جلب توجه و خودآرایی در سنین جوانی و نوجوانی موجب بسیاری از موارد بدپوششی می‌شود. به هر حال با این نیازها چه می‌توان کرد؟ آیا این نیازها واقعی بوده یا کاذب هستند؟ آیا باید این نیازها و خواسته‌ها را سرکوب کرد یا با مدیریت صحیح و هدایت درست رفع این نیازها، به نبردی عالمانه با عوامل محرک جرم یا آسیب پرداخت؟ بدون تردید اکثر این نیازها برآمده از فطرت و غرایز آدمی است و باید به نحو صحیح در جامعه مدیریت شوند. شناخت و دسته‌بندی این نیازها اولین گام در تأمین و برآورده کردن آن‌ها از طرق صحیح خواهد بود.

در یک بررسی اجمالی نیازهای منجر به جرم یا آسیب را می‌توان به نیازهای واقعی و غیرواقعی تقسیم کرد. بسیاری از افراد ممکن است نیازهای خود را واقعی تصور کنند، اما در نگاهی عمیق‌تر متوجه می‌شوند که نیاز مذکور غیرواقعی است یا اینکه سطح برآورده‌سازی آن بسیار کمتر از میزان توقع آن‌هاست. به‌عنوان مثال، نیاز مالی جهت تأمین هزینه‌های معمول زندگی، داشتن اتومبیل برای ایاب و ذهاب، ارتباط با دوستان جهت مصاحبت و گذران اوقات فراغت، تفریح برای برطرف کردن خستگی روحی و... همگی نیازهای

طبیعی و مشروعی هستند، اما میزان و حد و مرز مشخصی دارند. در بیشتر موارد افراط در تأمین این نیازها، بی‌آنکه خود فرد متوجه باشد، کار را به تجمل‌گرایی و دنیاطلبی مفرط می‌انجامد. در بسیاری از موارد رسانه‌ها و به ویژه رسانه ملی و بعضاً مسئولان و کسانی که الگوی مردم تلقی می‌شوند، نیز به این رویه دامن می‌زنند. به‌عنوان مثال داشتن وسیله ایاب و ذهاب برای هر خانواده‌ای لازم است، اما افراط در این امر و خرید و استفاده از خودروی چند ده میلیونی و نمایش آن در خیابان‌ها نیز نسبتی با این نیاز ندارد. آیا چنین رویه‌هایی موجب احساس ناکامی و فشار و به تبع آن انگیزه‌مندی برای ارتکاب جرم توسط اقشار ضعیف و آسیب‌دیده نمی‌شود؟ راهکار پیشگیرانه این است که مجدداً این نیازها را تعریف کنیم و اجازه ندهیم که در هر زمینه‌ای دچار افراط شویم. در تهاجم فرهنگی تلاش می‌شود که الگوهای هنجارمند نیازها به‌هم‌ریخته شود و افراد جامعه به سمت الگوهای دیکته‌شده توسط حریف دلالت شوند. ارائه حد متعادل مسکن، حد متعادل تفریح، حد متعادل مصاحبت و دوستی، حد متعادل تغذیه و... کارساز خواهد بود.

تلاش دولت‌ها برای تأمین نیازهای اولیه مردم و سرمایه‌گذاری‌های آن‌ها در زمینه معیشت، مسکن، ازدواج و... اگر به صورت مؤثر انجام شود، در کاهش آسیب‌ها و پیشگیری از جرم بسیار کارساز است. به‌عنوان مثال، توسعه مسکن مهر و سهولت خانه‌دار شدن افراد، موجب کاهش هزینه‌های ناشی از جرم یا آسیب برای جامعه خواهد بود. از جمله نیازهای مشروع، نیازهای جنسی است. بسیاری از زنان و مردان در سنین مختلف به دلیل فوت همسر یا طلاق و یا عدم امکان ازدواج و تشکیل خانواده، سال‌ها به صورت مجرد زندگی می‌کنند. این افراد چند راه پیش روی خود دارند: یا از ازدواج و تأمین نیازهای زندگی صرف‌نظر کرده و به صورت مجرد زندگی کنند، یا همچون برخی از افراد بدون هرگونه محدودیتی به برقراری روابط جنسی با افراد متعددی پردازند و یا از طرق مشروع مانند نکاح موقت، نیازهای جنسی خود را تأمین کنند. شرع

مبین برای نیازهای مختلف بشر راهکارهای متنوع و مشروع قرار داده است، لیکن برخی مواقع رواج آداب و رسوم و باورهای غلط، زمینه را برای گسترش معاصی مستعد می‌کند. توسل به این راه‌های غلط و نامشروع موجب رشد رذائل اخلاقی در جامعه گردیده و جامعه را مستعد بروز هر جرم و آسیبی می‌کند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر شناسایی و تأمین نیازهای مشروع مرتبط با جرم یا آسیب، در دو بخش کوتاه مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۱ جدول شماره (۲-۳) درج شود.

تدبیر شماره (۲-۲-۳):

اصلاح فرآیند تأمین نیازهای محرک جرم یا آسیب

در بسیاری از موارد فرایندهای تأمین نیازهای پایه‌ای جامعه به قدری ضعیف و ناکارآمد هستند که پاسخگوی نیازها نبوده و افراد مختلف از فرصت به دست آمده سوءاستفاده کرده و دام خود را برای آماج نیازمند می‌گسترانند. به عنوان مثال با توجه به سهم بالای جمعیت جوان کشورمان و تشکیل خانواده‌های جدید و همچنین الگوهای تجملی در مسکن و تقاضای شدید در بازار مسکن، افرادی به کلاهبرداری در بازار مسکن پرداخته و اشکال مختلف کلاهبرداری از افراد نیازمند مسکن را از طریق پیش‌فروش واهی و فروش ملک واحد به افراد متعدد یا عدم ایفای تعهدات توسط فروشندگان در قبال خریداران اعمال می‌کنند. مطالبات دختران و پسران جوان و خانواده‌های آنان به قدری بالا رفته است که سن ازدواج بالا رفته است و فشار نیاز جنسی همراه با مظاهر فرهنگی غرب موجب ارتباطات نامشروع و آسیب‌های جنسی

می‌شود. شناخت و اصلاح این فرایندها زمینه‌های جرم یا آسیب را از بین برده یا کاهش خواهد داد. اهتمام خانواده‌ها برای کمک در تأمین مسکن و معیشت فرزندان، زندگی زوج‌های جوان در سال‌های آغازین ازدواج در کنار خانواده آنان، طرح‌ریزی و ساخت مسکن کم‌هزینه و کوچک برای زوج‌های جوان، تشکیل جمعیت‌های خیریه برای تهیه جهیزیه و هزینه ازدواج دختران و پسران کم‌درآمد، و احیای سنت وقف برای این امور خیر، از راه‌های تسهیل فرآیند تأمین نیازهای پایه‌ای به‌شمار می‌روند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر اصلاح فرآیند تأمین نیازهای محرک جرم یا آسیب در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۲ جدول شماره (۳-۲) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۲-۳):

حذف یا جایگزینی نیازهای کاذب

نیازها را می‌توان به نیازهای واقعی و نیازهای کاذب تقسیم‌بندی کرد. خود نیازهای کاذب نیز چند گونه‌اند. برخی از آن‌ها از اساس و ریشه غیرواقعی و کاذب هستند و اصالت و مشروعیتی ندارند و حذف کامل آن‌ها هیچ آسیبی به روند عادی زندگی اشخاص نمی‌زند (مانند نیاز کاذب به موادمخدر و الکل). دسته دوم از نیازهای کاذب نیازهایی هستند که از ریشه باطل و غیرواقعی نیستند و حد معقولی از تأمین آن‌ها مورد پذیرش است، لیکن به دلیل افراط و زیاده‌روی از حالت معقول خارج شده‌اند؛ مانند نیاز به مسکن که شکل افراطی آن در میان برخی از مردم معمول گردیده است. یا نیاز به تفریح و تنوع که تا حد معینی طبیعی تلقی می‌شود، لیکن زیاده‌روی و افراط در آن به‌عنوان نیاز کاذب تلقی شده و مشکل‌ساز خواهد بود.

نیازهای کاذب یا باید حذف شوند که حذف آن‌ها گاه به‌طور مستقیم و گاه به‌طور غیرمستقیم صورت می‌گیرد و یا باید با نیازهای مشروع جایگزین شوند. نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر حذف یا جایگزینی نیازهای کاذب در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۳ جدول شماره (۲-۳) درج شود.

جدول شماره (۳-۳): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از طریق توانمندسازی فردی و اجتماعی

راهکار پیشنهادی		عنوان تدبیر	ردیف
میان‌مدت	کوتاه‌مدت		
		گسترش فریضه امر به معروف و نهی از منکر	۱
		ارتقای مهارت‌های اساسی زندگی	۲
		تقویت بازسازی اجتماعی	۳
		ارتقای سرمایه اجتماعی	۴

تدبیر شماره (۳-۳-۱):

گسترش فریضه امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر که یکی از فروع دین اسلام است و عمل به آن برای مسلمانان یک فریضه تخلف‌ناپذیر تلقی می‌شود. نقش بسیار مهمی در نظارت همگانی و مشارکت افراد در پیشگیری از جرم و کجروی دارد. در آیه ۱۰۴ سوره آل عمران مسلمانان امتی دانسته شده‌اند که دعوت به نیکی کرده و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. این فریضه الهی از یک سو سبب می‌شود

تا مسلمانان طریق رستگاری را به یکدیگر آموزش داده و آن را مورد یادآوری قرار دهند و از سوی دیگر سبب می‌شود در موقعیت‌هایی که فرد در معرض گناه و انحراف قرار می‌گیرد، با تذکر برادران و خواهران دینی خود، متنبه شده و از ارتکاب گناه صرف‌نظر کند. ترویج و شناخت معروف و منکر و آشنایی و تسلط نسبت به شیوه‌های طرح مسئله و موعظه و مراتب آن از دیگر آثار گسترش این سنت حسنه است. حرکت جمعی برای پیشگیری از جرم و کجروی از مسیر امر به معروف و نهی از منکر قابل گسترش است، اما ساماندهی و مدیریت این حرکت اجتماعی نیاز به برنامه‌ریزی و نظارت دارد.

به نظر می‌رسد در حال حاضر گسترش امر به معروف و نهی از منکر حداقل با دو مشکل جدی مواجه است. از یک سو با نفوذ فرهنگ‌های وارداتی و گفتمان‌های غیراسلامی از دموکراسی و القای فرهنگ قرائت‌های مختلف از دین، شناخت معروف و منکر با مشکلات جدی مواجه شده است؛ از سوی دیگر احساس مسئولیت و تذکر به دیگران به غلط و به تاسی از فرهنگ منحط غربی، امری مذموم و دخالت در امور دیگران قلمداد شده است و شهروند مطلوب و قانونمند کسی است که هیچ واکنش شخصی در قبال قانون‌شکنی نشان ندهد، بلکه با ترک صحنه و بی‌تفاوتی یا نهایتاً تماس با تلفن ۱۱۰ مسئله را به مأموران گزارش کند. هرچند نفس خبررسانی و تماس با پلیس کار خوبی است، اما به نظر می‌رسد که در صورت عدم دسترسی به پلیس یا عدم حضور یا مداخله مؤثر از ناحیه پلیس یا سایر مأموران دولتی، نباید وظیفه اجتماعی خود را خاتمه یافته قلمداد کنیم بلکه کافی است که خود را همسان بزه‌دیده‌ای تصور کنیم که چشم امید او به کمک جامعه و وجدان جمعی است. به نظر می‌رسد که رواج امر به معروف و نهی از منکر در جامعه، سد مستحکمی خواهد بود در برابر طغیان سیل جرم و کجروی.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر گسترش فریضه امر به معروف و نهی از منکر، در دو بخش کوتاه‌مدت

(بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۴ جدول شماره (۳-۳) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۳-۲):

ارتقای مهارت‌های اساسی زندگی

مهارت‌های اساسی زندگی عبارت است از «مهارت‌های مختلف کلامی و رفتاری، که یک فرد را قادر به تعامل و کنش و واکنش مناسب در شرایط مختلف جامعه با سایر اعضای جامعه می‌نماید». امروزه به دلیل گسترده‌ی روابط و شبکه‌های اجتماعی حقیقی و مجازی، شمار مهارت‌های لازم برای زندگی بالاتر رفته و تنوع زیادی نیز پیدا کرده است. مهارت‌هایی مانند حل مسئله، مذاکره، رفع نیازهای زندگی، مدیریت هیجان و عواطف، مدیریت خشم، و حتی مهارت مشارکت در دنیای مجازی و امثال آن از ضروریات زندگی در جوامع پیچیده امروز به‌شمار می‌روند. بدون برخورداری از این مهارت‌ها تعامل مناسب با جامعه پیرامونی بسیار دشوار شده و فرد به دلیل عدم ارتباط مناسب با محیط دچار سرخوردگی و مہیای آسیب خواهد بود. از مهم‌ترین مهارت‌های لازم که در پیشگیری از جرم مؤثرند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. مهارت اجتناب از ستیزه:

این مهارت فرد را قادر می‌سازد که در برابر وضعیت‌های پرخطر کج‌روی، منطقی‌ترین واکنش‌ها را از خود بروز دهد. با چند مثال مطلب روشن‌تر می‌شود: تصور کنید شما در حال پارک اتومبیل خود در محل مناسبی در یک خیابان شلوغ هستید. در همین حین، راننده دیگری با سرعت عمل بیشتر محل پارک شما را تصاحب و اتومبیل خود را زودتر از شما در آن پارک کرده و با لبخندی رضایت‌آمیز، قصد ترک محل را دارد. معمولاً همه ما در چنین مواردی

درباره نوع واکنش در برابر طرف مقابل دچار سردرگمی می‌شویم. به‌عنوان مثال مرددیم که آیا گذشت و جستجو برای پیدا کردن محل پارکی دیگر بهتر است یا اعتراض به راننده بی‌ملاحظه و وادار کردن وی به خارج کردن ماشین خود از محل و واگذاری محل پارک به ما؟ یا زمانی که با فردی سیگاری مواجه می‌شویم که در درون اتوبوس و فضای بسته مرتب با دود سیگار دیگران را کلافه می‌کند و اعتراضات محترمانه دیگران هم تأثیری بر این رفتار وی ندارد؛ به شخصی تا موعد مشخصی پول قرض داده‌ایم و اکنون که خودمان به‌شدت محتاج آن هستیم، حاضر به ادای دین خود نیست؛ این موارد و نظایر آنها، شاید هر روز چندین مرتبه برای هر کسی اتفاق بیفتد. به‌راستی چگونه اعتراض خود را به اطرافیان یا همکاران و یا همسایگان و همسفران خود برسانیم؟ از چه زبانی استفاده کنیم؟ طنز یا شوخی، اجبار یا خواهش، نصیحت یا تهدید؟ در پاسخ باید گفت که انتخاب روش مناسب و اجتناب از اقدام ناصحیح، یکی از فنون و مهارت‌هاست.

تجربه نشان داده است که افراد فاقد این مهارت‌ها اغلب از استیفای حقوق خود ناتوان بوده و ناچار می‌شوند هزینه‌های سنگینی را برای جبران اشتباهات رفتاری خود بپردازند. فرد خشمگینی که به جای صحبت و مذاکره و طرح خواسته خود از طرف مقابل، متوسل به خشونت می‌شود، اغلب بلافاصله از اقدامات خود پشیمان شده و ناچار می‌شود هزینه زیادی را برای جبران خطای خود متحمل شود، که گاه ممکن است این اشتباه به بهای زندگی وی یا دیگری تمام شود. اگر مردم بیاموزند که چگونه خشم خود را مهار کرده، چگونه باب مذاکره را با طرف مقابل بگشایند یا چگونه از مداخله بزرگان جمع استفاده کنند، این مهارت‌ها در آنان تبدیل به ملکه شده و در موارد مشابه رفتارهای قابل‌قبولی را از خود نشان خواهند داد.

۲. مهارت اجتناب از رفتارهای فردی زمینه‌ساز جرم یا آسیب:

مطالعات جرم‌شناختی نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد، رفتار عمدی یا

سهوی یا غفلت و اشتباه افراد موجب تسهیل بزه‌دیدگی آنها می‌شود. تماس بی‌محابا و خارج از حدود شرعی با افراد نامحرم در محیط‌های کار یا سکونت، معاشرت با هم‌سن‌وسالان مجرم یا منحرف، دوری از خانواده و حمایت‌های بستگان و پناه‌بردن به افراد غریبه و ناشناس، استعمال دخانیات و حضور در محافل تدخین مواد مخدر، شرکت در مراسم‌های مختلط و گناه‌آلود و بسیاری از موارد دیگر از مصادیق رفتارهایی هستند که افراد را در معرض خطر انحراف و بزهکاری قرار می‌دهند. شرط عقل اجتناب از این رفتارها و فاصله گرفتن از محیط‌های پرخطر است. بسیاری از افراد به این تصور که قدرت کنترل بر شرایط را دارند، خود را در وضعیت‌های پیش‌جنایی و خطرناک قرار می‌دهند؛ غافل از اینکه ممکن است اوضاع از کنترل آنان خارج شود و مورد سوءرفتار قرار گیرند. بسیاری از معتادان تصور می‌کرده‌اند که هر وقت بخواهند فرصت و قدرت کنار گذاردن مواد مخدر را دارند. برخی از دختران تصور می‌کنند که می‌توانند با حفظ عفت خود، با پسران و مردان نامحرم رابطه دوستانه داشته باشند؛ بسیاری از نوجوانان تصور می‌کنند هر وقت بخواهند می‌توانند از گروه همسالان بزهکار خود خارج شوند، بسیاری از قاچاقچی‌های مواد مخدر بارها با خود عهد بسته‌اند که دست از این تجارت شوم بردارند و...؛ اما در واقع چنین تصویری همواره به واقعیت نخواهد پیوست و فرد با ارتکاب رفتارهای خطرناک، خود را در معرض جرم و کجروی قرار می‌دهد. مشکل وقتی جدی‌تر می‌شود که این رفتارها به تدریج در اثر تکرار تبدیل به عادت و فرهنگ شود که در آن صورت جایگزین کردن آن با رفتارهای صحیح بسیار دشوار خواهد بود. شناخت و اجتناب از این رفتارها موجب آسایش فرد و جامعه خواهد شد.

۳. مهارت مدیریت خطر:

یکی از مهارت‌های کارگشا در برابر تهدیدات جرم و آسیب، مهارت مدیریت خطر است. پنج شیوه اصلی برای مدیریت خطر جرم یا انحراف بیان

شده که شامل «اجتناب از خطر»، «کاهش خطر»، «اطاله زمان»، «انتقال خطر» و بالاخره «پذیرش خطر» است.

نخستین انتخاب در مدیریت خطر، **اجتناب از خطر** است. در صورتی که ابزارهای لازم برای مقاومت و تفوق در برابر بزهکاران در اختیارمان نباشد، از بین بردن موقعیت جرم یا آسیب و اجتناب از روبه‌رو شدن با خطر بزه یا آسیب، همیشه بهترین راه حل است. به عنوان مثال اگر پیاده‌رو یک سوی خیابان فاقد روشنایی و پیاده‌رو سمت مقابل، دارای روشنایی باشد، برای یک خانم یا فرد سالمند بهتر است که از پیاده‌روی حرکت کند که روشنایی مناسب داشته باشد تا به وسیله بزهکاران غافلگیر نشود. یا خانه را خالی نگذارند تا منزلشان مورد سرقت قرار نگیرد.

گاه اجتناب از خطر امکان‌پذیر نیست و انجام امور ضروری زندگی، پذیرش سطح خفیف‌تری از خطر را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد، بنابراین می‌توان با **کاهش خطر**، نسبت به رویارویی با عوامل خطر، در کنار انجام امور روزمره اقدام نمود. به طور مثال با اینکه ترک منزل توسط همه اعضای خانواده خطر سرقت از منازل را افزایش می‌دهد، لیکن خروج از خانه برای کار و امرار معاش، تحصیل و غیره، امری ضروری است و از الزامات زندگی امروزه به‌شمار می‌رود و لاجرم منزل، لااقل برای ساعاتی از شبانه‌روز خالی می‌ماند. در این صورت اعضای خانواده می‌توانند با کاهش اموال در دسترس و قابل سرقت در منزل، خسارت سرقت از خانه را به حداقل برسانند. یا مثلاً با همراه داشتن وجه نقد به اندازه نیاز روزانه، خسارت ناشی از جیب‌بری یا سرقت وجوه همراه خود را به حداقل کاهش دهند و یا با کاهش سرعت در جاده، خطر خسارات ناشی از تصادف را کاهش دهند.

روش سوم مدیریت خطر، **اطاله زمان** برای عمل مجرمانه است که شامل اقدامات فیزیکی، الکترونیکی و تکنیکی است که می‌توانند به تنهایی یا به صورت ترکیبی برای رویارویی با فعالیت مجرمانه احتمالی و طولانی‌تر کردن

زمان لازم برای ارتکاب جرم صورت گیرد. هدف اصلی از این کار، معطل کردن مجرم، در صورت شروع به ارتکاب جرم است، به نحوی که پلیس یا اشخاص دیگر به حمایت از بزه‌دیده وارد عمل شوند و مجرم قبل از رسیدن به هدف و فرار دستگیر شود و از دسترسی بزهکار به آماج جرم جلوگیری شود. مانند قرار دادن پول در گاوصندوق که زمان لازم برای خارج کردن وجوه و اسناد مالی از آن را افزایش می‌دهد.

در صورتی که سه روش اول مدیریت خطر نتیجه‌بخش نباشند، روش چهارم یعنی **انتقال خطر** صورت می‌گیرد. بدین معنا که خطر و هزینه و خسارت آن با روش‌های قانونی و متعارف به دیگران منتقل شده و بدین ترتیب جامعه در قبال آثار و عواقب آن خطر مسئول می‌شود. بیمه اموال در برابر سرقت یا اضافه کردن خسارت ناشی از سرقت اجناس از فروشگاه‌ها به قیمت تمام شده، نمونه‌هایی از این روش هستند.

گاه تمام شیوه‌های ممکن در مواجهه با خطر جرم یا کجروی ناکارآمد هستند و ممکن است علی‌رغم اتخاذ تدابیر مختلف، جرم یا کجروی واقع شود. در این صورت حداقلی از خطر به‌عنوان یک واقعیت اجتماعی پذیرفته شده (**پذیرش خطر**) و تلاش می‌شود با آن کنار آمده و با تدابیر و تمهیدات مناسب در درازمدت، آن خطر را کمتر و کمتر نمود. به عنوان مثال زندگی در برج‌ها مجتمع‌های شلوغ آپارتمانی مشکل‌تر و محدودکننده‌تر از زندگی در خانه‌های مستقل و ویلایی است و زندگی مسالمت‌آمیز در مجتمع‌ها، آستانه صبر بالاتری را می‌طلبد، اما اقتضایات زندگی شهرنشینی مردم را مجبور می‌کند که علی‌رغم مخاطرات این نوع از زندگی به آن تن دهند. وقوف و پذیرش این واقعیت موجب ارتقای فرهنگ آپارتمان‌نشینی در میان مردم می‌شود و درگیری‌ها و خطرات ناشی از آن را کاهش می‌دهد. آشنایی آحاد جامعه و اعضای شوراهای پیشگیری و صنوف مختلف با شیوه‌های مدیریت خطر جرم یا آسیب، و کسب

مهارت در به کار بستن آنها، موجب پیشگیری از وقوع جرم و یا لااقل کاهش صدمات ناشی از جرم یا آسیب می شود.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر ارتقای مهارت‌های اساسی زندگی در دو بخش کوتاه مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۱ جدول شماره (۳-۳) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۳-۳):

تقویت بازسازی اجتماعی

مطابق قاعده "برچسب زنی"، ارتکاب جرم و تحمل مجازات ناشی از آن، موجب اشتهار سوء افراد درگیر در آن شده و در نتیجه بزهکاران اعم از نادم یا غیرنادم از سوی جامعه طرد می گردند. چنین موقعیتی، تمایل و حرکت افراد نادم و سرخورده از بزهکاری را برای بهبود وضعیت خود و بازگشت مجدد به جامعه با دشواری مواجه می سازد. هرچند جامعه مسبوق به تجربه پیشین، از بازگشت واقعی و پایدار افراد بزهکار مطمئن نیست و تلاش می کند با دوری جستن از چنین افرادی جانب احتیاط را رعایت کرده و یادگیری از طریق معاشرت و یا تقلید را به حداقل ممکن برساند، لیکن این کار با وجود برخی مزایا، آثار زیانباری دارد و موجب انزوای افراد مصمم به بازگشت به مسیر درست و رفتار قانونمند شده و زمینه ساز آن است که مجدداً به معاشرت‌های سوء قبلی خود برگردند. افراد جامعه معمولاً به این افراد اعتماد نمی کنند و شراکت کاری یا ازدواج با اشخاص سابقه دار، به ویژه کسانی که دارای سابقه اعتیاد یا زندان (بدون توجه به علت آن) هستند، خودداری می کنند. عرف موجود معاشرت با زنان و مردان مطلقه را چندان تشویق نمی کند. این احتیاط‌ها گاه جنبه افراطی به خود می گیرند و راه برگشت را برای افراد دشوار می کنند.

البته نفس احتیاط و تأمل در ایجاد رابطه با افراد دارای سوابق سوء، چندان ناپسند نیست، اما مهم تشخیص حد تعادل و وظیفه اجتماعی و خانوادگی برای حمایت از چنین افرادی است. به‌خصوص دوستان و بستگان در این موارد وظیفه خطیری دارند تا با گسترش چتر حمایتی خود، از بزهکاری و بزه‌دیدگی ثانویه و مضاعف جلوگیری کنند. نهادهای رسمی و غیرمردمی نیز می‌توانند با اجرای برنامه‌هایی همانند برگزاری جلسات مشاوره و نشست با خانواده‌ها، بزهکاران، بزه‌دیدگان و کارآفرینان می‌توان به بازپذیرش اجتماعی افراد دارای سابقه جرم یا کجروی کمک نمود.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر تقویت بازسازی اجتماعی در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۲ جدول شماره (۳-۳) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۳-۴):

ارتقای سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی، عبارت است از تعاملات اجتماعی و نظام هدفمند همکاری و همیاری میان اعضای جامعه، که باعث ایجاد شبکه‌های روابط معقول و ارتقاء حس اعتماد و مشارکت بین افراد یک جامعه می‌گردد و در نهایت جامعه را در دسترسی به هدف مشترک و حفظ جامعه و همبستگی در آن کمک می‌کند. مفهوم سرمایه اجتماعی نوپا و دارای سه مؤلفه مهم «اعتماد اجتماعی»، «انسجام اجتماعی» و «مشارکت اجتماعی» است که خود هم معلول و هم گسترش‌دهنده این سه مؤلفه است. اینک به توضیح مختصر این سه مفهوم می‌پردازیم.

اعتماد اجتماعی؛ بر انتظارات و تعهدات افراد نسبت به یکدیگر و نسبت به

سازمان‌ها و نهادهای مربوط به زندگی اجتماعی‌شان دلالت دارند. در جوامعی که اعتماد اجتماعی و همکاری متقابل بین افراد در آنها ضعیف است، گسیختگی و شکاف، میان گروه‌های اجتماعی مشاهده می‌گردد.

اعتماد اجتماعی با معرف‌هایی همچون صداقت، عدالت، انصاف، وفای به عهد و... سنجیده می‌شوند. اعتماد اجتماعی دارای وجوه مختلفی مثل اعتماد مردم به یکدیگر، اعتماد مردم به حکومت و نهادهای اصلی جامعه، اعتماد نهادها به یکدیگر و اعتماد حکومت و نهادها به مردم می‌باشد. برنامه‌ریزی برای ازبین‌بردن عوامل بی‌اعتمادی موجب تسهیل تدابیر پیشگیرانه خواهد شد.

انسجام اجتماعی؛ عبارت است از توافق جمعی میان اعضای یک جامعه که حاصل پذیرش و درونی‌کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی و تراکمی از وجود تعامل در میان افراد آن جامعه است (قنادری، ۱۳۸۹)

انسجام وقتی رخ می‌دهد که عواطف افراد به‌وسیله نمادهای فرهنگی تنظیم شوند، افراد متصل به جماعت اجتماعی شده باشند، کنش‌ها تنظیم شده و به‌وسیله هنجارها هماهنگ شده باشند. انسجام اجتماعی با معرف‌هایی همچون میزان پابندی به تعهدات درقبال یکدیگر، کمک به سایرین در هنگام گرفتاری‌ها، شرکت در مراسم غم و شادی یکدیگر، احترام کوچکتر به بزرگتر و... قابل سنجش است (همان). ارتقای انسجام اجتماعی علاوه بر از بین بردن عوامل خطر جرم و آسیب، موقعیت‌ها را نیز از بزهکاران سلب می‌نماید و موجب افزایش حمایت و صیانت از آماج جرم و آسیب می‌شود. راه‌اندازی تشکل‌های ضد جرم و فعالیت‌های خاص اجتماعی از قبیل امور خیریه از راهکارهای افزایش انسجام اجتماعی به‌شمار می‌روند.

مشارکت اجتماعی؛ عبارت است از شرکت فعالانه افراد جامعه در حیات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و به‌طورکلی تمام شئون اجتماعی. در واقع، مشارکت اجتماعی به آن دسته از فعالیت‌های ارادی اشاره دارد که از طریق آن

اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و کشور خود به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم دخالت دارند.

مشارکت اجتماعی با معرف‌هایی از قبیل شرکت در انتخابات، راهپیمایی‌ها، شرکت در فعالیت‌های سیاسی، فعالیت در ستادهای انتخاباتی، علاقه‌مندی به برنامه‌های صداوسیما و... یا تعیین متغیرها و شاخص‌های مناسب مورد سنجش قرار می‌گیرد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر ارتقای سرمایه اجتماعی در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۳ جدول شماره (۳-۳) درج شود.

جدول شماره (۳-۴): تدبیرهای پیشگیری اجتماعی - فرهنگی از طریق تقویت مداخلات اجتماعی و فرهنگی

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی	
		کوتاه‌مدت	میان‌مدت
۱	تقویت نقش و جایگاه خانواده در پیشگیری		
۲	تقویت نقش و جایگاه محله‌ها در پیشگیری		
۳	تقویت نقش و جایگاه نهادهای مذهبی در پیشگیری		
۴	تقویت نقش و جایگاه نهادهای آموزشی در پیشگیری		
۵	مدیریت و نظارت بر اماکن، فعالیت‌ها و فرآورده‌های فرهنگی مؤثر بر جرم و آسیب‌های اجتماعی		

تدبیر شماره (۳-۴-۱):

تقویت نقش و جایگاه خانواده در پیشگیری

خانواده می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد عوامل خطر بزهکاری و نیز عوامل حمایت در برابر بزهکاری باشد. اینکه خانواده کدامیک از این دو ویژگی را بیشتر در خود داشته باشد، منوط به شرایط خاص هر خانواده است. از آنجایی که عوامل خطر مرتبط با هر جرم یا کجروی، با جرم یا کجروی دیگر متفاوت است، براین اساس ممکن است خانواده‌ای از حیث یک جرم یا کجروی از عوامل حمایتی در برابر آن باشد، اما در مورد جرم یا کجروی دیگر از عوامل خطر به حساب آید؛ به عنوان مثال، در یک خانواده ممکن است والدین تمام تلاش خود را به تأمین نیازهای مادی فرزندان خانواده معطوف کنند، لیکن به دلیل شدت اشتغال و فعالیت خارج از منزل، از اختصاص زمان برای تربیت صحیح فرزندان خود غافل شوند. طبیعی است که فرزندان این خانواده در برابر بزهکاری‌های مالی کمتر با خطر مواجه می‌شوند، لیکن ممکن است در برابر آسیب‌های اخلاقی و مسائل ناشی از معاشرت با افراد ناسالم، در معرض خطر بیشتری قرار داشته باشند. تجربه نشان داده است که خانواده‌های نابسامان یا آشفته یا در شرف فروپاشی، بستر مناسبی برای رشد و سرایت عوامل خطر به اعضای خود هستند. خانواده‌های دارای خرده‌فرهنگ بزهکارانه یا آشوب‌زده یا خانواده‌های برخوردار از سوابق جرم یا کجروی یا خانواده‌هایی که پرخاشگری در آنها نهادینه شده است، منبعی از عوامل خطر هستند که بیش از همه کودکان و اعضای این خانواده‌ها به طور مستمر از آنان تأثیر می‌پذیرند. مصرف مواد مخدر یا شرب خمر والدین یا فرزندان بزرگتر خانواده، بی‌مبالاتی سرپرست خانواده نسبت به تأمین نیازهای اعضای خانواده، طلاق واقعی یا عاطفی میان زوجین و موارد دیگری از این قبیل، از عمده‌ترین شاخص‌های تشخیص خانواده‌های پرخطر به‌شمار می‌روند. هر چند که جدا کردن فرد از خانواده و حتی حمایت از وی در برابر عوامل خطر ناشی از خانواده، عملاً

بسیار دشوار است، با این وجود می‌توان با راهکارهایی مانند هشدار به والدین یا سلب سرپرستی کودکان از والدین فاقد صلاحیت و همچنین نظارت بر عملکرد والدین، مانع در تأثیرگذاری عوامل خطر شد.

خانواده به‌رغم تولید برخی از عوامل خطر، توانایی ایجاد عوامل حمایتی زیادی در برابر جرم و آسیب را نیز داراست. چتر حمایتی خانواده در جوامع سنتی و ملل پایبند به خانواده، یکی از قوی‌ترین موانع در برابر خطر جرم یا کجروی به‌شمار می‌رود. خانواده‌های منسجم و متحد پشتیبانی‌های مادی و معنوی زیادی را از اعضای خود به‌عمل می‌آورند. تأمین نیازهای مالی اعضای خانواده توسط سایرین (به‌خصوص بزرگترهای خانواده)، محرک‌های مادی برای بزهکاری را از بین می‌برد؛ ارائه کمک فکری و مشورتی از سوی بزرگترها و اعضای بصیر خانواده به جوانان و افراد کم‌تجربه خانواده، آنان را در حل منطقی مسائل و مشکلات و اجتناب از ستیزه‌یاری می‌دهد؛ حمایت‌های عاطفی از یکدیگر، از بسیاری از آسیب‌های اخلاقی و رفتاری جلوگیری می‌کند؛ ارائه پناه و پناهگاه برای گذران روزهای بحرانی و بی‌پناهی اعضای خانواده، آنها را از پناه بردن به دوستان و معاشرین و در نتیجه از ارتکاب بزهکاری یا بزه‌دیدگی یا تکرار آنها بازداشته و آنها را در برون‌رفت از بحران و گرفتاری یاری می‌دهد، کاهش یا توزیع ضربه ناشی از جرم یا آسیب، از گسترش آثار نامطلوب آنها پیشگیری می‌کند. تدابیر مذکور از جمله مصادیق مداخلات حمایتی خانواده به‌شمار می‌روند. نکته مهم این است که انجام این تدابیر باید از مجرای خانواده‌ها صورت گیرد و طراحان و مجریان برنامه‌ها باید مشارکت و معاضدت خانواده‌ها در اجرای برنامه‌ها را مدنظر قرار دهند. این امر از سویی از تضعیف موضع خانواده جلوگیری می‌کند و از سویی دیگر، از طریق هم‌افزایی، اثربخشی برنامه‌ها را موجب می‌شود.

نخستین تمرین‌های جامعه‌گرایی در خانواده صورت می‌گیرد. خانواده

می‌تواند به‌عنوان پل ارتباطی میان فرد و جامعه عمل کند. در واقع، خانواده افراد را آماده جذب در جامعه می‌کند. نهایت هم‌نوایی با هنجارهای جامعه در کسانی اتفاق می‌افتد که از اوان کودکی و در خانواده به درک صحیحی از تعامل با دیگران نایل شده باشند. تقویت مشارکت در برنامه‌های گروهی و کار تیمی و بالا بردن حس تعلق به گروه و تلاش برای نیل به اهداف جمعی، از مهم‌ترین آموزه‌های خانواده‌ها به اعضای خود است. بر عکس، در خانواده‌های جامعه‌ستیز، کودکان نیز از همان ابتدا با تمایلات تخطی از ارزش‌های اجتماعی و بی‌تفاوتی نسبت به فعالیت‌های گروهی آشنا می‌شوند. ترجیح تمایلات فردی بر اهداف گروهی، استفاده ابزاری از جمع برای رسیدن به اهداف شخصی و جامعه‌گرایی مشروط، از آموزه‌های این خانواده‌ها به اعضای خود به‌شمار می‌روند. تجربه نشان داده است که خانواده نقش تبیین و تشریح و تلطیف و حتی تثبیت هنجارهای اجتماعی برای اعضای خود را برعهده دارد. درخصوص جرم و کجروی نیز خانواده به‌عنوان یکی از مصادیق هنجارشکنی، نقش‌های پیش‌گفته را ایفا می‌کند. در صورتی که نهاد خانواده در عمل نتواند نقش مهمی در برقراری تعاملات حمایتی بین فرد و جامعه ایفا کند، می‌توان با انجام برخی برنامه‌ها، خانواده‌های ناکارآمد را به سوی کارآمدی سوق داد. اجرای برنامه‌های مهارت‌افزایی برای والدین، برگزاری کارگاه‌های حل‌مسئله برای اعضای خانواده و اقدامات دیگری از این قبیل، راه‌هایی برای بهترکردن نقش خانواده‌ها است.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده، راهکارهای عملی مبتنی بر تقویت نقش و جایگاه خانواده در پیشگیری، باید در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۱ جدول شماره (۳-۴) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۴-۲):

تقویت نقش و جایگاه محله‌ها در پیشگیری

متأسفانه با تغییر الگوهای مسکن و شهرسازی، غلبه مسافرت‌های سواره بر پیاده‌روی و رابطه روزمره با همسایه‌ها و نیز گذراندن اوقات فراغت در منزل یا مسافرت، نقش محله در شئون زندگی مردم و از جمله کنترل جرم و کجروی به شدت کاهش پیدا کرده است. این درحالی است که تا مدتی پیش، در کشور ما، محله کانون توجه و دلبستگی بوده است. محله صرفاً یک اقامتگاه و آدرس پستی نبوده بلکه فرهنگ‌ساز و هویت‌بخش نیز بوده است. محله به‌عنوان اولین حلقه از جامعه فراخانواده، نقشی حمایتی و تربیتی داشته است. اوقات فراغت و مراسم‌های جشن و عزای اهالی محل در کنار هم سپری می‌شد و خشت‌های اول ساختمان جامع‌پذیری در محله بنا می‌شد. عمق دلبستگی به محله‌ها به اندازه‌ای بود که نسل‌های یک خانواده به طور متوالی در یک محله زندگی می‌کردند. ازدواج‌ها بیشتر درون‌محله‌ای بودند و اهالی محل در حکم یک خانواده بسیار بزرگ بودند. بنابراین جرائم و انحراف‌هایی که در سطح محله انجام می‌شدند به شدت با واکنش عمومی اهالی محل مواجه می‌شد. به‌عنوان مثال ایجاد مزاحمت برای نوامیس، واکنش شدید اهالی را به دنبال داشت. جیب‌برها و سارقان فراری تا قبل از دستگیری توسط مردم تعقیب می‌شدند، افراد زورگو و متجاوز با توجه به هراسی که از عیاران محله و شجاعان داشتند، جرأت ظلم به افراد ضعیف را نداشتند و محله یک فضای حمایتی مناسب در برابر جرم و ناامنی به‌شمار می‌رفت. اما درحال حاضر کمرنگ‌شدن هویت و حدود محله‌ها (به‌خصوص در کلان‌شهرها)، گسترش ضریب نفوذ فضای مجازی و عدم معرفی فضاهای شهری جایگزین محله، موجب حذف روابط عاطفی سنتی در محله‌ها شده است، بدون اینکه این مفاهیم نوظهور کارآمدی لازم را به‌همراه داشته باشند. از آنجا که ظرف مکانی جرائم و آسیب‌ها، محیط

واقعی زندگی اجتماعی است، براین اساس، احیای مفهوم محله و تقویت نقش محله‌ها و بدل‌های نوسامان آنها، می‌تواند بسیار سودمند باشد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر تقویت نقش و جایگاه محله‌ها در پیشگیری، در دو بخش کوتاه مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۲ جدول شماره (۳-۴) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۴-۳):

تقویت نقش و جایگاه نهادهای مذهبی در پیشگیری

از دیرباز نهادهای مذهبی نقش فعالی را در مداخلات پیشگیرانه ایفا کرده‌اند. در کشور ما، بسیاری از این نقش‌آفرینی‌ها دارای قدمتی چندقرنی بوده و در طول تاریخ به‌عنوان مراسم و رویه‌های دینی و آیینی با جسم و جان و دل مردم سرشته شده است. مساجد و حسینیه‌ها از دیرباز محل تجمع اهالی محله‌ها بوده و با ترویج فرهنگ ایمان و خداترسی، ایثار و شهادت در شکل‌دهی به رفتارهای فردی و گروهی پیشتاز بوده است. تکایا و هیئت‌های مذهبی و همچنین رسوم و مناسک مذهبی مانند زیارت اماکن متبرکه، زیارت اهل قبور و...، سهم قابل‌توجهی از برنامه‌های روزمره مردم را به خود اختصاص می‌دادند. اکنون در جریان جنگ نرم و تهاجم فرهنگی، دشمنان تلاش دارند تا نقش و کارکرد نهادهای مذهبی را از زندگی مردم حذف و یا بسیار محدود نمایند. دین‌باوری و حاکمیت ارزش‌های دینی در جامعه و کاهش کجروی، ناهنجاری و جرائم در جامعه، مستلزم تعریف مجدد نقش نهادهای مذهبی با در نظر گرفتن شرایط زمانی و مکانی و واگذاری نقش بیشتر به این نهادها است و بدون تردید اقدامات و ابتکارات علماء، وعاظ و ائمه جمعه و جماعات در این خصوص باید مورد توجه و عمل قرار گیرد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر تقویت نقش و جایگاه نهادهای مذهبی در پیشگیری، در دو بخش کوتاه مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۳ جدول شماره (۳-۴) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۴-۴):

تقویت نقش و جایگاه نهادهای آموزشی در پیشگیری

نهادهای آموزشی نقش بی بدیلی در شکل دهی به شخصیت افراد دارند. مهدکودکها و مدارس از همان اوان کودکی مفاهیم والایی مانند نظم، صحت عمل، راستگویی، اخلاق نیکو و تعلق به گروه را به دانش آموزان القا می کنند و در عمق باورهای آنان می گنجانند. این نهادها در کنار آموزش باید بر تزکیه و اصلاح نفس دانش آموزان تمرکز داشته باشند. با توجه به وقت زیادی که دانش آموزان در مدرسه سپری می کنند، این نهاد می تواند نقش بسزایی در شکل گیری شخصیت آنان ایجاد کند. در دوران دبیرستان و تحصیلات تکمیلی نیز عمده مهارت های فردی و گروهی پیشگیرانه از جرم، باید از طریق همین نهادها به دانشجویان منتقل شود. اردوهای فرهنگی، تفریحی و تربیتی و تشکیل کارگروه های علمی- پژوهشی برای واکاوی و علاج جراثیم و کجروی ها، از ابتکارات جوانان مستعد دانشگاه ها، از راهکارهای مبتنی بر این تدبیر به شمار می روند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر تقویت نقش و جایگاه نهادهای آموزشی در پیشگیری، در دو بخش کوتاه مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۴ جدول شماره

(۳-۴) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۴-۵):

مدیریت و نظارت بر اماکن، فعالیت‌ها و فرآورده‌های فرهنگی مؤثر بر جرم و آسیب‌های اجتماعی

تولیدات و فرآورده‌های فرهنگی از تأثیرگذاری بسیار بالایی در شکل‌دهی و پرورش نگرش، اعتقادات و رفتار افراد جامعه برخوردار است. بسیاری از هنجارسازی‌ها و هنجارشکنی‌ها از این طریق صورت می‌گیرد. امروزه با توجه به گستردگی رسانه‌ها، فرآورده‌های فرهنگی به سرعت در سطح جامعه گسترده شده و طیف‌های گوناگونی از افراد را تحت پوشش خود قرار می‌دهد. با عنایت به این موضوع، اهمیت روزافزون مدیریت بر فرآیند فعالیت‌های فرهنگی و محصولات حاصل از این فعالیت‌ها آشکار می‌شود. سپردن فعالیت‌های فرهنگی به افراد منحرف یا فاقد صلاحیت فکری و اخلاقی و یا بی‌تفاوتی نسبت به رویکردهای بازیگران این عرصه، نگرش‌ها و تفکراتی را در سطح جامعه ترویج می‌کند که نوعاً زمینه‌ساز بروز جرم یا کنجروی در جامعه می‌باشند. میل به تجمل‌گرایی، نفی عفاف و حجاب، تمسخر قیود خانوادگی، ترویج طلاق و بی‌بندوباری، توهین به مقدسات و وهن آنها و... همگی از طریق فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی صورت می‌پذیرند. امروزه در تمام جوامع بر مراکز تهیه غذا نظارت و کنترل شدید وجود دارد و استانداردهای مختلفی برای کنترل کیفیت آنها در نظر گرفته شده و تولید و توزیع و فروش و ورود و خروج آنها تحت کنترل مراکز نظارتی است. اما با کمال تأسف باید گفت چنین حساسیت و نظارتی در مورد تولیدات و خوراک فرهنگی جامعه وجود ندارد. به‌نظر می‌رسد تمام فرآیندهایی که در زمینه بهداشت جسمی و پیشگیری از بیماری‌ها به‌طور منطقی صورت می‌پذیرد، درخصوص بهداشت فرهنگی جامعه

نیز باید وضع شده و مورد عمل قرار دهیم تا محصولات آنها برای جامعه اسلامی مفید واقع شود و حرکت مردم به سوی تعالی را پرشتاب‌تر کنند. نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکارهای عملی مبتنی بر مدیریت و نظارت بر اماکن، فعالیت‌ها و فرآورده‌های فرهنگی مؤثر بر جرم و آسیب‌های اجتماعی، در دو بخش کوتاه‌مدت (بازدهی در طول یک تا سه سال) و میان‌مدت (بازدهی در طول سه تا پنج سال)، شناسایی و در ردیف ۵ جدول شماره (۳-۴) درج شود.

مبحث دوم - بررسی راهکارهای پیشگیری وضعی - انتظامی از

جرم یا آسیب

همان‌گونه که قبلاً در تبیین نظریه فرصت جرم بیان شد، در مثلث تکوین جرم، یک رأس آن «شخص بزهکار»، رأس دیگر آن «بزه‌دیده» و رأس سوم آن «موقعیت یا وضعیت» است. ارائه‌دهندگان نظریه پیشگیری وضعی یا پیشگیری موقعیت‌مدار معتقدند که هدف پیشگیری اجتماعی از بین بردن عوامل ریشه‌ای خطر جرم است (که افراد را مستعد بزهکاری یا بزه‌دیدگی می‌کنند)، اما در عمل اولاً هیچ‌گاه نمی‌توان به حالتی دست یافت که تمام اقدامات پیشگیرانه اجتماعی به نتیجه برسد و دیگر هیچ بزهکار یا بزه‌دیده جدیدی به سطح جامعه اضافه نشود و ثانیاً در مورد تمامی بزهکاران موجود نیز نمی‌توان صددرصد اقدامات اصلاحی انجام داد، از این رو، پیشگیری اجتماعی به‌تنهایی ناقص بوده و باید در کنار آن تدابیر پیشگیرانه‌ای به کار بسته شود تا با وجود بزهکاران تحریک‌شده و بزه‌دیدگان بالقوه، موقعیت یا فرصت تقارن زمانی و مکانی میان بزهکاران و آماج جرم ایجاد نشود.

از پیشگیری وضعی تعاریف متعددی ارائه شده است. مرکز بین‌المللی پیشگیری از جرم، پیشگیری وضعی را «بالا بردن تلاش لازم و خطر ارتکاب برای بزهکاران بالقوه از طریق اقداماتی نظیر سخت‌تر کردن هدف، کنترل دسترسی و نظارت و همچنین کاهش منافع حاصل از جرم (به‌وسیله‌ از دسترس خارج کردن آماج جرم و از بین بردن انگیزه‌ها)»، معرفی کرده است (The Crime Prevention Digest II: 11- 12).

مؤسسه جرم‌شناسی استرالیا نیز پیشگیری وضعی را به‌عنوان نوعی از پیشگیری شناخته که هدف آن کاهش جرم از طریق مدیریت، طراحی و بهبود محیط فیزیکی از طریق: الف) کاهش فرصت ارتکاب جرم به‌وسیله‌ دشوار کردن

ارتکاب آن؛ ب) افزایش خطر دستگیری و ج) کاهش منافع ناشی از جرم، است (Australian Institute of Criminology, 2002: 5).

برخی از جرم شناسان، پیشگیری وضعی از جرم را «علت شناسی جرم در خارج از شخصیت مجرم» می دانند و معتقدند که پیشگیری وضعی عبارت است از «اقدامات غیرکیفری که معادله جرم را بر هم می زند و هزینه انجام بزه را بالا می برد، به نحوی که بزهکار بالقوه از ارتکاب جرم صرف نظر کند» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۴۹۸). به بیان دیگر، در پیشگیری وضعی هدف شناخت این واقعیت است که خارج از بزهکاران و محیط های مجرمانه، چه موقعیت ها و وضعیت هایی در ذهن آنان و سوسه ارتکاب جرم را به وجود می آورد تا با شناسایی آنها به پیشگیری از وقوع جرم پرداخته شود. (همان: ۸۳۲).

هرچند که تعاریف مذکور تا حدودی قابل قبول هستند لیکن «پیشگیری وضعی را می توان مجموعه تدابیر و اقداماتی دانست که هدف غایی آنها، منصرف یا ناتوان ساختن مقطعی بزهکاران مصمم، از ارتکاب جرم است و این کار از طریق برهم زدن موقعیت جرم و جلوگیری از دسترسی مجرم بالقوه به فرصت و ابزار ارتکاب جرم صورت می گیرد». در مباحث بعدی ابتدا الگوهای متعارف و رایج پیشگیری وضعی از جرم بررسی شده و سپس الگوی بومی پیشگیری وضعی - انتظامی از جرم تشریح خواهد شد.

گفتار اول - الگوی رایج پیشگیری وضعی

این الگو توسط اندیشمندان غربی ارائه شده است و فلسون و کلارک و کورنیش در تکوین و تکامل آن نقش اساسی داشته اند. تدابیر پیشگیری وضعی در سال ۱۹۹۳ در سه دسته ارائه شد که شامل ۱۲ شیوه برای پیشگیری از انواع

جرائم خیابانی و غارتگری بود. هر یک از این سه گروه نیز خود به چهار شیوه تقسیم می‌شد.

در سال ۱۹۹۷ دوازده تدبیر قبلی اصلاح شد و با اضافه‌شدن دسته دیگری تحت‌عنوان «از بین بردن بهانه‌ها»، به ۱۶ تدبیر افزایش یافتند. چند سال بعد، کورنیش^۱ و کلارک تدبیرها را با اضافه کردن دسته پنجمی تحت‌عنوان «کاهش تحریک» به ۲۵ تدبیر افزایش داده و برخی از اصلاحات دیگر را در دسته‌بندی تدبیرها اعمال کردند. برای آشنایی بیشتر با تدبیرهای پیشگیری وضعی، آخرین دسته‌بندی ارائه شده از سوی کورنیش و کلارک را مورد بررسی بیشتر قرار می‌دهیم.

الف- تدبیرهای مبتنی بر افزایش تلاش و زحمت ارتکاب جرم

هر اندازه زحمت ارتکاب جرم کمتر باشد، عده بیشتری از بزهکاران اقدام به ارتکاب جرم خواهند کرد. برعکس، هر چه زحمت بزهکاری و تلاش لازم برای دسترسی به آماج جرم بالاتر رود، افراد بیشتری از ارتکاب جرم منصرف خواهند شد. پنج تدبیر زیر در این گروه جای دارند: «سخت کردن آماج جرم یا آسیب»، «کنترل دسترسی به آماج جرم یا آسیب»، «غربال خروجی‌ها»، «منحرف کردن بزهکاران از آماج جرم» و «کنترل وسایل تسهیل‌کننده جرم یا آسیب».

ب- تدبیرهای مبتنی بر افزایش خطرهای قابل پیش‌بینی جرم یا آسیب

یکی دیگر از شیوه‌های منصرف کردن بزهکاران از ارتکاب جرم، افزایش خطرهای ملموس ارتکاب جرم است. هر اندازه که خطر مترتب بر ارتکاب جرم بیشتر باشد، افراد کمتری رغبت به ارتکاب جرم خواهند داشت. این دسته از تدابیر پیشگیرانه نیز پنج تکنیک زیر را دربرمی‌گیرند: «توسعه محافظت»،

1. Cornish

«کمک به نظارت طبیعی»، «کاهش گمنامی»، «استفاده از مدیران محلی در پیشگیری» و «تقویت نظارت رسمی».

ج- تدبیرهای مبتنی بر کاهش منافع قابل پیش‌بینی جرم

این دسته از تدبیرها نیز مبتنی بر نظریه انتخاب عقلانی و همچنین نظریه اقتصادی جرم هستند. مطابق نظریه‌های مذکور، فرد بزهکار با سنجش میزان سود و زیان حاصله، ارتکاب جرم را زمانی بر می‌گزیند که از نظر وی منافع حاصل از جرم از ضررها و خطرهای ناشی از ارتکاب آن بیشتر باشد. در زیر مجموعه این دسته، پنج تدبیر قرار می‌گیرند که عبارتند از: «نہان کردن آماج جرم»، «از دسترس خارج کردن آماج جرم»، «مشخص کردن اموال»، «برهم‌زدن بازارهای غیر قانونی» و «از بین بردن سود».

د- تدبیرهای مبتنی بر کاهش تحریک مباشران جرم یا آسیب

از آنجا که تعمیم نظریه اقتصادی و انتخاب معقول در مورد جرائم آنی قابل ایراد به نظر می‌رسید و از سوی دیگر در این دسته از جرائم، تحریک آنی، جانشین تعقل و حسابگری می‌شود، پس به دنبال انتقادات وارد شده به عدم جامعیت تدبیرهای پیشگیری، "فلسون و کلارک"، دسته چهارم تدبیرهای پیشگیری وضعی تحت عنوان کاهش تحریک را ارائه دادند. این تدبیرها تلاش دارند با حذف و یا کاهش اقدامات تحریک کننده، از انگیزش بزهکاران بالقوه جلوگیری کرده و به این ترتیب وقوع جرائم آنی را متفی کنند. در زیرمجموعه این دسته از تدابیر، تدبیرهای زیر قرار دارند: «کاهش ناکامی و فشار»، «اجتناب از ستیزه»، «کاهش تحریک هیجانی»، «خنثی کردن فشار روانی» و «نهی از تقلید».

ه- تدبیرهای مبتنی بر حذف بهانه‌ها

از نظر کلارک آخرین گروه از تدبیرهای پیشگیری وضعی از جرم، از بین بردن بهانه‌هاست. این بهانه‌ها در تکوین فرآیند تصمیم‌گیری و گذار مرتکب از مرحله تصمیم به عمل نقش مهمی دارند. در این دسته نیز پنج تدبیر اصلی وجود دارد که عبارتند از: «وضع قواعد»، «راهنمایی قبلی»، «تحریک وجدان»، «کمک به هماهنگی»، «کنترل موادمخدر و الکل».

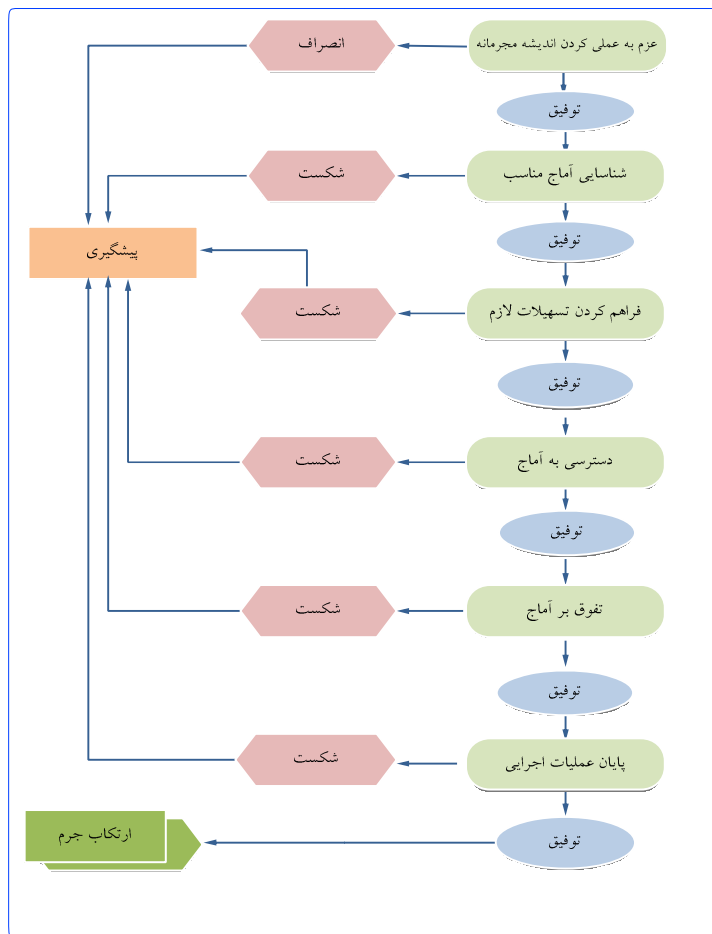
گفتار دوم- الگوی تعدیل شده و بومی پیشگیری وضعی - انتظامی

الگوی فرآیندمحور پیشگیری وضعی

این الگو که برای نخستین بار از سوی نگارندگان ارائه می‌شود، مبتنی بر رویدادهای واقعی صحنه یا موقعیت وقوع جرم است. هر بزهکار در صحنه جرم کم‌وبیش مراحل زیر را طی می‌کند:

۱. عزم نهایی برای ارتکاب جرم و تصمیم به گذار از اندیشه به عمل مجرمانه؛
۲. شناسایی و انتخاب آماج جرم؛
۳. فراهم کردن تسهیلات لازم برای ارتکاب جرم؛
۴. دسترسی به آماج جرم؛
۵. تفوق و کنترل بر آماج؛
۶. اتمام عملیات اجرایی و رسیدن به هدف.

(شکل شماره ۱)

فرایند تکوین کجروی در موقعیت

هرچند در عمل ممکن است این مراحل جابه جا شوند و یا مرز بین آنها آنچنان نامحسوس و کمرنگ باشد که دو یا چند مرحله، به عنوان یک مرحله به نظر بیایند. لیکن قالب کامل اتفاقات صحنه و موقعیت جرم مبتنی بر مراحل مذکور می باشد.

در این جا به توضیح مختصر مراحل مختلف فرآیند پیشگیری می پردازیم:

اولین مرحله از فرآیند ارتکاب جرم، «برانگیختگی مجرم» است. هر چند که انگیزش مجرم در درازمدت صورت می‌گیرد، اما بزهکار در زمان حضور در موقعیت جرم و برای به‌فعلیت‌درآوردن اندیشه مجرمانه خود نیز نیاز به انگیزش مجدد دارد تا نیروهای درونی او متمرکز شده و عزم وی برای ارتکاب جرم جزم شود. اگر انگیزش کافی وجود داشته باشد، بزهکار وارد مرحله بعدی ارتکاب جرم خواهد شد و درغیراین‌صورت وی از ارتکاب جرم منصرف شده و در نتیجه وقوع جرم متنفی می‌شود. برای پیشگیری از جرم در این مرحله کافی است که عوامل تحریک و انگیزش بزهکار بالقوه به ارتکاب جرم از میان برداشته شود.

مرحله دوم از فرآیند تکوین جرم، «شناسایی و نشان آماج مناسب جرم» است. اگر بزهکار بالقوه در بررسی‌های خود موفق به نشان آماج مناسب شود، وارد گام بعدی ارتکاب جرم خواهد شد، اما اگر موفق به نشان آماج مناسب نشود، از وقوع جرم منصرف خواهد گردید. در نتیجه، راهکار معقول در این مرحله به‌کار بستن تدابیری است که مانع از شناسایی و انتخاب آماج مناسب شود.

سومین مرحله از فرآیند ارتکاب جرم، «تهیه ابزار و تسهیلات ارتکاب جرم» است. ارتکاب بسیاری از جرائم مستلزم تهیه ابزارها و تسهیلات خاصی است. به‌عنوان مثال سارق برای دزدیدن خودرو پارک شده در کنار خیابان نیاز به ابزارهای فنی برای بازکردن درب خودرو یا ازکارانداختن قفل پدال یا قفل فرمان یا سیستم دزدگیر ماشین دارد. سارقان برای سرقت از طلافروشی نیازمند قیچی قفل‌بُر و یا دستگاه برش هوا و شاه‌کلید و یا افراد ماهر برای بازکردن درب گاوصندوق دارند. جاعلی که به دنبال جعل اسکناس است نیاز به کاغذ مخصوص اسکناس و رایانه و ماشین‌های چاپ دارد. کلاهبرداری که می‌خواهد تحت پوشش شرکت ساختمان‌سازی از مردم کلاهبرداری کند، نیاز به

محلّی برای دفتر و نیز اشخاصی به عنوان کارکنان دفتر و چند خط تلفن و تعدادی نقشه و زمینی برای نشان دادن به مشتریان و نصب تابلو در محل دارد.

مرحله چهارم فرآیند تکوین جرم، «دسترسی به آماج جرم» است. البته ماهیت این دسترسی در جرائم واقعی با جرائم مجازی تفاوت دارد. منظور از دسترسی، تقارن مکانی و زمانی بزهکار با آماج جرم است، به نحوی که بتواند اقدامات مجرمانه خود را بر آماج اعمال نماید. به عنوان مثال، فردی که قصد شلیک اسلحه به دیگری را دارد، باید خود را به فاصله مناسبی از هدف خود برساند. کسی که قصد سرقت قطعه جواهری از یک جواهرفروشی دارد، باید بتواند خود را به محل نگهداری آن برساند و آن را در دستان خود بگیرد. اگر مجرم بتواند به آماج دسترسی داشته باشد، در این صورت ارتکاب جرم وارد مرحله بعدی خود شده و در غیر این صورت، عملیات مجرمانه محکوم به ناکامی خواهد بود. پس یکی دیگر از تدابیر پیشگیرانه، جلوگیری از دسترسی مؤثر بزهکار به آماج جرم خواهد بود.

پنجمین مرحله فرآیند ارتکاب جرم، «تفوق بزهکار بر آماج و محافظان» است. بزهکار باید بتواند پس از دسترسی به آماج آن را به تسلیم خود درآورده و قدرت تفوق بر مقاومت آماج و محافظان آن را داشته باشد. فرد مسلحی که قصد سرقت مسلحانه از بانکی را داشته است، چنانچه با مقاومت مؤثر محافظان، خلع سلاح شده و دستگیر شود، در ارتکاب جرم دچار ناکامی و شکست شده است؛ سارق که قصد سرقت خودرویی را دارد، در صورتی که با صدای دزدگیر ماشین و یا قفل های قوی پدال یا فرمان ماشین روبه رو شده و تلاش های وی برای بازکردن آنها به جایی نرسد، اقبالی برای موفقیت در سرقت آن خودرو نخواهد داشت. با این توضیحات معلوم می شود که جلوگیری از تفوق بزهکار بر آماج و انجام مداخلات مجرمانه می تواند راهی برای پیشگیری از جرم باشد.

ششمین و آخرین مرحله از فرآیند ارتکاب جرم «دستیابی به پایان موفقیت‌آمیز عملیات اجرایی جرم» است. سارقی که موفق به سرقت خودرو شده، باید بتواند آن را به مخفیگاه مناسب یا به دست مال‌خر مورد نظر خود برساند؛ جیب‌بری که محتویات جیب قربانی خود را ربوده است باید بتواند از محل دور شده و خود را میان جمعیت ناپدید نماید. قاچاقچی مواد مخدر باید بتواند با عملیات پولشویی، وجوه حاصله از قاچاق را تطهیر و تصرف نماید. اگر مرتکب بتواند به هدف اولیه ارتکاب جرم برسد، فرآیند ارتکاب را با موفقیت به پایان رسانده است، اما چنانچه وضعیت به گونه‌ای باشد که مرتکب نتواند به هدف نهایی خود برسد، در واقع در رسیدن به هدف دچار شکست شده است و این امر مطلوب بزهکاران نخواهد بود.

ساده‌ترین کار برای پیشگیری از جرم آن است که در هر یک از مراحل، اقداماتی انجام شود که از گذار مرتکب از آن مرحله به مرحله بعدی جلوگیری شود. از این رو، بر اساس مراحل موجود در فرآیند ارتکاب، شش محور کلی برای پیشگیری وضعی - انتظامی از جرم درپیش‌رو خواهیم داشت.

محور اول - جلوگیری از تبدیل اندیشه مجرمانه به عمل

با وجود آنکه اندیشه مجرمانه افراد، در طول زمان شکل می‌گیرد و افراد بارها به ارتکاب جرم وسوسه می‌شوند، اما تعداد کمی از آنان در عالم واقع و خارج از ذهن مرتکب جرم می‌شوند. این امر بدان جهت است که عملی شدن ایده‌های مجرمانه نیازمند عزمی قوی است که نوعاً از طریق تحریک یا تکانش هیجانی و انگیزش قوی حاصل می‌شود. چنانچه بتوان از این تحریک‌ها و تکانش‌ها جلوگیری کرد، به‌خودی‌خود می‌توان، شاهد افت بسیار زیاد ارتکاب جرم بود. سه تدبیر اصلی در این خصوص قابل ذکر است که شامل «کاهش وسوسه»، «تحریک وجدان» و «برجسته‌کردن خطر ناکامی» است.

محور دوم- جلوگیری از شناسایی و انتخاب آماج

به‌طور طبیعی، بزهکار مصمم پس از عزم به ارتکاب جرم، به دنبال یافتن آماج مناسب است (هر چند در مواردی هم عکس این قضیه صادق است و وجود آماج مناسب، خود موجب مصمم‌شدن بزهکار بالقوه در ارتکاب جرم می‌شود). بزهکاران بالقوه معمولاً پس از مشاهده یا کسب اطلاع از آماج، درصدد شناسایی کامل آنها و ارزیابی اولیه برای انتخاب آنها می‌باشند. چنانچه بتوان با تدابیری از شناسایی و انتخاب آماج بالقوه جلوگیری کرد، می‌توان موفق به پیشگیری از جرم شده و مانع ورود بزهکار بالقوه به مرحله بعدی فرآیند ارتکاب شد. این محور نیز سه تدبیر اصلی را می‌تواند در خود جای دهد که شامل «حذف آماج»، «نہان کردن آماج» و «کاهش جذابیت آماج» است.

محور سوم- جلوگیری از فراهم‌شدن تسهیلات لازم برای ارتکاب جرم

گاهی بزهکار برای ارتکاب بزه، نیاز به ابزارها و تسهیلات خاصی دارد. به‌عنوان مثال قاتل نیاز به آلت قتاله از قبیل اسلحه گرم یا سرد یا داروی بی‌هوشی یا سم دارد. سارق برای سرقت خودرو نیاز به شاه‌کلید و آشنایی با اسرار و رموز بازکردن و روشن‌کردن اتومبیل دارد. در یک تقسیم‌بندی تسهیلات بزه را می‌توان به سه دسته «فیزیکی»، «شیمیایی» و «انسانی» طبقه‌بندی کرد. محدود کردن و کنترل این تسهیلات و ابزارها موجب کاهش احتمال موفقیت بزهکار و در نتیجه انصراف یا شکست وی در ارتکاب جرم خواهد شد.

جدول شماره (۳ - ب): انواع تسهیلات ارتکاب جرم یا آسیب

نوع تسهیلات	کارکرد و مصادیق
تسهیلات	● شناسایی آماج (دوربین، محل برای مراقبت ثابت از بزه‌دیده بالقوه)

<ul style="list-style-type: none"> ● دسترسی به آماج (نردبان، طناب، کارت جعلی، رمز عبور، شاه‌کلید) ● غلبه بر آماج و محافظان و ارتکاب جرم (سلاح گرم، چاقو، چوب‌دستی) ● ابزار ارتکاب جرم (چاقو، سلاح گرم) ● ترک موفق صحنه جرم (وسایل نقلیه برای فرار از صحنه) ● اختفا پس از ارتکاب (محل امن برای اختفا، خروج از کشور) 	فیزیکی
<ul style="list-style-type: none"> ● انگیزش و مصمم‌ساختن بزه‌کار (مشروبات الکلی، داروهای محرک) ● غلبه بر آماج و محافظان (داروهای بیهوش‌کننده، داروهای خواب-آور) ● ابزار ارتکاب جرم (سم، اسید، مواد مخدر) 	تسهیلات شیمیایی
<ul style="list-style-type: none"> ● انگیزش و مصمم‌ساختن بزه‌کار (گروه همسالان، محرکین جرم) ● شناسایی آماج (همدستان و عوامل لازم برای تعقیب و مراقبت و نفوذ و شناسایی آماج) ● دسترسی به آماج (جلب همکاری محافظان و خدمه بزه‌دیده بالقوه، به همراه بردن فرد ماهر برای بازکردن یا انفجار گاو صندوق) ● غلبه بر آماج و محافظان (استفاده از همدستان برای غلبه یا فریب محافظان) ● ابزار ارتکاب (اجیر کردن قاتل برای کشتن قربانی) ● ترک موفق صحنه جرم (جلب همکاری موتورسوار یا راننده برای فراری دادن بزه‌کار از صحنه) ● اختفا پس از ارتکاب (اختفا در منزل بستگان یا دوستان، جلب همکاری جاعلین برای تهیه اوراق شناسایی یا گذرنامه جعلی برای خروج از کشور، جلب همکاری قاچاقچیان برای خروج غیرقانونی از مرز) 	تسهیلات انسانی - اجتماعی

محور چهارم - جلوگیری از دسترسی به آماج

بدون تردید در جرائم دارای آماج، ارتکاب بزه منوط به دسترسی بزهکار به آماج جرم است. نوع دسترسی با توجه به نحوه ارتکاب جرم تعیین می‌شود. به‌عنوان مثال برای قاتلی که قصد دارد با تفنگ دوربرد خود، شخص خاصی را به قتل برساند، دسترسی به آماج در حد مشاهده و فرار گرفتن وی در بُرد مفید اسلحه تعریف می‌شود. برای شخصی که قصد پاشیدن اسید به صورت قربانی خود را دارد، دسترسی به آماج به مفهوم نزدیک‌شدن به آماج با ظرف اسید در فاصله چند متری خواهد بود. برای سارقی که قصد سرقت از جیب قربانی خود را دارد، دسترسی به آماج مترادف با هم‌جواری با آماج و امکان تماس دست او با جیب بزه‌دیده خواهد بود. برای فرد متجاوز که قصد تجاوز جنسی به خانمی رهگذر دارد، دسترسی به معنی امکان تماس فیزیکی با او خواهد بود. در فضای مجازی که مرزهای جغرافیایی را درنور دیده است، دسترسی به معنای امکان ورود به شبکه مشترک مجازی خواهد بود؛ صرف‌نظر از آنکه در چه نقطه‌ای از جهان قرار گرفته باشند. چنانچه بتوان با انجام تدابیری، مانع دسترسی مرتکب به آماج شد، این امر موجب انصراف یا شکست وی در ارتکاب بزه خواهد شد. سه تدبیر اصلی برای کنترل دسترسی به آماج وجود دارد: «کنترل ورودی‌ها»، «نظارت بر دسترسی به آماج» و «ایجاد محدودیت در دسترسی به آماج».

محور پنجم - جلوگیری از غلبه بزهکار بر آماج و محافظین

توفیق در ارتکاب جرم مستلزم غلبه بزهکار بر آماج جرم و مراقبین و محافظین احتمالی است. به‌طور طبیعی، آماج جرم در برابر بزه‌دیدگی مقاومت می‌کنند و معمولاً به‌طور غریزی تیمی از مراقبین و محافظان وظیفه حمایت از آماج در برابر بزه‌دیدگی را برعهده دارند. آماج بدون مراقب و فاقد محافظ

معمولاً برای بزهکاران جذاب بوده و برعکس هر چه میزان مراقبت از آماجی بیشتر و محافظین نیز هوشیارتر و قوی‌تر باشند، احتمال بزه‌دیدگی کمتر خواهد بود. سه تدبیر کلی برای جلوگیری از غلبه بزهکار بر آماج و محافظین پیشنهاد می‌شود: «افزایش توان آماج»، «افزایش محافظت از آماج» و «افزایش زمان لازم برای ارتکاب».

محور ششم - جلوگیری از ترک موفق صحنه و کامیابی بزهکار

بزهکار پس از غلبه بر آماج و ارتکاب جرم درصدد ترک صحنه است. در بسیاری از جرائم، اتمام بزه مشروط به خروج مرتکب از صحنه به همراه آماج است (مانند سرقت). چنانچه ترک موفق صحنه برای بزهکار متصور نباشد، وی در صورت دوراندیش بودن از ارتکاب جرم منصرف شده و درغیراین صورت، با اصرار بر ارتکاب، با شکست مواجه خواهد شد.

همچنین کامیابی و موفقیت بزهکار در گرو رسیدن به اهداف پیش‌بینی شده از طریق ارتکاب جرم خواهد بود. چنانچه تدابیری اندیشیده شود که مرتکب را از رسیدن به آمال بلاواسطه بازدارد، دراین صورت وی از ارتکاب جرم منصرف خواهد شد. چهار تدبیر کلی دراین خصوص وجود دارد: کنترل خروجی‌ها، برهم زدن بازارهای غیرقانونی، کاهش گمنامی، و بالاخره ازبین بردن سود.

در ادامه تدابیر مربوط به هریک از تکنیک‌های مذکور، تشریح خواهند شد.

جدول شماره (۳ - ج): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری وضعی - انتظامی

محور اصلی	محورهای فرعی (تدابیر)
جلوگیری از گذار اندیشه	کاهش وسوسه و میل به ارتکاب جرم و کجروی
	تحریک وجدان و انگیزه‌های درونی برای پرهیز از

جرم و کجروی	مجرمانه به عمل مجرمانه
برجسته کردن خطر ناکامی و نمایاندن پایان مسیر جرم و کجروی	
حذف و یا نهم کردن آماج جرم و کجروی	جلوگیری از شناسایی و دسترسی به آماج
کاهش جذابیت آماج جرم و کجروی	
کنترل ورودی ها	
نظارت بر دسترسی به آماج و ایجاد محدودیت در دسترسی به آماج	
کنترل ابزارها و تسهیلات فیزیکی و شیمیایی ارتکاب	جلوگیری از تأمین ابزارها و تسهیلات ارتکاب
کنترل ابزارها و تسهیلات انسانی - اجتماعی ارتکاب	
افزایش توان آماج جرم و کجروی	جلوگیری از غلبه بزهکاران بر آماج جرم یا کجروی
افزایش محافظت از آماج	
افزایش زمان لازم برای ارتکاب	
کنترل خروجی ها	جلوگیری از کامیابی بزهکاران
کنترل بازارهای غیرقانونی و از بین بردن سود ناشی از ارتکاب	
کاهش گمنامی و اختفا	

جدول شماره (۳ - ۵): تدبیرهای پیشگیری وضعی - انتظامی از طریق جلوگیری از گذار جلوگیری از گذار اندیشه مجرمانه به عمل مجرمانه

راهکار پیشنهادی	عنوان تدبیر	ردیف
	کاهش وسوسه و میل به ارتکاب جرم و کجروی	۱
	تحریک وجدان و انگیزه های درونی برای پرهیز از جرم و کجروی	۲

۳	برجسته کردن خطر ناکامی و نمایاندن پایان مسیر جرم و کجروی
---	---

تدبیر شماره (۳-۵-۱):

کاهش وسوسه و میل به ارتکاب جرم و کجروی

مرتکب بالقوه پس از طی مراحل ذهنی ارتکاب جرم یا کجروی در معرض وسوسه گذار از اندیشه مجرمانه به عمل مجرمانه است و عوامل مختلفی همواره او را در این انگیزه و کشش یاری می‌دهند. با کاهش وسوسه می‌توان از شروع عملیات اجرایی جرم یا کجروی جلوگیری کرد. این امر از چند طریق عملی است:

- **کاهش تحریک هیجانی:** راهکارهایی مانند کنترل تصاویر در نشریات، مجلات و سایت‌های مستهجن، رعایت حریم اخلاقی بین دو نامحرم، برای کاهش وسوسه‌های کجروی است.
- **اجتناب از ستیزه:** این روش با ازبین بردن زمینه‌های بروز تنش و درگیری، از شکل‌گیری هیجان‌ها و عصبانیت‌های لحظه‌ای و مقطعی جلوگیری کرده و در پیشگیری از جرائم آنی کاربرد دارد. تعیین کرایه مقطوع برای تاکسی‌ها، مرافعه بین رانندگان و مسافران را به حداقل می‌رساند. کاهش ازدحام در وسایل نقلیه عمومی نیز یکی دیگر از تکنیک‌های این راهبرد محسوب می‌شود.
- **کمک به هماهنگی:** این تدبیر نیز عوامل حمایتی را برای سازگاری با محیط و اجتناب از جرم تقویت می‌کند. هر اندازه که شرایط سازگاری با هنجارها آسان‌تر باشد، ارتکاب جرم و ناهنجاری کمتر خواهد بود. اقدامات ساده‌ای مانند تعبیه سطوح‌های آشغال در اماکن عمومی و ساخت توالت‌های عمومی از مثال‌های این تدبیر هستند که از رفتارهای نابهنجار جلوگیری می‌کنند.

• **کاهش فشار و ناکامی:** این تدبیر از تکمیل فرآیند تصمیم‌گیری و همچنین گذار مرتکب از اندیشه به عمل جلوگیری می‌کند. راهکارهایی مانند نمایش صف‌بندی کارآمد در برابر جرم و نیز تأمین روشنایی آرام‌بخش با افزایش آرامش روانی در محیط، از خشم و هیجان‌های لحظه‌ای که عامل بسیاری از جرائم تکانشی هستند، جلوگیری می‌کند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کاهش وسوسه و میل به ارتکاب جرم و کجروی، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۵) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۵-۲):

تحریک وجدان و انگیزه‌های درونی برای پرهیز از جرم و آسیب

گاهی تحریک مختصر وجدان برای کسانی که در مرز بین درستکاری و بزهکاری قرار دارند بسیار کارساز است و به یک‌باره فرد را در مورد عملکرد خود هشیار می‌کند. نصب تابلوهای هشداردهنده سرعت در کنار جاده، موجب کاهش سرعت رانندگان شده، یا تابلوهایی مانند «فقط احمق‌ها با وجود خستگی رانندگی می‌کنند»، رانندگی را در حال خستگی کاهش می‌دهد.

دادن توجه و راهنمایی قبلی به تحریک وجدان کمک کرده و از درگیر شدن ناخواسته افراد در فعالیت مجرمانه یا کج‌رفتاری پیشگیری می‌کند. تذکراتی مانند «پارک نکنید» در جلوی در منازل یا محل‌های پارک ممنوع، نوعاً موارد پارک در این محل‌ها را کاهش می‌دهد. نصب تابلوی «ملک خصوصی» نیز می‌تواند از تجاوز افراد ناآشنا به ملک خصوصی افراد، جلوگیری کند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تحریک وجدان و انگیزه‌های درونی برای پرهیز از جرم و کجروی، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۵) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۵-۳):

برجسته کردن خطر ناکامی و نمایاندن پایان مسیر جرم یا آسیب

در قریب به اتفاق وقایع مجرمانه، مرتکب پس از اطمینان از احتمال موفقیت خود، اقدام به شروع اعمال اجرایی جرم می‌کند. به‌عنوان مثال سارق که اندیشه سرقت یا کیف‌چاپی را دارد، پس از حضور در موقعیت، اقدام به ارزیابی وضعیت و برآورد میزان موفقیت یا شکست خود می‌کند و تنها پس از اطمینان از بالاتر بودن احتمال موفقیت اقدام به عملی کردن تصمیم مجرمانه خود می‌کند. می‌توان با نمایش و علنی کردن قدرت جامعه در بازدارندگی و نیز دستگیری بزهکاران، آنان را در تصمیم خود، به انصراف از ارتکاب هدایت کرد.

ارائه و معرفی و نمود عواقب عینی جرم یا کجروی (مخصوصاً برای کسانی که در معرض وسوسه‌های بیشتری قرار دارند)، از راهکارهای مناسب برای کاهش گرایش به جرم محسوب می‌شود. نشان دادن عاقبت اعتیاد و مصرف مواد مخدر برای جوانان و نوجوانان، نشان دادن عاقبت فرار از خانه برای دختران ناسازگار با خانواده یا والدین آنها، نشان دادن آثار فروپاشی خانواده برای خانواده‌های نابسامان، به‌تصویر کشیدن آثار و عواقب توسل به خشونت برای کودکان و نوجوانان پرخاشگر؛ نشان دادن عاقبت حرام‌خواری و بی‌توجهی به رزق حلال، نشان دادن پایان مسیر ابتذال و روابط جنسی لجام گسیخته و بیماری‌های خطرناک مقاربتی و اقداماتی از این قبیل، راهکارهای مناسبی برای کمک به آینده‌نگری افراد مستعد ارتکاب جرم یا کجروی به‌شمار می‌روند. نکته مهم این است که این افشاگری‌ها باید به دور از افراط و تفریط صورت گیرد و برای تضمین نتیجه، اغراق نشود زیرا ممکن است اثر معکوس داشته باشد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر برجسته کردن خطر ناکامی و نمایاندن پایان مسیر جرم یا کجروی،

شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۵) درج شود.

جدول شماره (۳-۶): تدبیرهای پیشگیری وضعی - انتظامی از طریق جلوگیری از شناسایی و دسترسی به آماج

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	حذف و یا نهمان کردن آماج جرم و کجروی	
۲	کاهش جذابیت آماج جرم و کجروی	
۳	کنترل ورودی ها	
۴	نظارت بر دسترسی به آماج و ایجاد محدودیت در دسترسی به آماج	

اینک به توضیح هر یک از تکنیک های فرعی مندرج در جدول می پردازیم:

تدبیر شماره (۳-۶-۱):

حذف و یا نهمان کردن آماج جرم و کجروی

اساساً حذف آماج جرم، وقوع جرم و کجروی را منتفی می کند. زمانی که شیء ارزشمندی برای سرقت وجود نداشته باشد، سرقت خودبه خود منتفی می شود. استفاده از تلفن های همگانی کارتی به جای تلفن های همگانی سکه ای، نصب رادیوپخش هایی با قابلیت جداشدن از خودروها و تهیه و تدارک پناهگاه امن برای زنان فاقد سرپناه، از نمونه راهکارهای این تکنیک به شمار می روند.

نهمان کردن آماج جرم نیز از شناسایی آماج جرم و در نتیجه ارتکاب جرم توسط بزهکاران مصمم جلوگیری می کند. از مصادیق این تکنیک می توان به ممنوعیت پارک خودرو در خیابان ها اشاره کرد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر برجسته کردن خطر ناکامی و نمایاندن پایان مسیر جرم یا کجروی، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۶) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۶-۲):

کاهش جذابیت آماج جرم و کجروی

هر اندازه میزان جذابیت آماج جرم بیشتر باشد، خطر بزه دیدگی هم بیشتر خواهد شد. به عنوان مثال زنانی که با آرایش در معابر و اماکن عمومی ظاهر می شوند، بیشتر از سایرین در معرض تجاوز و آزار و اذیت قرار خواهند گرفت. خودروهایی که وسایل و تجهیزات تزئینی بیشتری روی آنها نصب شده باشد، بیشتر در معرض سرقت قرار خواهند گرفت. هر چه آماج ساده تر و کم جاذبه تر باشند، پیشگیری ساده تر خواهد بود. تکنیک مشخص کردن اموال نیز از تدابیر مرتبط با کاهش جذابیت آماج است و بدین طریق مجرم را از ارتکاب جرائم علیه اموال منصرف می کند. از مصادیق این تدبیر می توان درج نام رستوران ها روی ظرف های غذا، درج شماره سریال روی قطعات اتومبیل و صدور کارت شناسایی برای وسایل نقلیه را نام برد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کاهش جذابیت آماج جرم یا کجروی، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۶) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۶-۳):

کنترل ورودی ها

کنترل ورودی ها، ورود به محیط یا فضا به منظور دسترسی به آماج جرم را برای مجرمین بالقوه سخت می کند. این شیوه در طراحی های شهری برای کاهش ورود افراد غیرمسئول به اماکن معین به کار گرفته می شود (مانند انسداد

خیابان‌ها برای جلوگیری از ورود افراد غیرمجاز به یک منطقه). همچنین می‌توان این روش را داخل ساختمان‌ها هم به‌کار گرفت (مثلاً تعبیه باجه نگهبانی در مجتمع‌های مسکونی عمومی یا خصوصی برای جلوگیری از ورود افراد غیرمجاز)، همچنین می‌توان از کلمه‌های عبور و رمز رایانه‌ای برای جلوگیری از دسترسی افراد غیرمجاز به فایل‌های رایانه‌ای استفاده کرد. نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کنترل ورودی‌ها، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۶) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۶-۴):

نظارت بر دسترسی به آماج و ایجاد محدودیت در دسترسی به آماج

یکی دیگر از تدبیرهای پیشگیری وضعی از جرم، نظارت بر دسترسی به آماج جرم است. این تدبیر در مواردی اجرا می‌شود که به دلایلی اصل دسترسی به آماج پذیرفته شده باشد، لیکن فرد دارای دسترسی ممکن است در طول دسترسی خود مرتکب سوءاستفاده شده و به جای استفاده مجاز، اقدام به ارتکاب جرم نماید. به‌عنوان مثال در بسیاری از فروشگاه‌ها، خریداران جهت مشاهده و انتخاب اجناس به آنان دسترسی دارند. در چنین مواردی ممکن است اشخاصی اقدام به سرقت یا مصرف مواد مصرفی فروشگاه‌ها کنند. یا برخی مربیان و محافظان به منظور آموزش یا نگهداری یا درمان به کودکان و نوجوانان و افراد ناتوان دسترسی دارند و در برخی موارد ممکن است اقدام به سوءاستفاده از آنها کنند. در این خصوص می‌توان با نظارت و کنترل، از وقایع نامطلوب جلوگیری کرد.

ایجاد محدودیت به دو شکل محروم کردن و محدود کردن دسترسی به آماج جرم یا کجروی جلوه‌گر می‌شود. در شکل اول، محدودیت مطلق در دسترسی به آماج ایجاد می‌شود. به‌عنوان مثال برای پیشگیری از سرقت اموال مسافران در

ایستگاه‌های اتوبوس می‌توان با طراحی خاص ایستگاه‌ها، از دسترسی سارقان موتورسوار به آنها جلوگیری کرد. یا برای جلوگیری از درگیری هواداران تیم‌های ورزشی و یا پرتاب مواد محترقه از سوی هواداران به سوی بازیکنان تیم حریف، می‌توان با تفکیک محل استقرار و ورود و خروج طرفداران تیم‌های رقیب در استادیوم‌های ورزشی از این موارد پیشگیری کرد. اما گاه محدودیت نسبی است، مثلاً در موزه‌ها اجازه مشاهده و حتی لمس و تماس فیزیکی با برخی آثار داده می‌شود ولی در مورد برخی دیگر از آثار، فقط از فاصله دور یا از پشت مانع اجازه مشاهده داده می‌شود.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر نظارت بر دسترسی به آماج و ایجاد محدودیت در دسترسی به آماج، شناسایی شده و در ردیف چهارم جدول شماره (۳-۶) درج شود.

جدول شماره (۳-۷): تدبیرهای پیشگیری وضعی - انتظامی از طریق جلوگیری از تأمین ابزارها و تسهیلات ارتکاب

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	کنترل ابزارها و تسهیلات فیزیکی و شیمیایی ارتکاب	
۲	کنترل ابزارها و تسهیلات انسانی - اجتماعی ارتکاب	

تدبیر شماره (۳-۷-۱):

کنترل ابزارها و تسهیلات فیزیکی - شیمیایی ارتکاب

ابزارها و تسهیلات ارتکاب جرم، امکاناتی هستند که توان بزهکاران را در ارتکاب جرم افزایش می‌دهند و یا آنها را در تسلط بر اقدامات پیشگیرانه

یاری می کنند. این تسهیلات ممکن است به صورت ابزار و یا بخشی از محیط فیزیکی ظاهر شوند. مانند اسلحه گرم و یا مکانی خلوت برای پنهان شدن و حمله به آماج. تسهیلات فیزیکی در فرآیند ارتکاب جرم، شامل موارد ذیل می شوند.

- تسهیلات دسترسی به آماج، شامل: نردبان، طناب، کارت جعلی، رمز عبور، شاه کلید؛

- تسهیلات غلبه بر آماج و محافظان آنها، شامل: سلاح گرم، چاقو، چوب دستی؛

- تسهیلات ابزار ارتکاب جرم شامل: چاقو، سلاح گرم، مهر جعلی، رایانه؛

- تسهیلات ترک موفق صحنه جرم شامل: وسایل نقلیه برای فرار از صحنه؛

- تسهیلات اختفا پس از ارتکاب شامل: محل امن برای اختفا، خروج از کشور و

محدود کردن و کنترل این تسهیلات و ابزارها موجب کاهش احتمال موفقیت بزهکار و در نتیجه انصراف یا شکست وی در ارتکاب جرم خواهد شد.

علاوه بر تسهیلات فیزیکی، تسهیلات و مواد شیمیایی (به حالت جامد، مایع یا گاز) نیز هستند که توسط بزهکاران در ارتکاب جرم مورد بهره برداری قرار می گیرند. این مواد گاهی به عنوان آلت قتاله (مانند سم یا اسید) و گاهی به عنوان عامل ناتوان کننده (مانند داروی خواب آور یا داروی بی هوشی برای کاهش هوشیاری و قدرت مقاومت آماج) و در مواردی هم به عنوان عامل نیروزا برای بزهکار (مانند مواد مخدر و داروهای محرک) و یا عاملی برای غلبه بر ترس در زمان ارتکاب جرم (مانند مشروبات الکلی) مورد استفاده بزهکاران قرار می گیرند. کارکردهای تسهیلات شیمیایی در فرآیند ارتکاب جرم بیشتر در موارد زیر مشاهده می شود:

- انگیزش و مصمم ساختن بزهکار (مشروبات الکلی، داروهای محرک)؛
 - غلبه بر آماج و محافظان (داروهای بی‌هوش‌کننده، داروهای خواب‌آور)؛
 - ابزار ارتکاب جرم (سم، اسید، مواد مخدر)؛
- نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کنترل ابزارها و تسهیلات فیزیکی - شیمیایی ارتکاب، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۷) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۷-۲):

کنترل ابزارها و تسهیلات انسانی - اجتماعی

تسهیلات انسانی - اجتماعی، مساعدت‌های برگرفته از سایر افراد جامعه است و بیشتر در شکل شرکا و معاونین جرم ظاهر می‌شوند که برای انگیزش بزهکار برای ارتکاب (مانند محرکین جرم) یا ارائه شیوه‌های ارتکاب به بزهکار بالقوه (مانند آموزش نحوه از کار انداختن سیستم‌های حفاظتی یا آموزش نحوه فرار از مالیات یا خروج غیرمجاز از کشور) یا دسترسی به آماج یا کسب اطلاعات بیشتر (مانند نفوذ دادن یکی از اعضای باند به عنوان خدمتکار در منزل نشان‌دهنده برای سرقت) و یا غلبه بر آماج (مانند حضور همدستان در صحنه) و یا افزایش منافع حاصله از ارتکاب کجروی برای بزهکاران (مانند مال‌خران) و یا فرار از صحنه (مانند همدست موتورسیکلت‌سوار) مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. مهم‌ترین کارکردهای تسهیلات انسانی از قرار زیر هستند:

- انگیزش و مصمم ساختن بزهکار (گروه همسالان، محرکین جرم)؛
- شناسایی آماج (همدستان و عوامل لازم برای تعقیب و مراقبت و نفوذ در موقعیت و شناسایی آماج)؛
- دسترسی به آماج (جلب همکاری محافظان و خدمه آماج، به همراه بردن فرد ماهر برای بازکردن یا انفجار گاو صندوق)؛

- غلبه بر آماج و محافظان (استفاده از همدستان برای غلبه یا فریب محافظان)؛
 - ابزار ارتکاب (اجیر کردن قاتل برای کشتن قربانی)؛
 - ترک موفق صحنه جرم (جلب همکاری موتورسوار یا راننده برای فراری دادن بزهکار از صحنه)؛
 - اختفا پس از ارتکاب (اختفا در منزل بستگان یا دوستان، جلب همکاری جاعلین برای تهیه اوراق شناسایی یا گذرنامه جعلی برای خروج از کشور، جلب همکاری قاچاقچیان برای خروج غیرقانونی از مرز).
- نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کنترل ابزارها و تسهیلات انسانی - اجتماعی، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۷) درج شود.

جدول شماره (۳-۸): تدبیرهای پیشگیری وضعی - انتظامی از طریق جلوگیری از غلبه بزهکاران بر آماج جرم یا کجروی

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	افزایش توان آماج جرم و کجروی	
۲	افزایش محافظت از آماج	
۳	افزایش زمان لازم برای ارتکاب	

تدبیر شماره (۳-۸-۱):

افزایش توان آماج جرم و کجروی

این تدبیر با تقویت آماج، غلبه و تسلط مرتکبین بر آماج را دشوارتر می‌سازد. این تدبیر برای جرائم گوناگون راهکارهای متعددی ارائه می‌دهد. به عنوان مثال: تقویت قفل درب‌ها، نصب نرده فلزی بر پنجره‌ها و استفاده از

قفل‌های پشت دری برای درهای ورودی ساختمان، موجب پیشگیری از سرقت منازل می‌شوند.

یا اینکه استفاده از کلاه و لباس ایمنی به وسیله موتورسیکلت‌سواران و استفاده از کیسه هوا در خودروها موجب پیشگیری از شدت جراحات در تصادفات رانندگی خواهد شد. ارتقای سطح شناخت و اعتقادات زنان و کودکان موجب تقویت توان آنها در مقابله با خطرات خواهد شد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر افزایش توان آماج جرم یا کجروی، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۸) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۸-۲):

افزایش محافظت از آماج

در بررسی نظریه فرصت جرم ملاحظه شد که فقدان محافظ کارآمد یکی از عواملی است که موجب افزایش خطر ارتکاب جرم می‌شود. در مقابل، تقویت محافظت از آماج بالقوه جرم، موجب انصراف بزهکار بالقوه از عملی کردن تصمیم به ارتکاب جرم می‌شود و حتی در صورت اقدام مرتکب نیز موجب ناکامی وی در اتمام موفقیت‌آمیز عملیات اجرایی جرم می‌گردد. افزایش مراقبت همسایگی (یا مراقبت محله) و افزایش مراقبت از کودکان از جمله راهکارهای آن محسوب می‌شوند.

افزایش مراقبت و محافظت از آماج از طریق اجرای راهکارهای زیر قابل دستیابی است:

- **تقویت مراقبت طبیعی:** مراقبت طبیعی به راهکارهایی اطلاق می‌شود که از طریق اصلاح طراحی محیطی و بهبود شرایط طبیعی موجب افزایش توانایی انسان و یا تجهیزات فنی در مراقبت از یک منطقه می‌شود. بهبود

روشنایی خیابان‌ها و معابر با قادر ساختن ساکنین و رهگذران در مشاهده جریان فعالیت‌های موجود در سطح خیابان، از بسیاری از بزهکاری‌های شبانه جلوگیری می‌کند. به‌طور مشابه، برداشتن موانع بصری روبه‌روی منازل و افزایش فضای قابل دفاع در طراحی مجتمع‌های مسکونی نیز موجب افزایش دید ساکنان نسبت به سارقان بالقوه می‌گردد.

- **استفاده از مدیران محلی در پیشگیری:** آموزش کارکنان مؤسسه‌های عمومی و خصوصی و استفاده از آنان در برقراری یا تقویت محافظت از محیط و اموال نیز از تکنیک‌های مؤثر پیشگیری وضعی است. احساس هوشیاری و کنترل اوضاع توسط کارکنان موجب انصراف و ناامیدی بسیاری از بزهکاران علاقه‌مند به ارتکاب جرم می‌شود و در صورت ارتکاب جرم نیز با واکنش حساب شده، موجب افزایش ضریب دستگیری مرتکبان می‌شود. بهره‌برداری از کارکنان فروشگاه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، دربان‌های هتل، مدیران و سرایداران ساختمان‌ها و نگهبانان پارک‌ها، از مصادیق این تکنیک به حساب می‌آیند.

- **تقویت نظارت رسمی:** مراقبت رسمی به مراقبت کاملاً آشکار و محسوسی اطلاق می‌شود که هشیاری و مراقبت و کنترل اوضاع را به بزهکاران بالقوه یادآوری کرده و آنها را متقاعد می‌سازد که در صورت ارتکاب جرم، شناسایی و دستگیر خواهند شد. افزایش احتمال واکنش فوری پلیس و نیروهای محافظ موجب انصراف بزهکاران بالقوه از ارتکاب جرم می‌شود. از جمله شیوه‌های این روش می‌توان به نصب دوربین‌های مداربسته در نقاط معین و همچنین نصب دوربین‌های سنجش سرعت و ثبت تخلفات در جاده‌ها اشاره کرد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر افزایش محافظت از آماج، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-)

۸) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۸-۳):

افزایش زمان لازم برای ارتکاب

عنصر زمان یکی از شاخص‌های مهم در ارتکاب جرائم به حساب می‌آید. هر اندازه زمان ارتکاب یک جرم طولانی‌تر باشد، احتمال دستگیری و ناکامی مرتکب بیشتر خواهد شد. بر این اساس است که بزهکاران با تمرین و ممارست تلاش دارند که مدت زمان لازم برای ارتکاب جرم را کمتر از حد تصور مردم و محافظان تقلیل دهند. پایین بودن زمان ارتکاب جرم، خطر دستگیری را کاهش داده و موجب فرار مجرم از صحنه می‌گردد. نقطه مقابل این امر آن است که باید با افزایش زمان لازم برای ارتکاب جرم، غلبه مرتکب بر آماج را با دشواری مواجه ساخت. از کارکردهای بسیاری از لوازم و تجهیزات حفاظتی مانند قفل فرمان یا دزدگیر، ایجاد تأخیر در غلبه مرتکب بر آماج جرم و تحت کنترل قرار دادن آن است.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر افزایش زمان لازم برای ارتکاب، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۸) درج شود.

جدول شماره (۳-۹): تدبیرهای پیشگیری وضعی - انتظامی از طریق جلوگیری از کامیابی بزهکاران

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	کنترل خروجی‌ها	
۲	کنترل بازارهای غیرقانونی و ازبین بردن سود ناشی از ارتکاب	

کاهش گمنامی و اختفا	۳
---------------------	---

تدبیر شماره (۳-۹-۱):**کنترل خروجی ها**

کنترل مبادی خروج عمدتاً به این منظور طراحی می شوند که اگر بزهکار موفق به دسترسی به آماج جرم شده باشد، موفق به خارج کردن آن از موقعیت ارتکاب جرم نشود. این تکنیک در مورد جرائمی مانند سرقت یا قاچاق یا تردد غیرمجاز از مرز، که مستلزم جابه جایی هستند، کاربرد دارد. راهکارهایی مانند خروج اموال با ارائه برگ خروج، بررسی اوراق شناسایی و گذرنامه مسافران در مبادی ورود و خروج مرزی، و الصاق برچسب الکترونیکی روی کتاب های کتابخانه یا اموال فروشگاه ها، از جمله این اقدامات به شمار می روند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کنترل خروجی ها، شناسایی و در ردیف اول جدول شماره (۳-۹) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۹-۲):**کنترل بازارهای غیرقانونی و ازبین بردن سود ناشی از ارتکاب جرم**

برهم زدن بازار جرم نیز تحقق هدف نهایی از جرم را دچار تردید جدی کرده و به این ترتیب انگیزه مرتکب را تنزل داده و موجب انصراف وی از ارتکاب جرم می شود. کنترل سمساری ها و محل های فروش لوازم دست دوم و همچنین ساماندهی دست فروش های خیابانی از رایج ترین راهکارهای اجرای این تدبیر هستند.

ازبین بردن سود ناشی از ارتکاب جرم عملاً ارتکاب جرم را به عملی لغو و بی نتیجه تبدیل و مرتکب را از انجام عملیات اجرایی جرم منصرف می کند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کنترل بازارهای غیرقانونی و از بین بردن سود ناشی از ارتکاب، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۹) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۹-۳):

کاهش گمنامی و اختفا

منظور از کاهش گمنامی ایجاد شرایطی است که طی آن مجرم نتواند خود را مخفی کرده و از چشم‌ها و نظارت مردم و دستگاه‌های مسئول پنهان شود. کاهش گمنامی و سهولت شناسایی مرتکبان جرم یا آسیب نیز از تدابیری است که خطر دستگیری پس از ارتکاب جرم را افزایش داده و از این طریق موجب انصراف بزهکاران از انجام عملیات اجرایی جرم می‌گردند. صدور کارت شناسایی برای رانندگان تاکسی و الزام آنان به الصاق آن بر شیشه اتومبیل و امکان مشاهده آن توسط مسافری از بسیاری از جرائمی که ممکن است توسط رانندگان تاکسی برای برخی از مسافران ارتکاب یابد، جلوگیری می‌کند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر کاهش گمنامی و اختفا، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۹) درج شود.

مبحث سوم - پیشگیری حقوقی - قضایای از جرم یا آسیب

با اینکه برخی از جرم‌شناسان پیشگیری کیفری را از انواع پیشگیری محسوب نمی‌کنند، لیکن از آنجا که تدابیر پیشگیرانه چیزی جز کاهش عوامل خطر و افزایش عوامل حمایتی در برابر جرم یا آسیب نیست، براین اساس چنانچه اقدامات نظام عدالت کیفری در رابطه با برخورد با جرم یا کجروی، منجر به نتایج پیش‌گفته شوند، دلیلی برای خروج آن از شمول اقدامات پیشگیرانه وجود ندارد.

در پیشگیری کیفری عملکرد نظام عدالت کیفری و دادگستری، هم از جنبه رفع و رجوع دعاوی حقوقی و هم از حیث رسیدگی به جرائم مورد بررسی قرار می‌گیرند و صرفاً منحصر به کارکردهای کیفری دادگستری نمی‌باشد. در الگوی پیشنهادی این نوشتار که در جلسات کارشناسی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه مورد بحث قرار گرفته و جمع‌بندی گردیده است، چهار راهبرد اصلی درخصوص این نوع از پیشگیری ارائه شده است که این موارد را شامل می‌شود: «افزایش نظم حقوقی در جامعه»، «ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی»، «ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات»، و بالاخره «کاهش جمعیت کیفری زندان». در ادامه هر یک از این محورها به اختصار توضیح داده می‌شود.

محور اول - افزایش نظم حقوقی در جامعه

یکی از علل و عوامل افزایش رفتار ستیزه‌جویانه و قانون‌شکنی، وجود هرج و مرج و بی‌نظمی حقوقی در جامعه است. وجود نظم حقوقی در جامعه نه تنها وسوسه کمتری را برای مباشران جرم ایجاد می‌کند، بلکه موارد اختلاف و درگیری را نیز به حداقل می‌رساند. در اسلام سفارش زیادی به نظم در امور

شده است و جامعه اسلامی باید نمونه و الگوی نظم حقوقی برای سایر جوامع باشد. سه تدبیر برای افزایش نظم حقوقی در جامعه ارائه شده است: «توسعه و ترویج مشاوره و معاضدت حقوقی و قضایی»، «تنظیم و تحکیم روابط حقوقی در جرم یا آسیب مورد مطالعه» و «ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی». هر یک از این تدبیرها در جای خود توضیح داده خواهد شد.

محور دوم- ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی

محاکم باید در هنگام صدور آراء و قرارها و احکام خود، اهداف پیشگیرانه را در نظر داشته باشند. تلاش قضات محترم باید در جهت از بین بردن زمینه‌های مناسب برای تکرار جرم یا آسیب یا بزه‌دیدگی ثانویه و یا مکرر افراد باشد. قاضی نباید نقش خود را محدود به صدور حکم در جرم یا دعوی مطروحه کند، بلکه باید با دوراندیشی، آثار و نتایج تصمیمات خود را پیش‌بینی کند. به‌عنوان مثال صدور قرار تأمین خواسته در بسیاری از موارد از تشدید آثار جرم یا دعوی بر شخص بزه‌دیده یا متضرر جلوگیری می‌کند؛ صدور حکم به تعطیلی مؤسسات و کارخانجات، منجر به بیکاری و مشکلات معیشتی برای کارکنان می‌شود و... سه تدبیر در این زمینه ارائه می‌شود که به‌نظر می‌رسد اعمال آنها می‌تواند موجب تقویت آثار پیشگیرانه آراء و قرارها و احکام قضایی شود: «شخصی کردن عقوبت و مجازات در جرم یا دعوی مورد مطالعه»، «تسریع در کشف، رسیدگی، صدور و اجرای حکم» و «تقویت اثربخشی احکام در پیشگیری از وقوع جرم یا آسیب مورد مطالعه».

محور سوم- ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات

در بسیاری از موارد قوانین و مقررات موجود به نحوی هستند که با اساس پیشگیری تباین دارند. مجازات حبس پیش‌بینی شده در قانون، گاه جرم‌ساز و

مجرم‌پرور است. حبس فرد محکوم به پرداخت دیه یا مهریه تاکنون نتوانسته است اثری بر بهبود وضعیت بزه‌کاران و بزه‌دیدگان داشته باشد. وانگهی در بسیاری از موارد تصویب برخی از قوانین که با انگیزه‌های پیشگیرانه انجام شده‌اند، پس از مدتی به دلیل تغییر شرایط جامعه و یا تغییر تاکتیک‌های بزه‌کاران، خاصیت خود را از دست می‌دهند. سه تدبیر برای ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات توصیه می‌شود: «شناسایی و رفع نقاط ضعف و خلاء قوانین و مقررات»، «ارتقای نظارت بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات»، و نهایتاً «تأمین لوازم و رفع موانع اجرای قوانین و مقررات».

محور چهارم - کاهش جمعیت کیفری زندان

گسترش مجازات حبس در قوانین کیفری و تکیه بیش از حد بر این مجازات و همچنین افزایش جمعیت زندانیان موجب ناکارآمدی این مجازات برای بسیاری از محکومین شده است. علاوه بر آن، کثرت جمعیت زندانیان و عدم امکان رسیدگی به وضعیت آنان و عدم اعمال اقدامات اصلاحی و تربیتی و بازآموزی آنها، موجب گردیده است که زندان‌ها به جای مرکز اصلاح و تربیت، به کانون ترویج و آموزش انواع جرائم تبدیل شده و زمینه‌ساز گسترش جرائم و کجروی‌ها در جامعه شوند.

از این رو بهتر است فلسفه مجازات حبس و اهداف و قابلیت‌های آن مورد بازبینی قرار گیرد و در صحنه عمل نیز قضات محترم با واقعیت این مجازات، آشنایی بیشتری پیدا کنند. در حال حاضر تلاش زیادی در چهارسوی جهان برای کاهش جمعیت کیفری و آمار زندانیان به عمل آمده است و مجازات‌های جایگزین زندان، تنوع و گسترش خوبی پیدا کرده‌اند. دو تدبیر اصلی برای کاهش جمعیت کیفری زندان قابل اعمال است: «تعیین و اعمال مجازات‌های جایگزین زندان برای جرائمی که مجرم می‌تواند بیرون از زندان، مجازات خود را تحمل کند» و «اصلاح و مدیریت فرآیند تحقیقات مقدماتی و قرارهای

تأمین». هر یک از این تکنیک‌ها به موقع مورد بحث قرار خواهد گرفت. چکیده مطالب مبحث حاضر در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول شماره (۳-۵): محورهای اصلی و فرعی پیشگیری حقوقی - قضایی

محور اصلی	محورهای فرعی (تدابیر)
افزایش نظم حقوقی در جامعه	توسعه و ترویج مشاوره و معاضدت حقوقی و قضایی
	تنظیم و تحکیم روابط حقوقی در جرم یا آسیب مورد مطالعه
ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی	شخصی کردن عقوبت و مجازات در جرم یا دعوی مورد مطالعه
	تسریع در کشف، رسیدگی، صدور و اجرای حکم
ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات	تقویت اثربخشی احکام در پیشگیری از وقوع جرم یا آسیب مورد مطالعه
	شناسایی و رفع نقاط ضعف و خلاء قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه
	ارتقای نظارت بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات
کاهش جمعیت کیفری زندان	تأمین لوازم و رفع موانع اجرای قوانین و مقررات
	تعیین و اعمال مجازات‌های جایگزین زندان برای جرم مورد مطالعه
	اصلاح و مدیریت فرآیند تحقیقات مقدماتی و قرارهای تأمین در جرم و دعوای مورد مطالعه

اکنون مطابق روال سابق به توضیح مختصر هر یک از تدابیر می‌پردازیم.

جدول شماره (۳-۱۰): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق افزایش

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
------	-------------	-----------------

۱	توسعه و ترویج مشاوره و معاضدت حقوقی و قضایی
۲	تنظیم و تحکیم روابط حقوقی در جرم یا آسیب مورد مطالعه

تدبیر شماره (۳-۱۰-۱):

توسعه و ترویج مشاوره و معاضدت حقوقی و قضایی

درگیر شدن افراد در بسیاری از جرائم و آسیب‌ها ریشه در ناآشنایی با قانون و راه‌حل‌های قانونی برای حل مسائل و مشکلات گوناگون روزمره دارد. فرد طلبکاری که در برابر استنکاف طرف بدهکار خود از پرداخت بدهی، متوسل به خشونت می‌شود، ناآگاهانه خود را در معرض ارتکاب جرم قتل یا صدمه بدنی قرار می‌دهد، خانمی که با ضرب و شتم روزمره توسط همسر خود مواجه است و اطلاعی از حقوق قانونی خود ندارد، به ناچار هر روز بزه‌دیدگی مکرری را تجربه می‌کند، فرد نیازمند به مسکن که با پیشنهاد پیش‌فروش اغواکننده‌ای از سوی افرادی شیاد مواجه شده است بدون هرگونه مشورت و مطالعه‌ای، اندوخته سالیان عمر خود را به کلاهبرداران تقدیم می‌کند. بسیاری از مردم نمی‌دانند که حقوق و تکالیف قانونی آنان چیست و در شرایط خاص، به چه نحو باید حقوق خود را مطالبه کنند. این ناآگاهی منجر به برخورد احساسی و هیجانی با مسائل و مشکلات شده و معضلات جدی‌تری را برای جامعه به بار می‌آورد. یکی از موثرترین تدابیر در این خصوص، ترویج و توسعه فرهنگ مراجعه به مشاوران حقوقی و برخورداری از معاضدت قضایی است. تجربه نشان داده است که کسانی که مشاورین حقوقدان و مسلط به قانون دارند، کمتر از سایرین درگیر مسائل و مشکلات حقوقی و قضایی می‌شوند و حتی در صورت ابتلای به این مسائل، با هزینه و خسارت‌های بسیار کمتر موفق به حل

مشکل می‌شوند. ایجاد بسترها و زیرساخت‌های لازم برای بهره‌مندی سریع و ارزانِ عموم مردم از مشاوران و برخورداری از معاضدت قضایی، ضرورتی انکارناپذیر است.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر توسعه و ترویج مشاوره و معاضدت حقوقی و قضایی، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۱۰) درج شود

نظم حقوقی در جامعه

تدبیر شماره (۳-۱۰-۲):

تنظیم و تحکیم روابط حقوقی

وجود بی‌نظمی در روابط اجتماعی موجب تحریک و وسوسه افراد مستعد بزهکاری و رشد تمایلات مجرمانه در آنان می‌شود. بی‌نظمی در ورود و خروج از فروشگاه‌های بزرگ، زمینه را برای سرقت اموال مهیا می‌کند. بی‌نظمی و بی‌بندوباری اخلاقی در فرد یا خانواده، فرد را آماده ارتکاب جرائم و انحرافات اخلاقی می‌کند. بی‌نظمی در فعالیت‌های اقتصادی موجب گسترش بازار پنهان و فرار از مالیات یا پولشویی می‌شود.

در مقابل، افزایش نظم و قانونمندی در جامعه، نقشی پیشگیرانه در برابر جرم یا کجروی خواهد داشت. ثبت منظم نقل و انتقالات املاک و اموال، دعاوی ناشی از این موارد را تقلیل خواهد داد. آشنایی با حقوق و تکالیف زوجین و چارچوب‌های اجرایی آن، موارد طلاق و فروپاشی خانواده را به حداقل خواهد رساند. قانونمند کردن حقوق شهروندی، موارد نقض حقوق شکات یا متهمین یا گواهان را به حداقل خواهد رساند. مرسوم کردن استفاده از وکلای دادگستری در محاکم، موجب کاهش پرونده‌های ورودی به محاکم خواهد شد. نصب قیمت بر اجناس، از گران‌فروشی جلوگیری خواهد کرد. استفاده از کد اقتصادی، اقتصاد زیرزمینی و فرار از مالیات را کاهش خواهد داد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تنظیم و تحکیم روابط حقوقی، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۱۰) درج شود.

جدول شماره (۳-۱۱): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق ارتقای اثربخشی پیشگیرانه آراء و احکام قضایی

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	فردی و شخصی کردن مجازات در جرم مورد مطالعه	
۲	تسریع در کشف، رسیدگی، صدور و اجرای حکم در جرم یا دعوی مورد مطالعه	
۳	تقویت اثربخشی احکام در پیشگیری از وقوع جرم یا دعوی مورد مطالعه	

تدبیر شماره (۳-۱۱-۱):

فردی و شخصی کردن مجازات در جرم مورد مطالعه

فردی کردن مجازات می‌تواند از چند زاویه نگریسته شود. از یک سو، ممکن است منظور فردی کردن یا شخصی کردن مجازات، در نظر گرفتن وضعیت مرتکب و اوضاع و احوال خاص ارتکاب یا عواملی مانند تحریک خود بزه دیده باشد. این امر در تعیین نوع مجازات و نیز اصلاح و درمان مجرمین تأثیرگذار خواهد بود. به عنوان مثال مجازات فردی که یکبار و به طور تصادفی مرتکب جرم می‌شود با کسی که به طور مکرر و به صورت حرفه‌ای مبادرت به این رفتار می‌کند، باید تفاوت داشته باشند. این امر بدان جهت است که فرد نخست،

می تواند برای جامعه حالت خطرناک نداشته باشد و در این صورت مجازات حبس در خصوص وی، نه تنها فایده ای نداشته بلکه ممکن است او را مستعد ارتکاب جرائم دیگر کند. اما در جرم شناسی شخصی کردن یا فردی کردن متهم مفهوم دیگری نیز دارد، بدین معنا که مجازات تعیین شده برای مرتکب جرم یا آسیب نباید به گونه ای باشد که در عمل، افراد بی گناه زیادی را تحت تأثیر منفی خود قرار دهد. اخراج از محل کار و ازدست دادن شغل از این دسته از مجازات هاست که باعث می شود افراد تحت تکفل شخص اخراج شده، از نظر معیشتی دچار مشکلات فراوانی شوند. مجازات حبس نیز ماهیتاً از همین جنس است. محبوس کردن شخص بزهکار در زندان موجب مشکلات عدیده برای همسر و فرزندان و اعضای خانواده می شود. این آثار زیانبار از ننگ بدنامی آغاز و تا مشکلات شدید مالی، انحطاط اخلاقی و حتی فروپاشی خانواده را در بر می گیرد. به نظر می رسد که اقتضای عدالت، سلب آثار زیانبار مجازات بزهکاران بر سایر افرادی است که در آن بزه نقشی نداشته اند. اعلام مشخصات مجرمان در رسانه ها حتی پس از صدور حکم نیز آثار خسارت بار انگ زنی را گریبانگیر خانواده و منسوبین وی خواهد نمود. در مجموع هر چند معمولاً مجازات افراد، آثار تبعی بر نزدیکان او خواهد داشت، ولی قضات و متولیان نظام عدالت کیفری باید تلاش کنند تا عقوبت یک فرد، کمترین خسارت مادی و معنوی را برای سایرین داشته باشد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر فردی و شخصی کردن مجازات در جرم مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۱۱) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱۱-۲):

تسریع در کشف، رسیدگی، صدور و اجرای حکم در جرم یا دعوی مورد مطالعه

یکی از تدابیر اصلی در افزایش اثربخشی احکام قضائی، سرعت در کشف جرائم است. مطابق بند ۴ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، کشف جرم یکی از وظایف قوه قضائیه به‌شمار می‌رود. قوه قضائیه نیز این رسالت را به کمک مردم و ضابطان دادگستری انجام می‌دهد. هر اندازه زمان کشف جرم کوتاه‌تر باشد، فرصت بیشتری برای جمع‌آوری دلایل و کاهش آثار زیانبار آن در اختیار مسئولین امر خواهد بود. به‌عنوان مثال گزارش به‌موقع سرقت خودرو به مقامات قضایی و انتظامی، آنان را قادر به اجرای طرح مهار برای جلوگیری از حمل خودرو مسروقه به شهرهای دیگر خواهد ساخت. سرعت در کشف قتل از فرار و اختفای مظنونان جلوگیری خواهد کرد. سرعت در کشف کارگاه‌های خانگی ساخت موادمخدر صنعتی و یا فعالیت باندهای توزیع موادمخدر، از توزیع مقادیر زیادی موادمخدر و روانگردان در میان جامعه پیشگیری خواهد کرد. کشف سریع باندهای فساد و فحشاء از گرفتار شدن بسیاری از دختران و پسران جوان در دام آنان ممانعت خواهد کرد. همچنین کشف به‌موقع آسیب‌های نوظهور اجتماعی مانند جرائم و انحرافات مربوط به فضای سایبر، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران را برای چاره‌سازی مطلع خواهد کرد.

برای نیل به زمان مناسب و سرعت کافی در کشف جرم یا آسیب باید رده‌های ذی‌ربط، به‌طور مرتب موضوعات جرم یا آسیب مرتبط با حوزه وظایف خود را رصد نمایند. پلیس ساختمان باید به‌طور مرتب ساخت‌وساز در حوزه شهری را مورد رصد قرار دهد. اداره منابع طبیعی بایستی مرتباً دست‌اندازی افراد بر منابع طبیعی را مورد دیده‌بانی قرار دهد. پلیس آگاهی باید به‌طور منظم و دوره‌ای فعالیت‌های مجرمان سابقه‌دار را مورد کنترل قرار دهد. پلیس امنیت اخلاقی باید به‌طور مستمر فعالیت بازار توزیع محصولات فرهنگی غیرمجاز را تحت نظارت و برخورد قرار دهد و... همان‌گونه که ملاحظه

می‌شود نیل به اشراف اطلاعاتی و به تبع آن سرعت در کشف جرم یا آسیب، مستلزم برنامه‌ریزی، هدف‌گذاری و مدیریت بر منابع موجود است و در درازمدت حاصل می‌شود. برای رسیدن به این امر مهم باید ابتدا نهادهای مسئول کشف جرم یا آسیب مشخص شده و سپس برنامه‌های مناسب برای فعال کردن آنها ارائه شود.

سرعت در رسیدگی و صدور حکم در مورد جرم یا دعوی: در صورتی که عمل ارتكابی جرم باشد، تسریع در تعقیب کیفری متهمان و مظنونان به ارتكاب جرم ضروری است. در مورد دعاوی حقوقی و خانوادگی نیز، سرعت در رسیدگی و صدور حکم از افزایش تنش و بروز تنش‌های مختلف بین طرفین پرونده جلوگیری کرده و رضایت عمومی را فراهم می‌کند.

سرعت در اجرای حکم نیز این امکان را فراهم می‌سازد که ذهنیت جامعه قبل از فراموش کردن یک واقعه نابهنجار، مجازات آن را نیز در همان جا ثبت و ضبط نماید. در این حالت جامعه در حافظه خود سناریوهایی را خواهد داشت که تمام واقعیات حادثه، از زمان شروع تا ارتكاب و رسیدگی و مجازات را به‌طور کامل در خود دارد. برخی از رسانه‌ها پوشش خبری مناسبی در انعکاس وقایع و حوادث دارند، اما چنین پشتکاری در مورد انتشار پایان کار و عقوبت هنجارشکنان به چشم نمی‌خورد؛ نتیجه چنین عملکردی ناتمام ماندن واقعیت پدیده‌های جرم یا آسیب نزد افکار عمومی است. شاید دلیل اصلی این مشکل کندی و تأخیر در رسیدگی و عقوبت در بسیاری از پرونده‌ها باشد. البته تأکید بر سرعت به هیچ‌وجه به معنای کاهش دقت در قضاوت نیست بلکه منظور این است که دقت و سرعت توأمان مدنظر باشند. فرد خطاکار و غیر ذی‌حق باید به سرعت واکنش سیستم عدالت کیفری را در قبال وضعیت و عملکرد خود تجربه کند. در بسیاری از موارد سرعت صدور و اجرای احکام به قدری طولانی است که بزهکاران حرفه‌ای با سوءاستفاده از خلاء پیگیری در فاصله‌ای

اندک به دفعات مرتکب همان جرم یا کجروی می‌شوند و بعد هم متأسفانه با قاعده تعیین یک مجازات برای ارتکاب جرائم متعدد یکسان، از تشویق مجریان قانون بهره‌مند می‌شوند! به‌رحال مجازات جرم، پیام روشنی از سوی جامعه به هنجارشکنان و مرتکبین جرم است و بر آن دلالت دارد که جامعه رفتار نابهنجار آنان را تحمل نخواهد کرد. هر قدر این پیام رساتر و سریع‌تر ابلاغ شود، آثار پیشگیرانه آن برای شخص مرتکب و نیز سایر افراد بیشتر خواهد بود.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تسریع در کشف، رسیدگی، صدور و اجرای حکم در جرم یا دعوی مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۱۱) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱۱-۳):

تقویت اثربخشی احکام در پیشگیری از وقوع جرم یا دعوی مورد مطالعه

جرم‌شناسان برای اثربخش‌تر شدن احکام عواملی مانند: «بازدارنده بودن مجازات و عقوبت»، «اصلاح‌گرایانه بودن مجازات و عقوبت» و «رعایت تناسب بین جرم و عقوبت» را دخیل می‌دانند.

• بازدارنده بودن مجازات:

جنس و ماهیت عقوبتی که برای جرم تعیین می‌شود باید با انگیزه‌ها و محرک‌های آن جرم همخوانی داشته باشد تا بتواند حداکثر بازدارندگی را داشته باشد. برخی نیل به بازدارندگی را در دو تاکتیک «افزایش خطر برای مرتکب» و «کاهش منافع جرم برای شخص مجرم» می‌دانند. اما در بازدارنده بودن مجازات، نه فقط شخص مجرم بلکه باید کل تیم بزهکاری از جمله محرکین و بهره‌برداران مستقیم و غیرمستقیم جرم یا آسیب را مدنظر قرار داد؛ زیرا در عمل

افراد و باندهایی وجود دارند که در معادله کجروی، همیشه نقشی برنده را برای خود رقم می‌زنند. به این معنی که در سود بزهکاری سهم بالایی دارند، اما در مجازات و عقوبت جرم، نام و نشانی از آنها نیست. به‌عنوان مثال در مورد سرقت خودرو نوعاً خود سارقین در دایره مجازات قرار می‌گیرند. درحالی‌که به‌نظر می‌رسد در چنین جرمی باید دستگاه‌های مسئول به‌نحوی عمل کنند که همه منتفعین از این جرم مانند بنگاه‌های خرید و فروش خودروهای مسروقه و احياناً دفترخانه‌های متخلف یا کارگاه‌های اوراق و فروش قطعات خودروهای مذکور با مجازاتی پرهزینه و بازدارنده مواجه شوند. ابطال پروانه فعالیت دفاتر اسناد رسمی متخلف و یا تعطیلی کارگاه‌های غیرقانونی از اقداماتی است که بیشترین تأثیر بازدارنده را بر تیم مرتکبین جرم و کجروی خواهد داشت.

• اصلاح‌گرایانه بودن عقوبت:

اصلاح و تربیت بزهکاران یکی از رسالت‌های مهم نظام عدالت کیفری و قوه قضائیه است و در اصل ۱۵۶ قانون اساسی مورد اشاره قرار گرفته است. اصلاح مرتکبین جرم و کجروی نیازمند دو شرط و مقدمه است: اول اینکه مرتکبین متوجه شوند که عمل آنان در مباشرت یا شرکت یا معاونت در جرم فاقد مقبولیت و مشروعیت قانونی بوده و جرم محسوب می‌شده و مستوجب مجازات قانونی بوده است و دوم اینکه به راستی توبه کرده و وجداناً متعهد شوند که در آینده از تکرار چنین عملی خودداری کند. بر این اساس، مجازات باید به‌نحوی باشد که هر دو هدف را در مورد شخص مجازات‌شونده فراهم کند. پس در صورتی که قاضی مطمئن به چنین تحولی در متهم شود، باید بداند که مقصود مجازات حاصل شده است و در این صورت چنین فردی را مشمول مجازات بی‌هدف و بیهوده قرار ندهد. ناگفته پیداست که نیل به اهداف اصلاحی نیاز به مدیریت، در مرحله تعیین مجازات و در مرحله اجرای آن دارد. متأسفانه مجازات حبس که در حال حاضر تکیه زیادی بر آن می‌شود به

دلیل کثرت زندانیان در زندان‌ها، هرگونه فرصت برنامه‌ریزی برای تربیت و اصلاح بزهکاران را از مسئولین امر سلب می‌نماید.

• رعایت تناسب بین عمل ارتكابی و عقوبت:

در صورتی که در فرآیند پیگیری، تصمیم بر عقوبت جرم باشد، رعایت تناسب بین عمل ارتكابی و عقوبت مترتب بر آن ضروری است. هرگونه افراط و تفریط در تعیین مجازات، اثر سوء بر فرآیند پیشگیری و جلوگیری از ارتكاب جرائم و آسیب‌های بعدی خواهد داشت. سبک‌بودن عقوبت موجب خواهد شد که بازدارندگی عقوبت، هم برای شخص مرتکب و هم برای سایر افراد جامعه به حداقل ممکن برسد. نمونه این عدم تناسب را می‌توان در مجازات‌های تخلفات رانندگی تا قبل از تصویب آیین‌نامه جدید مشاهده کرد. مبالغ جزای نقدی به قدری ناچیز بود که بر قشر وسیعی از متخلفان هیچ‌گونه تأثیر بازدارنده‌ای نداشت. از طرف دیگر افراط در تعیین نوع عقوبت نیز مضرات زیادی دارد. برخی از خانواده‌ها در سزادهی اعمال نابهنجار کودکان خود مرتکب افراط شدید می‌شوند. بسیاری از موارد کودک آزاری ظاهراً به بهانه تربیت کودک و مجازات وی در قبال رفتار نابهنجار صورت می‌گیرد، لیکن در عمل بدترین اثر را بر شخصیت، اخلاق و رفتار کودکان و نوجوانان به جای می‌گذارد. این عدم تناسب ممکن است حتی در مرحله قانونگذاری نیز دیده شود. متأسفانه در کشور ما با توجه به گرایش مفرط به مجازات حبس، از انواع متنوع مجازات‌های اجتماعی به‌ندرت استفاده می‌شود و قاضی در تعیین مجازات متناسب با جرم، بسیار محدود شده است. هرچند سازوکارهایی مانند تعلیق مجازات یا آزادی مشروط در قانون جزای ما وجود دارد، لیکن قاضی دایره انتخاب محدودی در اختیار دارد. در تناسب جرم و مجازات باید علاوه بر عمل ارتكابی، ویژگی‌های بزهکار، بزه‌دیده و موقعیت نیز در نظر گرفته شود. نباید تصور کرد که سزادهی منحصر به اعضای تیم بزهکاران است، بلکه گاه بزه‌دیدگان که خود زمینه انجام بزه را فراهم کرده‌اند نیز مستحق سزادهی

هستند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تقویت اثربخشی احکام در پیشگیری از وقوع جرم یا آسیب مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۱۱) درج شود.

جدول شماره (۳-۱۲): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق ارتقای اثربخشی پیشگیرانه قوانین و مقررات

ردیف	عنوان تدبیر	راهکار پیشنهادی
۱	شناسایی و رفع نقاط ضعف و خلاء قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه	
۲	ارتقای نظارت بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه	
۳	تأمین لوازم و رفع موانع اجرای قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه	

تدبیر شماره (۳-۱۲-۱):

شناسایی و رفع نقاط ضعف و خلاء قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه

در بسیاری از موارد، اجرای تدابیر پیشگیرانه نیاز به تصویب قوانین و مقررات دارد. به عنوان مثال برای پیشگیری از فروش واحدهای مسکونی در حال ساخت به افراد متعدد، نیاز به تصویب قانونی برای صدور پیش سند

برای واحدهای در حال ساخت است تا فروشنده بتواند آن را صرفاً به یک نفر منتقل نماید. برای پیشگیری از گسترش بدپوششی زنان و مردان در جامعه باید حدود حجاب دقیقاً تعریف شده و وظایف اتحادیه‌های تولیدی یا واردکنندگان لباس به طور صریح تعیین شود. برای پیشگیری از کلاهبرداری با استفاده از آگهی‌های رسانه‌ای باید مقررات مربوط به نحوه تأیید و درج آگهی، تدوین و تصویب و اجرا شود. برای کاهش منافع ناشی از قاچاق کالا و ارز باید قانون مربوط به ضبط کالاهای قاچاق در مرز و داخل کشور، بازنگری و موارد جدیدی به آن اضافه شود. برای پیشگیری و مقابله با پولشویی باید قوانین مرتبط با نظارت بر عملکرد مؤسسات مالی تهیه و تصویب شود. برای پیشگیری از گسترش بی‌رویه موادمخدر صنعتی باید قانون تشدید مجازات موادمخدر و روانگردان صنعتی به تصویب برسد و

شناسایی این نیازها مستلزم آسیب‌شناسی و انجام پژوهش و کار کارشناسی است. قضات و ضابطین و سایر افراد مرتبط با امر مبارزه با جرم در کنار وظیفه روزمره برخورد با بزهکاری، با بینشی علت‌گرا می‌بایست موارد مرتبط با ضعف و خلاء قانون را شناسایی و به مراجع ذیربط اعلام نمایند تا اقدامات و پیگیری‌های لازم برای اصلاح و تصویب قوانین مورد نیاز به عمل آید. نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر شناسایی و رفع نقاط ضعف و خلاء قوانین و مقررات مرتبط با جرم و دعوی مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف اول جدول شماره (۳-۱۲) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱۲-۲):

ارتقای نظارت بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات در جرم و دعوی مورد مطالعه

برای بسیاری از نهادهای دولتی و مدنی در رابطه با جرائم و آسیب‌ها

وظایف پیشگیرانه‌ای تعیین و تعریف شده است. به یقین توفیق در امر خطیر پیشگیری مستلزم وظیفه‌شناسی و احساس مسئولیت و انجام وظیفه از سوی یکایک نهادهای مذکور است. اهمال و بی‌تفاوتی هر یک از سازمان‌های مسئول در امر پیشگیری، موجب بی‌اثر شدن اقدامات و تلاش‌های سایرین خواهد شد. شاید این معضل ریشه در ضعف روحیه کار جمعی در برخی از مسئولان و متولیان امر داشته باشد. نظارت بر عملکرد مجریان قانون، ایرادات کارکردی منجر به جرم یا آسیب را به حداقل می‌رساند.

سهل‌انگاری در اجرای قانون و انجام وظایف قانونی توسط دستگاه‌ها، یا ناشی از عدم وقوف مسئولان و کارگزاران به وظایف ذاتی خود بوده و یا ریشه در عدم تمایل و اراده آنان به اجرای وظایف دارد. به هر حال توفیق در پیشگیری از وقوع جرم و رسیدن به جامعه عاری از جرم مستلزم اجرای دقیق قانون به‌ویژه توسط دستگاه‌های مسئول اجرای قانون است و این امر با نظارت مستمر و دائمی بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات، حاصل خواهد شد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر ارتقای نظارت بر عملکرد مجریان قوانین و مقررات در جرم و دعوی مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۱۲) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱۲-۳):

تأمین لوازم و رفع موانع اجرای قوانین و مقررات در جرم و دعوی مورد مطالعه

در برخی از موارد قوانین و مقررات کاملاً متقن و کارآمد بوده و مجریان قانون نیز تلاش و دلسوزی لازم را دارند، اما در عمل با کم‌تأثیر بودن قوانین و مقررات در پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی مواجه هستیم. بسیاری از این موارد با کمبود لوازم و تسهیلات اجرای قانون ارتباط تنگاتنگی دارد.

به‌عنوان مثال در حال حاضر حوزه جرائم سایبری چنین وضعیتی دارد. با وجود آنکه از نظر قانون و مجریان قانون مشکلی وجود ندارد، اما به دلیل عدم دسترسی به لوازم و ابزارهای کافی برای نظارت بر این فضا و تعیین هویت و شناسایی بزهکاران و ردیابی شبکه‌های جرائم سایبری، توفیق چندانی در اجرای قانون و جلوگیری از اقدامات افراد هنجارشکن و مجرم وجود ندارد. این مشکل نه برای کشور ما بلکه برای قریب به اتفاق کشورهای جهان نیز وجود دارد. اجرای مؤثر قانون جرائم سایبری مستلزم فراهم آوردن امکانات فنی و ابزارها و لوازم قانونی آن است.

در برخی مواقع موانعی بر سر راه اجرای قوانین وجود دارد. این موانع ممکن است از نوع فرهنگی، اقتصادی یا سیاسی باشند و هر یک راهکارهای خاص خود را می‌طلبند. تأمین لوازم و از بین بردن موانع گاهی در سطح محلی و استانی میسر است و زمانی نیز گستره ملی داشته و نیازمند تدابیر کلی و کشوری هستند. شوراهای استانی می‌توانند با آسیب‌شناسی و تعیین الزامات و موانع اجرای قوانین و مقررات پیشگیرانه، نقش مهمی را در ارتقای اثربخشی قوانین و مقررات ایفا کنند.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تأمین لوازم و رفع موانع اجرای قوانین و مقررات در جرم و دعوای مورد مطالعه، شناسایی شده و در ردیف سوم جدول شماره (۳-۱۲) درج شود.

جدول شماره (۳-۱۳): تدبیرهای پیشگیری حقوقی - قضایی از طریق کاهش جمعیت کیفری زندان

عنوان تدبیر	راهکارهای پیشنهادی
-------------	--------------------

۱	تعیین و اعمال مجازات های جایگزین زندان برای جرم مورد مطالعه
۲	اصلاح و مدیریت فرآیند تحقیقات مقدماتی و قراردات های تأمین در جرم و دعوای مورد مطالعه

تدبیر شماره (۳-۱۳-۱):

تعیین و اعمال مجازات های جایگزین زندان برای جرم مورد مطالعه

زمانی مجازات حبس به عنوان مؤثرترین سلاح زرادخانه حقوق کیفری به شمار می رفت و رایج ترین مجازات برای مجرمین محسوب می شد، لیکن امروزه تجربیات کشورها و جوامع مختلف ثابت کرده است که مجازات زندان در بسیاری از موارد نه اصلاح کننده و نه بازدارنده است. نگاه سنتی به زندان به عنوان محلی برای مراقبت و اصلاح و تربیت بزهکاران، در سده اخیر به شدت مورد تردید قرار گرفته است. مطالعات علمی نشانگر آن است که زندان اثربخشی لازم را ندارد و نه تنها باری از دوش جامعه بر نمی دارد بلکه سنگینی بیشتری را بر پیکر جامعه تحمیل می کند. هزینه مالی فراوان برای نگهداری زندانیان، مشکلات عدیده خانواده زندانیان، بدآموزی و ترویج خرده فرهنگ بزهکاری در زندان، تشکیل باندهای قوی جرائم سازمان یافته در زندان و مشکلاتی از این قبیل، هر قاضی منصفی را در تعیین مجازات حبس برای متهم پرونده، دچار تردید می کند؛ مخصوصاً که نتایج ناشی از برچسب خوردگی زندانیان، ادامه معاش و پذیرش اجتماعی آنان پس از آزادی از زندان را نیز دچار مشکل می کند. در حال حاضر در بسیاری از کشورها (از جمله در کشور ما) زندان های موجود کفاف نگهداری از زندانیان را نداشته و مسئولان امر را به فکر استفاده از مجازات های جایگزین زندان انداخته است.

استفاده گسترده از تعلیق مجازات و آزادی مشروط و تدابیر جایگزین زندان مانند حبس در خانه یا خدمت عام‌المنفعه یا جزای نقدی، در حال حاضر در بسیاری از نقاط جهان متداول شده است. حبس‌زدایی در دو محور جداگانه قابل پیگیری است؛ محور اول، اصلاحات تقنینی و محور دوم رویه قضایی است. سلب جنبه کیفری از برخی امور حقوقی (مانند چک بلامحل، یا مهریه، یا حبس محکومین مالی تا زمان اثبات اعسار یا تقسیط محکوم‌به) از مواردی است که نیاز به اقدام قانونگذار دارد. در محور دستگاه عدالت کیفری و رویه قضایی نیز با استفاده حداکثری از مجازات‌های جایگزین حبس، تلاش خود را برای تقلیل صدمات ناشی از زندان برای جامعه به‌کار گرفته و این مجازات را به‌عنوان آخرین حربه به‌کار ببندد.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر تعیین و اعمال مجازات‌های جایگزین زندان برای جرم مورد مطالعه، شناسایی و در ردیف اول جدول شماره (۳-۱۲) درج شود.

تدبیر شماره (۳-۱۳-۲):

اصلاح و مدیریت فرآیند تحقیقات مقدماتی و قرارهای تأمین در جرم مورد مطالعه

یکی از مواردی که منجر به بازداشت متهمان می‌شود، استفاده از بازداشت موقت یا سایر قرارهای منجر به بازداشت است. در خصوص قرار بازداشت موقت، قانونگذار در برخی از جرائم صدور این قرار را الزامی کرده و در موارد دیگر به تشخیص قاضی دادرسی موکول کرده است. اصلی‌ترین موردی که منجر به قرار بازداشت موقت توسط قضات می‌شود، بیم فرار یا تبانی متهم با سایر متهمان فراری پرونده است. در این موارد می‌توان با اقداماتی دیگر حضور متهم در جلسات دادرسی را تضمین کرده و موجب تقلیل متهمان بازداشتی شد.

یکی دیگر از رایج‌ترین موارد بازداشت متهم، بازداشت به دلیل عجز از معرفی کفیل یا تودیع وثیقه است. قضات دادرسی باید ترتیبی اتخاذ کنند که

متهمان بتوانند در کوتاه‌ترین زمان ممکن کفیل یا وثیقه خود را ارائه و حتی‌الامکان از اعزام متهمان به بازداشتگاه خودداری نمایند. بازدید و آشنایی قضات با زندان‌های حوزه قضایی مربوط و آشنایی با مسائل و مشکلات زندانیان و خانواده آنان در این مورد مؤثر خواهد بود.

نکته مهم: با توجه به تدبیر کلی ذکر شده باید راهکار عملی مبتنی بر اصلاح و مدیریت، فرآیند تحقیقات مقدماتی و قرارهای تأمین در جرم مورد مطالعه، شناسایی و در ردیف دوم جدول شماره (۳-۱۲) درج شود.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته سوم

اعضای کارگروه پس از بحث و تبادل نظر نسبت به تکمیل جدول‌های شماره (۳-۱) تا (۳-۱۳) اقدام خواهند نمود. با این اقدام، فعالیت گروهی مرتبط با کارخواسته سوم به اتمام رسیده و جدول تکمیل شده جهت ثبت در سوابق و درج در پاورپوینت به دبیر کارگروه تحویل می‌شود.

فصل چهارم تشریح کارخواستہ شماره چهار

هدف و گام‌های کارخواستہ چهارم

هدف کارخواستہ چهارم

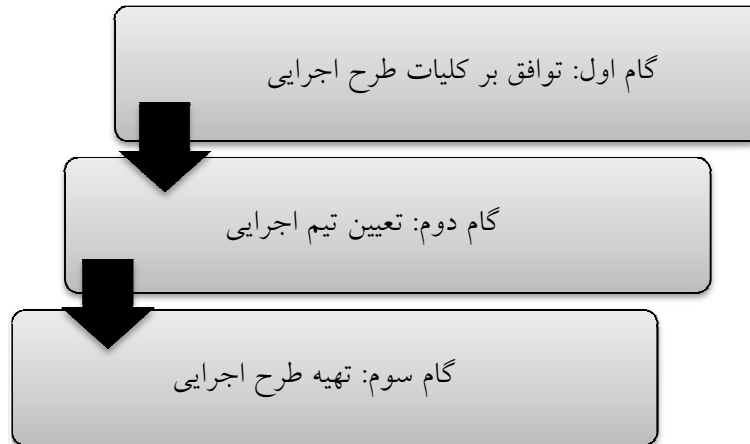
هدف این کارخواستہ تهیه طرح اجرایی برای اجرای راهکارهای پیشگیرانه

است.

گام های کارخواستہ چهارم

نمودار شماره (۴-۱): گام های کارخواستہ شماره ۴

مبحث اول - تهیه و تصویب کلیات طرح اجرایی

جدول زیر اجزای یک طرح اجرایی را نشان می‌دهد. ابتدا کلیات طرح اجرایی مورد بررسی قرار گرفته و پس از تصویب آن در شورای پیشگیری، اصل طرح توسط نهاد اصلی مجری برنامه تهیه می‌شود.

جدول شماره (۴-۱): اجزای طرح اجرایی

ردیف	عنوان	محتوا
۱	رکن اول: هدف	
۲	رکن دوم: تعاریف و مفاهیم	
۳	رکن سوم: اجرا	
۴	رکن چهارم: دستورات هماهنگی	
۵	رکن پنجم: محورهای ارزیابی	

رکن اول: هدف

در این قسمت به اهداف اصلی و فرعی از اجرای برنامه اشاره می‌شود. هدف اصلی کلی‌تر است و اهداف فرعی را در بر می‌گیرد، مانند پیشگیری از خرید و فروش خودروهای مسروقه، کاهش نرخ سرقت از منازل، کاهش نرخ طلاق، آگاه‌سازی عمومی رسانه‌ای در مورد آثار عضویت در مؤسسات هرمی و ...

هدف فرعی نسبت به هدف اصلی جزئی‌تر بوده و منطبق بر راهکارهای پیشگیری مندرج در کارخاسته سوم است. هر هدف اصلی می‌تواند یک یا چند هدف فرعی (راهکار) را دربرگیرد.

نکته ۱: اهداف باید واضح و قابل اندازه‌گیری باشند؛ به‌عنوان مثال تعیین هدف به صورت «کاهش نرخ طلاق» مبهم است، بلکه باید «کاهش ۲۰ درصدی

نرخ طلاق» یا هدفی مشابه که کاملاً قابل ارزیابی و اندازه‌گیری باشد،
تعریف شود.

نکته ۲: اهداف باید قابل دسترسی بوده و با مقدرات و امکانات موجود
هماهنگی داشته باشند.

نکته ۳: اهداف باید مورد توافق همه شرکای برنامه باشد تا تمام تلاش‌ها در
تحقق آنها متمرکز شوند.

نکته ۴: اهداف تعیین شده باید در ردیف اول جدول شماره (۴-۱) درج شوند.

رکن دوم: تعاریف و مفاهیم

در این قسمت به ارائه تعاریف عملیاتی از مفاهیم و اصطلاحات مندرج در
طرح اجرایی پرداخته می‌شود تا همه شرکا برداشت یکسانی از مفاهیم مورد
نظر داشته باشند. به عنوان مثال اگر موضوع برنامه جمع‌آوری معتادان پرخطر
باشد، باید مفهوم معتاد پرخطر و شاخص‌های عینی تشخیص آن ارائه شود.
اصطلاحات دیگری مانند قرنطینه کردن معتادان، دسته‌بندی معتادان، معاینه
معتادان یا تست پزشکی از آنها نیز تعریف می‌شوند. درخصوص سایر جرائم و
انحرافات و یا آسیب‌های اجتماعی نیز به همین ترتیب کلمات کلیدی، تعیین و
تعریف عملیاتی می‌شوند.

نکته: تعاریف و مفاهیم باید در ردیف دوم جدول شماره (۴-۱) درج شوند.

رکن سوم: اجرا

فصل سوم طرح به بیان مراحل و جزئیات اجرا می‌پردازد. شرح فعالیت هر
یک از شرکای برنامه و جزئیات زمان‌بندی و تقدم و تأخر هر یک از اجزای
عملیات اجرایی در این قسمت درج می‌شود. وظایف هر یک از شرکا باید در
موادی جداگانه ذکر شود.

نکته: چارچوب اصلی اجرا باید در ردیف سوم جدول شماره (۴-۱) درج شوند، لیکن جزئیات اجرا در طرح اصلی منظور خواهد شد.

رکن چهارم: دستورات هماهنگی

در این قسمت احتمالات موجود در زمینه مشکلات و چالش‌های اجرایی پیش‌بینی شده و تدابیر لازم برای رفع آنها در نظر گرفته می‌شود. به‌عنوان مثال در صورت هرگونه تأخیر یا بروز اشکال در یکی از فازهای اجرای طرح، با تشکیل جلسه فوری، وضعیت ارزیابی شده و راهکارهای برون‌رفت از مشکل ارائه می‌شود.

نکته: دستورات هماهنگی در ردیف چهارم جدول شماره (۴-۱) درج می‌شوند.

رکن پنجم: محورهای ارزیابی

برای سهولت کار ارزیابی عملکرد انفرادی و گروهی شرکای پیشگیری، محورهای ارزیابی در این قسمت درج می‌شود تا هر یک از شرکای برنامه از قبل بدانند که فعالیت وی بر اساس چه شاخص‌هایی ارزیابی و نمره‌دهی خواهد شد. محورهای ارزیابی با مرحله پنجم مدیریت پیشگیری از جرم، یعنی ارزیابی عملکرد فردی و جمعی اعضای دخیل در برنامه و نیز اثربخشی برنامه ارتباط خواهد داشت.

نکته مهم: محورهای ارزیابی در ردیف پنجم جدول شماره (۴-۱) درج خواهند شد.

مبحث دوم - تعیین تیم اجرایی

اطلاعات لازم برای تعیین تیم اجرایی هر یک از برنامه‌های پیشگیرانه در جدول شماره (۲-۴) آمده است. پس از ملاحظه جدول مذکور به شرح مختصر هر یک از اجزای جدول خواهیم پرداخت.

شماره	نام شرکای برنامه	مشخصات نماینده تام‌الاختیار	شرح همکاری	زمان‌بندی همکاری
۱	مجری اصلی			
۲	نهاد حکومتی همکار ۱			
۳	نهاد حکومتی همکار ۲			
۴	نهاد حکومتی همکار ۳			
۵	نهاد مدنی همکار ۱			
۶	نهاد مدنی همکار ۲			
۷	نهاد مدنی همکار ۳			

			اشخاص حقیقی همکار ۱	۸
			اشخاص حقیقی همکار ۲	۹

جدول شماره (۲-۴): اطلاعات لازم برای تعیین تیم اجرایی

ردیف شماره (۱-۴-۱):

درج اطلاعات مربوط به مجری اصلی

مجری اصلی نهادی است که اصلی ترین و عمده ترین وظیفه در خصوص اجرای برنامه را برعهده دارد. به عنوان مثال در زمینه ساماندهی معتادان پرخطر ممکن است سازمان بهزیستی را مجری اصلی بدانیم یا در زمینه برخورد با مظاهر بد پوششی در جامعه ممکن است نیروی انتظامی به عنوان مجری اصلی انتخاب شود. مجری اصلی نقش مدیریت و هماهنگی اجرای طرح را برعهده دارد و نزد اعضای شورای پیشگیری، مسئولیت گزارش پیشرفت برنامه را عهده دار خواهد بود. تعیین مجری اصلی از آن جهت حائز اهمیت است که یک نهاد مشخص، مدیریت موضوع تعیین شده را برعهده گرفته و در پایان نیز این نهاد باید در قبال آن موضوع پاسخگو باشد. این امر از پراکندگی فعالیت ها و نیز بدون نتیجه ماندن آنان جلوگیری خواهد کرد.

نکته ۱: مشخصات نماینده تام الاختیار مجری اصلی تعیین و در ستون مربوطه درج و جهت هماهنگی های لازم به سایر شرکای برنامه نیز اعلام می شود. علاوه بر مشخصات تلفن تماس و آدرس پستی و پست الکترونیک نماینده مذکور نیز برای تماس های بعدی اخذ و ثبت می شود.

نکته ۲: شرح وظایف مجری اصلی و سهم وی در هر مرحله از اجرای طرح در ستون مربوطه درج می‌شود.

نکته ۳: زمان‌بندی اجرای هر بخش از وظایف مجری اصلی به دقت تعیین و در ستون مربوطه درج می‌شود.

ردیف‌های شماره (۴-۱-۲) تا (۴-۱-۴):

درج اطلاعات مربوط به نهادهای حکومتی همکار

نهادهای حکومتی همکار نهادهای رسمی هستند که در اجرای برنامه با مجری اصلی طرح همکاری دارند. این نهادها معمولاً وظایف ذاتی خود را، لیکن این بار در چارچوب طرحی مشترک انجام می‌دهند. متأسفانه رسم معمول بر این است که برخی نهادها برای انجام وظایف ذاتی خود مطالبات مالی زیادی از شوراهای پیشگیری دارند و هرگونه فعالیت در قالب گروه را مشروط به تهیه و تحویل منابع مالی می‌کنند. داشتن چنین روحیاتی مانع از اثربخشی تلاش‌های سایر اعضای گروه می‌شود. هنر آن است که هر نهادی بتواند با تدبیر و ابتکار عمل و با استفاده از منابع موجود، فعالیت‌های روزمره مرتبط با خود را درون برنامه تعیین‌شده، انجام دهد.

نکته ۱: در جدول برای درج مشخصات سه نهاد حکومتی همکار، ردیف در نظر گرفته شده است و در صورت نیاز به درج نهادهای بیشتر، به تعداد لازم در زیر ردیف چهارم جدول، ردیف اضافه خواهد شد.

نکته ۲: مشخصات نماینده تام‌الاختیار نهادهای دولتی همکار تعیین شده و در ستون مربوطه درج می‌شود و جهت هماهنگی‌های لازم به سایر شرکای برنامه نیز اعلام می‌شود. علاوه بر مشخصات تلفن تماس و در صورت لزوم آدرس پستی و پست الکترونیک نماینده مذکور نیز برای تماس‌های بعدی اخذ و ثبت می‌شود.

نکته ۳: شرح وظایف همکاران نهادهای رسمی و سهم آنان در هر مرحله از اجرای طرح در ستون مربوطه درج می‌شود.

نکته مهم ۴: زمان‌بندی اجرای هر بخش از وظایف همکاران دولتی به‌دقت تعیین و در ستون مربوطه درج می‌شود.

ردیف‌های شماره (۴-۱-۵) تا (۴-۱-۷):

درج اطلاعات مربوط به نهادهای مدنی همکار

نهادهای مدنی امروزه در حال گسترش هستند. با توجه به ظرفیت بالایی که در نهادهای مدنی وجود دارد، جلب همکاری آنان تأثیر بسیاری در پیشگیری از جرم خواهد داشت. این نهادها که عمدتاً از افراد و جمعیت‌های داوطلب و مایل به مشارکت در امور اجتماعی تشکیل می‌شوند، در طیف وسیعی از فعالیت‌ها قابلیت دارند و باید شناسایی شده و دعوت به همکاری شوند.

نکته ۱: در جدول برای درج مشخصات دو نهاد مدنی همکار، ردیف در نظر گرفته شده است و در صورت نیاز به درج نهادهای بیشتر، به تعداد لازم در زیر ردیف ششم جدول، ردیف اضافه خواهد شد.

نکته ۲: مشخصات نماینده تام‌الاختیار نهادهای مدنی همکار تعیین شده و در ستون مربوطه درج می‌شود و جهت هماهنگی‌های لازم به سایر شرکای برنامه نیز اعلام می‌شود. علاوه بر مشخصات تلفن تماس و آدرس پستی و پست الکترونیک نماینده مذکور نیز برای تماس‌های بعدی اخذ و ثبت می‌شود.

نکته ۳: شرح وظایف همکاران مدنی و سهم آنان در هر مرحله از اجرای طرح در ستون مربوطه درج می‌شود.

نکته ۴: زمان‌بندی اجرای هر بخش از وظایف همکاران مدنی به‌دقت تعیین و

در ستون مربوطه درج می‌شود.

ردیف شماره (۸-۱-۴) و (۹-۱-۴):

درج اطلاعات مربوط به اشخاص حقیقی داوطلب

بسیاری از افراد خیر و صاحبان حِرَف و مشاغل مختلف، دلسوزان و علاقه‌مندان به کارهای عام‌المنفعه و واقفین به صورت خودجوش تمایل و گرایش به شرکت در برنامه‌های پیشگیری از جرم، خصوصاً در حوزه پیشگیری‌های اجتماعی و فرهنگی دارند. بسیاری از علماء و روحانیون حاضرند در جلسات پرسش و پاسخ و رفع شبهات با افراد شرکت کنند. بسیاری از روانپزشکان و روانشناسان تمایل دارند در زمینه پیشگیری از اعتیاد و رفع عوامل خطر به خانواده‌ها مشاوره بدهند؛ بسیاری از خیرین مایلند سرپناهی برای زنان آسیب‌پذیر و یا گرم‌خانه‌هایی برای مردان و زنان بی‌سرپناه تأسیس کنند. در سنت دیرینه وقف که از سال‌های متمادی در کشور ما رواج داشته است، پرداختن به این امور و رفع حوایج جامعه از فعالیت‌های رایج مردم و جامعه ماست. کمک به شناسایی و ساماندهی افراد خیر و هدایت آنها به سوی اولویت‌های پیشگیری موجب اثربخشی این امور خیر خواهد شد. کافی است نشان داده شود که مشارکت در فعالیت‌های پیشگیرانه از جرائم و آسیب‌های اجتماعی، از مصادیق معروف و از حَسَنات و مرضی رضای الهی است، آنگاه خود مردم در این کار پیش‌قدم خواهند شد.

نکته ۱: مشخصات شخص حقیقی داوطلب یا نماینده تام‌الاختیار وی در ستون مربوطه درج شده و جهت هماهنگی‌های لازم به سایر شرکای برنامه نیز اعلام می‌شود. علاوه بر مشخصات تلفن تماس و آدرس پستی و پست الکترونیک فرد مذکور نیز برای تماس‌های بعدی اخذ و ثبت می‌شود.

نکته ۲: شرح وظایف اشخاص حقیقی داوطلب و سهم آنان در هر مرحله از اجرای طرح در ستون مربوطه درج می شود.

نکته ۳: زمان بندی اجرای هر بخش از وظایف اشخاص حقیقی داوطلب به دقت تعیین و در ستون مربوطه درج می شود.

مبحث سوم - تهیه طرح تفصیلی اجرایی

مجری اصلی برنامه پیشگیرانه در چارچوب طرح کلی پس از جمع‌آوری اطلاعات مربوطه و تشکیل جلسه با عوامل تیم اجرایی و اخذ نظرات آنان، اقدام به تهیه طرح تفصیلی اجرایی می‌کند. این طرح باید به دقت اجرا شود. مستندسازی اجرا بسیار ضرورت دارد تا بتوان در ارزیابی‌های بعدی دلایل ناکامی یا ناکافی بودن نتایج برنامه را مشخص کرد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواسته چهارم

اعضای کارگروه پس از بحث و تبادل نظر نسبت به تکمیل جدول‌های شماره (۱-۴) و (۲-۴) و طرح اجرایی اقدام خواهند نمود. با این کار، فعالیت گروهی مرتبط با کارخواسته چهارم به سرانجام رسیده و جدول تکمیل شده جهت ثبت در سوابق و درج در پاورپوینت به دبیر کارگروه تحویل خواهد شد.

فصل پنجم

تشریح کارخواسته شماره پنجم

اهداف و گام‌های کارخواسته پنجم

اهداف کارخواسته پنجم

این کارخواسته به دنبال دستیابی به دو هدف زیر است:

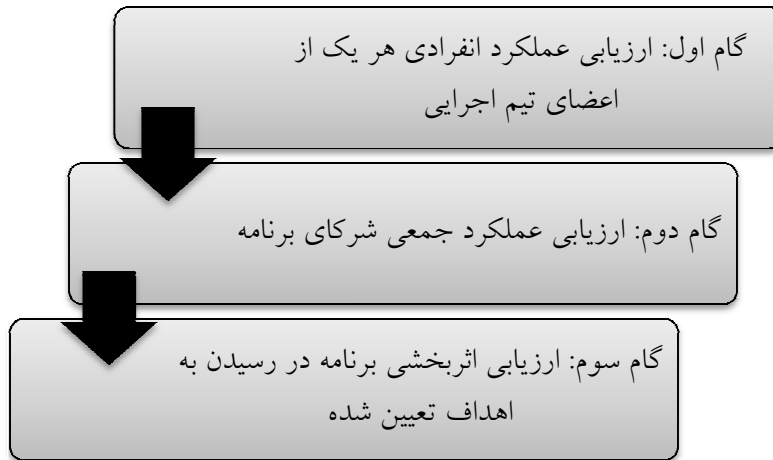
۱. ارزیابی عملکرد انفرادی و جمعی شرکای برنامه؛

۲. ارزیابی اثربخشی برنامه.

گام های کارخواستہ پنجم

نمودار شماره (۵-۱): گام های کارخواستہ شماره ۵

مبحث اول - ارزیابی عملکرد انفرادی شرکای برنامه

در این مرحله از ارزیابی با توجه به وظایف تعیین شده برای هر یک از شرکا و زمانبندی تعریف شده، درصد موفقیت رده مربوطه در اجرای وظایف ابلاغی در ستون مربوط درج می شود و علل عدم تحقق کامل اهداف نیز ذکر می شود تا در برنامه های بعدی مدنظر قرار گیرند. شاخص های ارزیابی عملکرد انفرادی شرکای برنامه در جدول شماره (۵-۱) درج شده است.

جدول شماره (۵-۱): جدول ارزیابی عملکرد انفرادی اعضای تیم اجرایی

عنوان فرد یا نهاد مشارکت کننده: نقش در برنامه:			
ردیف	شرح وظیفه و فعالیت	درصد انجام	محاسن، نواقص و معایب
معدل از صد نمره:			

مبحث دوم- ارزیابی عملکرد جمعی تیم اجرایی

در این مرحله از ارزیابی با توجه به وظایف تعیین شده برای هر یک از شرکا و زمان بندی تعریف شده، درصد موفقیت هر یک از رده ها در ردیف مربوط ثبت و معدل کلی تیم پیشگیری بر مبنای ۱۰۰ نمره محاسبه می شود. جدول شماره (۲-۵)

جدول شماره (۲-۵): ارزیابی عملکرد جمعی مجریان برنامه

ردیف	نام رده	نمره عملکرد از ۱۰۰ نمره
معدل از ۱۰۰ نمره:		

مبحث سوم - ارزیابی اثربخشی برنامه در رسیدن به اهداف

در مرحله پایانی ارزیابی برنامه، میزان اثربخشی برنامه و موفقیت آن در نیل به اهداف برنامه سنجیده می‌شود. نیل به هر یک از اهداف فرعی از پیش تعیین شده باید مورد سنجش قرار گیرند. جدول شماره (۳-۵)

جدول شماره (۳-۵): ارزیابی اثربخشی برنامه در رسیدن به اهداف

ردیف	عنوان هدف	درصد تحقق	آسیب شناسی عدم تحقق اهداف
معدل از ۱۰۰ نمره:			

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی کارخواستہ پنجم

اعضای کارگروه پس از بحث و تبادل نظر نسبت به تکمیل جدول‌های شماره (۱-۵) و (۲-۵) و (۳-۵)، اقدام خواهند نمود. با این اقدام، فعالیت گروهی مرتبط با کارخواستہ پنجم به سرانجام رسیده و جدول تکمیل شده جهت ثبت در سوابق و درج در پاورپوینت به دبیر کارگروه تحویل خواهد شد.

فهرست منابع و مآخذ

منابع فارسی:

- پایا، علی؛ عقلانیت نقادانه و منطق موقعیت؛ رهیافتی، کارآمد برای روش‌شناسی دانش آموزش و پرورش، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی؛ سال ششم، شماره بیست و یکم، ۱۳۸۶.
- گسن، موریس؛ اصول جرم‌شناسی؛ ترجمه میرروح‌الله صدیق؛ انتشارات دادگستر، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- محمدنسل، غلامرضا؛ پلیس و سیاست پیشگیری از جرم؛ تهران: دفتر تحقیقات پلیس پیشگیری نیروی انتظامی، ۱۳۸۷.
- محمدنسل، غلامرضا؛ فرآیند پیشگیری از جرم؛ تهران: فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، سال چهارم، شماره یک، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۹.
- محمدنسل، غلامرضا؛ جستارهایی در پیشگیری انتظامی از جرم؛ تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، ۱۳۹۰.
- معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه؛ مجموعه مقالات پیشگیری از جرم؛ تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، چاپ اول، ۱۳۸۲.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ **مباحثی در علوم جنایی؛** تقریرات درس جرم‌شناسی مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد، مجموعه دو جلدی به کوشش شهرام ابراهیمی، ۱۳۸۳.
- نیازپور، امیرحسین؛ **بزه‌کاری به عادت از علت‌شناسی تا پیش‌گیری؛** انتشارات فکرسازان، چاپ اول، ۱۳۸۷.

منابع لاتین:

- Chalom, Maurice and Al. (2001). ***Urban Safety And Good Governance : The Role of The Police***; United Nations Center for Human Settlements and International Center for The Prevention of Crime. Obtained from: www.crime-prevention-intl.org
- Crowe, Timothy D (1991). ***Crime Prevention Through Environmental Design***. Stoneham, MA: Butterworth-Heineman.
- Ekblom Paul (2001). ***The Conjunction of Criminal Opportunity: A Framework for Crime Reduction Toolkits***; Policing and Reducing Crime Unit; Home Office, London, U.K. Obtained from: www.crimereduction.gov.uk
- Ekblom, Paul (2000). ***Future Crime Prevention - a 'mindset kit' for the seriously foresighted***. Policing

and Reducing Crime Unit; Home Office, London, U.K.

Obtained from: www.crimereduction.gov.uk

- International Center for the Prevention of Crime (2000). *Crime Prevention Digest II*. Obtained from: www.crime-prevention-intl.org
- McNeill, Michael and Eloise E. Melvin (1997). *Crime Prevention Techniques*, revised by Robert B. Yow (2007). North Carolina Justice Academy, U.S.A
- Ministry of Justice of Hungary (2003). *The National Strategy For Social Crime Prevention*, Budapest, Hungary. obtained from: www.new.crime.prevention.intl.org
- Palmary, Ingrid (2001). *Social Crime Prevention in South Africa's Major Cities*, Centre for the Study of Violence and Reconciliation. Obtained from: www.csvr.org.za
- *Social Crime Prevention*. Fact Sheet. Department of Justice, South Australia. Crime Prevention Unit. obtained from: www.cpu.sa.gov.au
- <http://definitions.uslegal.com/c/crime-rate/>